

بررسی سرانۀ مطالعه در ایران

(مرور مطالعات انجام شده)

[بهروز رسولی]

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
معاونت امور فرهنگی
دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

بررسی سرانۀ مطالعه در ایران (مرور مطالعات انجام شده)

نویسنده: بهروز رسولی

زیر نظر:
ابراهیم حیدری

مهرماه ۱۳۹۸

سرشناسه: رسولی، بهروز، ۱۳۶۷ -

عنوان و نام پدیدآور: بررسی سرانه مطالعه در ایران (مرور مطالعات انجام شده) / نویسنده بهروز رسولی: زیر نظر ابراهیم حیدری؛ ویراستار سجاد جمشیدیان؛ به سفارش دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و کتاب‌خوانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مشخصات نشر: تهران: نشر مورخان، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۱۸۱ص.

شابک: 978-622-6716-14-7

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: کتاب و مواد خواندنی -- ایران -- آمار -- نمونه‌پژوهی

موضوع: Books and reading -- Iran -- Statistics -- Case studies

موضوع: کتاب و مواد خواندنی -- ایران -- نمونه‌پژوهی

موضوع: Books and reading -- Iran -- Case studies

شناسه افزوده: حیدری، ابراهیم، ۱۳۵۷ -

شناسه افزوده: جمشیدیان، سجاد، ۱۳۶۲، ویراستار

شناسه افزوده: ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و کتاب‌خوانی

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
معاونت امور فرهنگی
دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

عنوان کتاب:	بررسی سرانه مطالعه در ایران
نویسنده:	بهروز رسولی
زیرنظر:	ابراهیم حیدری
ویراستار:	سجاد جمشیدیان
ناشر:	مورخان
امور فنی و هنری:	حمیدجوکار
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۸
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۷۱۶-۱۴-۷
به سفارش:	دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و کتاب‌خوانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
نشانی:	خیابان قائم مقام فراهانی، خیابان فجر، نبش کیهان، ساختمان فجر، طبقه سوم، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و کتاب‌خوانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
تلفن:	۸۸۳۴۲۹۸۰

فهرست

۹	سخن آغازین.....
۱۱	چکیده.....
۱۳	سپاس‌گزاری.....
۱۵	پیشگفتار.....
۱۷	فصل نخست: کلیات پژوهش.....
۱۹	مقدمه و بیان مسئله.....
۲۰	اهداف پژوهش.....
۲۱	پرسش‌های پژوهش.....
۲۱	ضرورت و اهمیت پژوهش.....
۲۲	روش پژوهش.....
۲۲	تعاریف عملیاتی.....
۲۳	محدوده پژوهش.....
۲۵	فصل دوم: مبانی نظری و بررسی نوشته‌ها.....
۲۷	مقدمه.....
۲۷	خواندن.....
۳۱	ضرورت‌های خواندن.....
۳۴	آمارهای در پیوند با مطالعه.....
۳۷	آمارهای سرانۀ مطالعه.....
۳۷	آمار سرانۀ مطالعه مبتنی بر انواع اطلاعاتی.....

۴۱	آمار سرانه مطالعه مبتنی بر مدت زمان صرف شده برای خواندن
۴۷	شاخص بیزا
۴۷	آسیب شناسی مطالعه در ایران
۵۳	بررسی نوشته‌ها
۵۳	پژوهش‌های داخلی
۵۶	پژوهش‌های خارجی

فصل سوم: روش شناسی پژوهش

۵۹	مقدمه
۶۱	رویکرد پژوهش
۶۱	روش پژوهش
۶۲	روند مرور سیستماتیک
۶۴	فرایند اجرای پژوهش
۶۷	الف. استراتژی جستجو در پایگاه‌های خارجی و مکان مطالعه
۶۸	ب. استراتژی جستجو در پایگاه‌های فارسی و مکان مطالعه
۷۰	جامعه و نمونه پژوهش
۷۳	

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش

۷۵	مقدمه
۷۷	روش شناسی‌های سنجش سرانه مطالعه
۷۷	تعریف مطالعه
۷۹	هدف مطالعه
۷۹	منابع مورد مطالعه
۷۹	داوطلبانه بودن مطالعه
۷۹	خودجوش بودن مطالعه
۸۰	متن ادامه دار
۸۰	آزادی در گزینش موضوع و منبع مورد مطالعه
۸۰	واحد سنجش
۸۰	زمان مطالعه
۸۱	حجم مطالعه
۸۱	مشارکت کنندگان
۸۱	روش‌ها
۸۲	روزنگاری
۸۲	پیمایش‌های خوداظهاری

۸۳	مطالعات اسنادی
۸۳	سنجش ترکیبی
۸۳	ابزارها
۸۴	صرف زمان روزانه
۸۵	صرف زمان برای کالاهای فرهنگی
۸۵	صرف زمان برای مطالعه
۸۷	محتوا
۹۰	سرانه مطالعه در ایران
۹۱	طرح‌های ملی سنجش سرانه مطالعه در ایران
۹۱	گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران
۹۱	آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران
۹۲	بررسی بهره‌مندی جوانان از کتاب
۹۳	فعالیت و مصرف کالاهای فرهنگی در کشور
۹۳	سنجش سرانه مطالعه کشور
۹۴	سرانه مطالعه از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱
۹۴	وضعیت گذران وقت مردم شهری و روستایی کل کشور
۹۵	ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (سه موج)
۹۸	رصد فرهنگ رفتاری خانواده ایرانی
۹۸	آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار سال ۱۳۹۶
۹۹	طرح‌های استانی سنجش سرانه مطالعه در ایران
۱۰۰	نحوه گذران وقت در بین نوجوانان و جوانان در شهر تهران
۱۰۰	نحوه گذران وقت در بین مردم تهران و فعالیت‌های فراغت آنان در روز عادی و تعطیل
۱۰۱	نظرسنجی از مردم تهران درباره کتاب‌خوانی
۱۰۱	بررسی مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۸
۱۰۱	مصرف کالاهای فرهنگی خانوار در شهر اراک و همدان و ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی
۱۰۱	نظرسنجی تلفنی درباره بررسی میزان مطالعه شهروندان اصفهانی در دی ماه ۱۳۸۸
۱۰۲	بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸
۱۰۲	سرانه مطالعه در کشورهای جهان
۱۰۵	کشورهای اروپایی
۱۰۸	ایالات متحده آمریکا
۱۰۸	نگاشت نهادی نظام مطالعه
۱۱۱	راهکارهای افزایش سرانه مطالعه

۱۱۲	خانواده.....
۱۱۳	نظام آموزشی او پژوهشی.....
۱۱۸	رسانه‌های گروهی.....
۱۱۹	کتابخانه‌ها و کتابداران.....
۱۲۱	تولیدکنندگان و توزیع کنندگان محتوا.....
۱۲۳	نهادهای دولتی.....
۱۲۷	فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری.....
۱۲۹	مقدمه.....
۱۳۰	تعریف سرانه مطالعه.....
۱۳۱	روش‌شناسی سنجش سرانه مطالعه.....
۱۳۲	ابزارها.....
۱۳۳	نهادهای سنجش سرانه مطالعه.....
۱۳۳	روند میزان سرانه مطالعه.....
۱۳۵	راهکارهای افزایش سرانه مطالعه.....
۱۳۸	نگاشت نهادی نظام مطالعه.....
۱۴۰	فهرست منابع.....
۱۴۸	پیوست‌ها.....
۱۴۸	پیوست دو: نمونه پرسشنامه‌های استاندارد برای سنجش سرانه مطالعه.....
۱۴۸	پرسشنامه مطالعه به قصد لذت.....
۱۵۰	پیمایش مطالعه به قصد لذت.....
۱۵۰	پیمایش مطالعه به قصد لذت.....
۱۵۰	پیوست دو: نمونه پرسشنامه‌های محقق ساخته برای سنجش سرانه مطالعه.....
۱۵۰	پرسشنامه مافیت و وارثلا.....
۱۵۴	پرسشنامه رو و چن.....
۱۵۸	پرسشنامه لین.....
۱۶۹	خلاصه برای مدیران.....
۱۸۰	درباره طرح.....

سخن آغازین

پژوهش‌های کاربردی در دستگاہ‌های دولتی ابزاری برای بهبود وضع موجود هستند. این پژوهش‌ها ضمن ارائه تصویری از گذشته، با بررسی ضعف‌ها و کاستی‌ها افق‌های جدیدی را پیش رویمان می‌کشایند.

با این حال، روند طولانی انجام یک پژوهش از یک سو و هزینه بالا، پیچیدگی و فاصله‌ای که میان پژوهش‌های علمی و آکادمیک با مسائل و مشکلات اجرایی وجود دارد، معمولاً مانع تبدیل پژوهش‌ها به متن‌های سیاستی یا برنامه‌های تأثیرگذار در سازمان‌ها و دستگاہ‌های اجرایی می‌شود. تدوین گزارش‌های کارشناسی و راهبردی، راه میانه‌ای است که هم‌زمان را کوتاه‌تر می‌کند و هم به آسانی به متن‌های سیاستی و برنامه‌های تبدیل می‌شود. گزارش کارشناسی و راهبردی اگرچه ادبیاتی نسبتاً غنی در کشورهای توسعه‌یافته دارد، اما در کشور ما سازمان‌ها آشنایی چندانی با آن ندارند و اقبال چندانی به این شکل از گزارش نشان نمی‌دهند.

با توجه به این کاستی، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی در سه سال گذشته با استفاده از تجربه‌های ملی و جهانی، تدوین گزارش‌های کارشناسی و راهبردی در خصوص مسائل فرهنگی حوزه معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را در دستور کار خود قرار داد.

این گزارش‌ها که توسط کارشناسان و متخصصان حوزه‌های مطالعاتی تهیه می‌شود به بیانی ساده و روشن مسائل مورد مطالعه را توضیح می‌دهند و رویکردهای سازمان در حل مشکل و راهکارهای پیشنهادی برای حل یا برون رفت از مشکل را مورد موشکافی قرار می‌دهند یا راه

حل‌های جدیدی پیشنهاد می‌دهند و نتایج حاصله در اختیار ذی‌نفعان، تصمیم‌گیران و مدیران ذی‌ربط قرار می‌گیرد تا نقش مؤثری در انتخاب بهترین و مؤثرترین راه‌ها باز کند. آنچه ارائه می‌شود، یکی از گزارش‌هایی است که به عنوان پایه‌ای برای بحث و ارزیابی بیشتر تهیه شده است. این گزارش در کنار بررسی وضع فعلی به ارائه راهکارهایی برای حل مسائل می‌پردازد. بدیهی است با بحث و بررسی این متن و نقد پیشنهادهای ارائه شده، می‌توان به توافق درباره راهکارهای درست دست یافت و آن را به متن‌های سیاستی و برنامه‌های تأثیرگذار در ساختارها تبدیل کرد.

با این هدف، نسخه‌هایی از این گزارش در دسترس مدیران، دست‌اندرکاران و ذی‌نفعان قرار می‌گیرد تا شروعی برای گفت‌وگویی سازنده در این حوزه باشد.

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

چکیده

امروزه سرانۀ مطالعه به عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی فرهنگی و توسعه جوامع به شمار می‌رود. در ایران نیز طی چند سال گذشته بسیار درباره آن سخن گفته شده که اغلب این سخنان بیشتر از جنس خبری بوده‌اند تا پژوهشی. نظر به داغ بودن این موضوع در فضای فرهنگی کشور، نهادها و افراد گوناگون آمارهای متفاوتی از سرانۀ مطالعه در کشور اعلام می‌کنند که گسترۀ این آمار از یک دقیقه تا ۱۲۰ دقیقه را در بر دارد. این مطالعه به هدف مرور نوشته‌ها و اسناد مرتبط با سرانۀ مطالعه در کشور انجام شده است. روش پژوهش از نوع مرور سیستماتیک یا مرور نظام‌مند است. منابع دانشگاهی و حرفه‌ای گوناگونی در این زمینه مطالعه و به پرسش‌های پژوهش پاسخ گفته شد. یافته‌ها نشان می‌دهند که علیرغم آمارهای متفاوت در زمینۀ سرانۀ مطالعه، به شکل کلی می‌توان گفت که سرانۀ مطالعه ایرانیان عددی بین ۱۲ تا ۱۵ دقیقه در روز است. با این حال، در سنجش سرانه باید به مسائل گوناگونی همانند تعریف مطالعه، واحد سنجش، مشارکت کنندگان، روش‌ها، ابزارها، و محتوا توجه داشت. سرانۀ مطالعه کشورهای جهان نیز در این گزارش آمده است و هند دارای بیشترین سرانه در آخرین گزارش بین‌المللی در این زمینه است. برای بهبود وضعیت مطالعه و افزایش سرانۀ مطالعه در کشور نیاز به یک نگاهت نهادی است تا هر یک از نهادهای در پیوند با مطالعه در کشور نقش و وظیفه‌ای روشن در پیشبرد نظام مطالعه بر عهده گیرند. سرانجام، برای بهبود مطالعه در کشور راهکارهای گوناگونی ارائه شده‌اند که دربردارندۀ نقش خانواده، سیاست‌گذار، نهادهای آموزشی و پژوهشی، رسانه‌ها و نهادهایی از این دست می‌شوند. کلیدواژه‌ها: سرانۀ مطالعه، خواندن، نهادهای سیاست‌گذار، ادبیات، نشر، فرهنگ، ایران.

سپاس‌گزاری

تکمیل این طرح مرهون مشارکت و رهنمودهای افرادی است که بدون کمک آن‌ها تکمیل و انتشار اثر حاضر ممکن نبود؛ از این رو، بر خود وظیفه می‌دانیم از همهٔ آنان قدردانی کنیم. پیش از همه، بر خود لازم می‌دانم از رهنمودها و کمک‌های بی‌دریغ دوستان و همراهان «دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و کتاب‌خوانی وزارت ارشاد»، آقای ابراهیم حیدری و آقای عبدالرضا گرشاسبی قدردانی کنم.

افزون بر این، از دکتر مجید نبوی (استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شیراز) و خانم دکتر المیرا کریمی (دانش‌آموختهٔ دکتری پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران) برای نگارش بخشی از گزارش، دکتر مرتضی نبی‌میبی (استادیار دانشگاه میبد) برای کمک در گردآوری پیشینه‌ها و داده‌ها، دکتر سیامک محبوب برای معرفی برخی از منابع و پروژه‌های در پیوند با سرانتهٔ مطالعه در کشور، ندا جمشیدی برای تهیهٔ اینفوگراف‌ها، و سیامک سلیمی برای ویرایش بخش‌هایی از این اثر سپاس‌گزاری می‌کنم.

پیشگفتار

در فضای امروز کشور سرانه مطالعه به شکلی گسترده در کانون توجه سیاست گذاری فرهنگی جای گرفته است. برخی از آن به عنوان یک شاخص کلیدی فرهنگ یاد می کنند که گاهی حتی می تواند به عنوان شاخص توسعه یافتگی به شمار آید، و برخی دیگر آن را سرآبی می دانند که توجه به آن و آمارهای در پیوند با آن تنها منجر به گمراهی سیاست گذاری و تصمیم سازی فرهنگی در کشور می شود. با این همه تجربه نشان داده است که سرانه مطالعه و خواندن در کشور امر مهمی است که نباید از آن غافل شد. نگاهی به وضعیت کشورهای توسعه یافته نیز نشان می دهد که در آن کشورها نیز آمارها در پیوند با خواندن و سرانه مطالعه در سیاست گذاری های فرهنگی و حتی اقتصادی تأثیرگذار است. از این رو، پیداست که نباید نسبت به این امر بی تفاوت بود و آن را به حال خود گذاشت.

با فرض آن که سرانه مطالعه مهم است و در سیاست گذاری های فرهنگی اثر می گذارد، سیاست گذاران به اطلاعات و ابزارهایی نیاز دارند که دید روشنی از وضعیت موجود در اختیار سیاست گذاران و برنامه ریزان فرهنگی قرار دهد تا بتوانند چشم اندازهای آینده را کارآمد طراحی کنند. ولی امروزه سیاست گذاران فرهنگی چنین اطلاعات و ابزاری در دست ندارند و یکی از چالش های جدی آنان نیز همین مسئله است. آمارهایی که از سرانه مطالعه ایرانیان منتشر شده طیف بسیار گسترده ای دارد و جز سردرگمی چیزی از آن حاصل نمی شود. درست یا نادرست، این طیف از سرانه مطالعه کمتر از یک دقیقه ای را تا سرانه مطالعه ۱۲۰ دقیقه ای در بر دارد. روشن است که بر پایه آمارهای کنونی نمی توان به نتیجه ای کارآمد دست یافت که پایه تصمیم گیری فرهنگی در کشور شود.

«دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی» معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با ضرورت توجه جدی به بحث خواندن و مطالعه در کشور، یکی از مأموریت‌های کلیدی خود را گسترش و ترویج مطالعه در کشور تعریف کرده است. جام باشگاه‌های کتاب‌خوانی کودک و نوجوان، پایتخت کتاب ایران، روستاها و عشایر دوستدار کتاب، تقدیر از مروجان کتاب‌خوانی، و شبکه ترویج کتاب‌خوانی در ایران از طرح‌های مؤثری بوده‌اند که در سال‌های گذشته به شکلی مداوم در این دفتر پیگیری و اجرا شده‌اند. از دیگر فعالیت‌های این دفتر انجام پژوهش‌های کاربردی، انتشار گزارش‌های کارشناسی، و تدوین مقاله‌های سیاست‌گذاری در زمینه مطالعه و خواندن در کشور است. از این رو، یکی از کاربران اصلی آمارها و گزارش‌های سرنانه مطالعه در کشور دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی است که بتواند با اتکاء به آن، نسبت به برنامه‌ریزی صحیح و کارآمد اقدام کند.

نظر به چالش‌های پیش‌گفته در زمینه وضعیت کنونی سرنانه مطالعه در کشور، این دفتر پروژه‌ای دو بخشی تعریف کرده تا به شکلی مؤثر به این چالش پاسخ دهد. پژوهش پیش‌رو گام نخست این پروژه است که هدف از آن مرور همه آثار در پیوند با سرنانه مطالعه در کشور و خارج از کشور است تا با کمک آن بتوان به مبنایی نظری برای سنجش سرنانه مطالعه در کشور دست یافت. بی‌تردید تا زمانی که ندانیم مطالعه چیست، چه انواعی دارد، چه ابعادی دارد، چه روش‌هایی برای سنجش آن هستند، و این روش‌ها چه کاربردهایی دارند، نمی‌توان به بررسی سرنانه مطالعه در کشور همت گماشت. پژوهش پیش‌رو پاسخ این پرسش‌ها و پرسش‌های بیشتری را داده است و مبنا و چارچوبی نظری برای سنجش سرنانه مطالعه در کشور فراهم کرده است. در بخش دوم پروژه سرنانه مطالعه، سنجش سرنانه مطالعه در عمل در کانون توجه است. اگر سرنانه مطالعه به شکلی علمی و تخصصی در کشور سنجش شود آنگاه می‌توان به آن اعتماد کرد و بر پایه آن سیاست‌های کارآمدی طراحی و اجرا کرد. از این رو، یافته‌های بخش نخست در بخش دوم و طراحی ابزار سنجش سرنانه مطالعه به کار خواهند آمد. امیدواریم با همفکری و همراهی نهادهای دست‌اندرکار حوزه مطالعه و همکاری پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات بخش دوم این پروژه به موقع و به درستی به سرانجام برسد و مبنایی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و مرجعی علمی و واقعی برای کسب اطلاعات درست در حوزه سرنانه مطالعه باشد.

ابراهیم حیدری

مدیرکل دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

معاونت امور فرهنگی

فصل نخست
کلیات پژوهش

مقدمه و بیان مسئله

سرانۀ مطالعه یکی از شاخص‌های فرهنگی به شمار می‌رود که کشورهای گوناگون و سیاست‌گذاران فرهنگی توجه خاصی به آن دارند. بالا بودن سرانۀ مطالعه نشانه‌ای از فرهنگی بودن مردم یک کشور دارد. به گفتهٔ دیگر، پیشرفت و ترقی هر جامعه (از فرهنگ گرفته تا لایه‌های دیگر، همانند اقتصاد و سیاست)، به مهارت خواندن بستگی بسیاری دارد. اصولاً هرچه سرانه مطالعه یک جامعه بالاتر باشد، آن جامعه باسوادتر است زیرا پیشرفت و رشد هر جامعه در گرو رشد دانش و اطلاعات آن است و این امر شدنی نیست مگر با خواندن (موحدی، ۱۳۹۴). پایین بودن سرانۀ مطالعه نیز، در مقابل، می‌تواند به عنوان چالشی جدی برای سیاست‌گذاران فرهنگی باشد و برخی از آن با عنوان «فاجعه فرهنگی» (ایرنا، ۱۳۹۶) یاد می‌کنند.

تعریف دقیقی از مطالعه در دست نیست، ولی به شکلی کلی می‌توان آن را به عنوان خواندن هر متن نوشتاری توصیف کرد. اگرچه بر سر این تعریف توافق نظر نیست و برخی معتقدند تنها خواندن متن نوشتاری به معنای مطالعه نیست و مطالعه می‌تواند خواندن تصویر هم باشد. به هر شکل، هرچه قدر در تعریف مطالعه پیچیدگی و چندگانگی وجود دارد، در تعریف «سرانۀ مطالعه» نیز پیچیدگی و چندگانگی هست. برای نمونه، برخی‌ها در سنجش سرانۀ مطالعه تنها خواندن کتاب را در نظر می‌آورند، برخی دیگر روزنامه را نیز به آن می‌افزایند، و برخی دیگر نیز معتقدند که کتاب‌های مذهبی نیز باید در سنجش سرانۀ مطالعه به حساب آورده شوند. هر روش سنجش نیز خود دارای متر و معیاری است که بر پیچیدگی این مفهوم می‌افزاید.

به دلیل اهمیت بسیاری که سرانۀ مطالعه در فضای فرهنگی یک کشور دارد، مدیران، برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران فرهنگی نگاه ویژه‌ای به آن دارند و می‌کوشند تا سیاست‌های درستی برای بهبود و هدایت کارآمد آن داشته باشند. برای چنین کاری، نخستین مسئله آگاهی از میزان سرانۀ مطالعه است تا بتوانند برنامه‌ها و سیاست‌های بجایی در پیش گیرند.

آمارهای گوناگون و گاه متناقضی از سرانۀ مطالعه در ایران وجود دارد. برخی معتقدند که سرانۀ مطالعه در کشور بسیار پایین و حتی کمتر از چهار دقیقه است و برخی نیز معتقدند که سرانۀ مطالعه در کشور مناسب و بیش از یک ساعت است. به نظر می‌رسد در حال حاضر مرجع درستی که بتوان گزارش‌هایش را مبنا قرار داد نیست. همین ناآگاهی و عدم اعتماد کار سیاست‌گذاری را نیز دشوار ساخته است.

نظر به آنچه گفته شد، مطالعه‌ای عمیق و فراگیر لازم است تا بتوان روش‌ها، آمارها، معیارها، و شاخص‌های سرانۀ مطالعه را تحلیل کرد. چنین مطالعه‌ای می‌تواند به برنامه‌ریزان فرهنگی کمک کند تا سیاست‌های درستی در این زمینه اتخاذ کنند. از این رو، هدف از این پژوهش، نگاهی فراگیر به آمارها و گزارش‌های مرتبط با سرانۀ مطالعه در کشور است؛ به شکلی که بتوان آن را مرجعی برای سیاست‌گذاری فرهنگی به شمار آورد.

اهداف پژوهش

هدف از این پژوهش، نگاهی فراگیر به آمارها و گزارش‌های مرتبط با سرانۀ مطالعه در کشور است. برای دستیابی به این هدف کلی، پاسخگویی به هدف‌های جزئی زیر در دستور کار است: آگاهی از تعریف سرانۀ مطالعه و شاخص‌ها و روش‌های سنجش و اندازه‌گیری آن؛ شناسایی نقش و جایگاه نهادهایی که در ایران مسئول / ناشر گزارش‌های سرانۀ مطالعه در کشور بوده و هستند؛

- آگاهی از روند سرانۀ مطالعه در ایران؛

- مقایسه سرانۀ مطالعه ایران و دیگر کشورهای منتخب منطقه و جهان؛

- شناسایی راهکارهای افزایش سرانۀ مطالعه در کشور؛

- تعیین نقش و جایگاه نهاد(های) مسئول انتشار گزارش‌های سرانۀ مطالعه در کشور؛ و

- شناسایی شاخص‌ها و کم‌وکیف گزارش‌های سرانۀ مطالعه در کشور.

پرسش‌های پژوهش

پرسش کلی این پژوهش آن است که چه آمارها و گزارش‌هایی برای سنجش مطالعه در ایران هستند. برای پاسخگویی به این پرسش کلی به پرسش‌های جزئی زیر پاسخ داده خواهد شد:

- سرانۀ مطالعه چیست و چه تعاریفی دارد؟
- چه روش‌ها و شاخص‌هایی برای سنجش سرانۀ مطالعه در جهان هست؟
- چه نهادهایی در ایران مسئول / ناشر گزارش‌های سرانۀ مطالعه در کشور بوده و هستند؟
- روند سرانۀ مطالعه در کشور چگونه است؟
- سرانۀ مطالعه ایران در مقایسه با دیگر کشورهای جهان چگونه است؟
- چه راهکارهایی برای افزایش سرانۀ مطالعه در کشور وجود دارد؟
- چه نهادی باید مسئولیت انتشار گزارش‌های سرانۀ مطالعه در کشور را بر عهده گیرد و این گزارش‌ها از چه کم‌وکیفی باید برخوردار باشند؟

ضرورت و اهمیت پژوهش

پیشرفت و توسعه یک ملت بدون مردمی آگاهی بخشی از وقت خود را به مطالعه اختصاص می‌دهند شاید هرگز شدنی نباشد. از همین روی، سرانۀ مطالعه شاخص مهمی برای دانستن آن است که آیا جامعه در مسیر پیشرفت و توسعه قرار گرفته یا نه. دولت و سیاست‌گذاران فرهنگی برای حرکت جامعه به این سمت و سو نقشی کلیدی دارند. آن‌ها با سیاست‌های درست خود می‌توانند مردم را به این مهم آشنا سازند و جامعه‌ای آگاه درست کنند. نخستین گام در راه این سیاست‌گذاری آگاهی درست و دقیق از وضعیت موجود و راهکارهای پیشرو برای دستیابی به وضع مطلوب است.

بررسی نوشته‌ها درباره سرانۀ مطالعه در کشور نشان می‌دهد که هنوز مطالعه‌ای مروری درباره آمارها، شاخص‌ها، راهکارهای بهبود و چنین مسائلی انجام نشده است. کاوش این نوشته‌ها حاکی از آمارهای گوناگونی است که جز سردرگمی چیزی برای علاقمندان به حوزه سرانۀ مطالعه در پی نخواهد داشت. زمانی که این شاخص‌ها و آمارها روشن شوند کسانی که درگیر این موضوع هستند آسان‌تر می‌توانند درباره سرانۀ مطالعه بیندیشند.

این مطالعه - با پاسخگویی به پرسش‌هایی که طرح کرده و دستیابی به اهداف مورد نظرش - می‌تواند سهم بسزایی در روشن شدن و شناسایی بهتر سرانۀ مطالعه داشته باشد. با درک بهتر وضعیت سرانۀ مطالعه در کشور مدیریت این شاخص و نهادهای در پیوند با آن آسان‌تر می‌شود،

بهبتر از آن‌ها می‌توان حمایت کرد، برنامه‌ریزی‌ها درباره آن‌ها دقیق‌تر انجام خواهد شد، و در نهایت یکی از ابعاد مهم و خطیر فرهنگی کشور را در مسیر درستی می‌توان هدایت کرد. با انجام این پژوهش می‌توان انتظار داشت مسائلی که تا کنون به آن‌ها توجه کافی نشده برجسته شوند تا سیاست‌گذاری درستی درباره آن‌ها انجام شود. افزون بر این، مسائل تازه‌ای مطرح خواهند شد که تا کنون درباره آن‌ها آگاهی کافی وجود نداشته و به همین دلیل درباره آن‌ها اندیشه نشده است.

روش پژوهش

مناسب‌ترین روش پژوهش، زمانی که می‌خواهیم مطالعه‌ای فراگیر از پدیده مورد مطالعه داشته باشیم و از سوی دیگر حجم داده‌های در دسترس فراوان است، «مرور نظام‌مند نوشته‌ها»^۱ است که یکی از شناخته‌شده‌ترین روش‌های پژوهش برای مرور آثار و نوشته‌های مرتبط با یک پدیده است. در این روش، دیدگاه‌های شخصی چندان اهمیت نداشته و با کمک مرور نظام‌مند می‌توان به دقت شواهد را بررسی و ارزیابی کرد (هال، ۲، ۲۰۰۳). در مرور نظام‌مند، می‌توان با شناسایی دقیق، منظم و برنامه‌ریزی شده تمام نوشته‌های مرتبط، نقد عینی‌تری انجام داد و در مواردی که مطالعه‌های اصلی، با مرورهای کلاسیک سنتی، و دیدگاه‌های پدیدآوران با هم اختلاف دارند، می‌تواند به حل مسئله کمک کند. چنین مرورهایی در دهه ۱۹۷۰ در علوم اجتماعی پدیدار گردید و سپس به سطح بالایی از کاربرد در علوم پزشکی و اپیدمیولوژی رسید. متونی که چنین پرسش‌هایی را پوشش می‌دهند بسیار گسترده بوده و از نظر کیفیت نیز متفاوت هستند و البته بازایی برخی از آن‌ها دشوار است (نقل از پورنقی ۱۳۹۶).

برای انجام مرور نظام‌مند، از فرایند پیشنهاد شده در «دستنامه کوکربین برای مرور نظام‌مند»^۳ پیروی شده است (Higgins and Green ۲۰۱۱). برای دستیابی به هدف‌های پژوهش، مدارک احتمالاً مرتبط با جستجوی عبارت‌هایی همانند «سرنانه مطالعه»، «زمان مطالعه»، و «مطالعه آزاد» در پایگاه‌های برجسته کتابشناختی بازایی شده‌اند.

تعاریف عملیاتی

برای به دست دادن فهم دقیق‌تری از گستره این پژوهش لازم است اجزای کلیدی آن به شکل عملیاتی تعریف شوند. دو جزء کلیدی که به نظر می‌رسد تعریف آن‌ها لازم است، «سرنانه

1. systematic literature review

2. Hall

3. Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions

مطالعه» و «مطالعات انجام شده» هستند، که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت. سرانۀ مطالعه: برای توضیح مفهوم «سرانۀ مطالعه» بهتر است آن را به دو واژه «سرانه» و «مطالعه» بشکنیم. جزء نخست، یعنی سرانه، به معنای نسبت چیزی به هر عضو یک جامعه (مجموعه‌ای از اعضا، خواه جامعه انسانی، خواه حیوانات، خواه جوامع دیگر). مطالعه نیز فرایند شناختی پیچیده‌ای برای رمزگشایی از نشانه‌های حامل پیام است. چه این نشانه‌ها زبانی باشند، چه گفتاری، چه مصوری، چه هر شکل دیگری. از این رو، می‌توان سرانۀ مطالعه را به عنوان میزان مطالعه هر فرد در یک دوره زمانی مشخص (برای نمونه، یک روز، یک هفته، یک ماه، یا یک سال) تعریف کرد. با آن که تعاریف گوناگونی از سرانل مطالعه شده، در این پژوهش همه انواع سرانۀ مطالعه مد نظر است.

مطالعات انجام شده: منظور از مطالعات انجام شده پژوهش‌هایی هستند که در زمینۀ سرانه مطالعه و خواندن در کشور انجام شده‌اند. برای آگاهی از این پژوهش‌ها پایگاه‌های کلیدی کتابشناختی فارسی همانند گنج، مگیران، پایگاه علوم انسانی، پایگاه اطلاعاتی جهاد دانشگاهی، و پایگاه‌های اطلاعاتی همانند کاوش شده‌اند. افزون بر این پایگاه‌ها، طرح‌های پژوهشی سازمان‌های در پیوند با سرانۀ مطالعه بررسی شده‌اند.

محدوده پژوهش

گسترۀ جغرافیایی این پژوهش محدود به کشور ایران و دیگر کشورهای است که در زمینۀ سرانه مطالعه پژوهش کرده‌اند. از نظر زمانی، این پژوهش در سال ۱۳۹۷ انجام شده است. از دیدگاه سندی، این پژوهش تنها اسنادی را بررسی می‌کند که به شکل عمومی منتشر شده‌اند و گزارش‌هایی که محرمانه هستند یا به شکل عمومی چاپ نشده‌اند در محدوده بررسی اش نیستند.

فصل دوم

مبانی نظری و بررسی نوشته‌ها

مقدمه

سرانۀ مطالعه یکی از آمارهای مهمی است که میزان علاقمندی افراد جامعه به مطالعه را نشان می‌دهد. مطالعه می‌تواند هر یک از انواع انتشارات نظیر کتاب‌ها و پایان‌ها را در بر بگیرد. آنچه مهم است این است که افراد جامعه در جهت تبدیل شدن به شهروندی آگاه که اساس توسعه جوامع است، مطالعه را سرلوحه کار خویش قرار دهند. در کشورهای پیشرفته میزان سرانۀ مطالعه در بین اقشار گوناگون جامعه نسبت به جوامع کمتر توسعه یافته بالاتر است. از این رو، تمامی کشورها سعی بر آن دارند که از طریق برخی از اقداماتی که بیشتر رنگ و بوی فرهنگی دارند آمار میزان مطالعه را بالا ببرند. هر چند باید همواره به این نکته نیز توجه داشت که در کنار زمانی که هر فرد صرف مطالعه می‌کند، باید نوع منابع اطلاعاتی را نیز که افراد به مطالعه آن می‌پردازند را هم باید مورد بررسی قرار داد. به عبارت دیگر باید مطالعه با کیفیت را در جامعه ترویج داد. در این بخش به بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش‌های انجام شده در زمینه سرانۀ مطالعه پرداخته شده است. در این راستا سعی شده است تا جنبه‌های گوناگون پیرامون چیستی مطالعه، چرایی و ضرورت مطالعه در بین افراد جامعه، چگونگی اندازه‌گیری سرانۀ مطالعه پوشش داده شود.

خواندن

پیش از هر گونه بحثی در مورد سرانۀ مطالعه باید به این پرسش مهم پاسخ داده شود که مطالعه چیست. چیستی مطالعه را از رویکردهای گوناگون نظیر فلسفی و کارگری می‌توان مورد بررسی

قرار داد. به طور کلی تعاریف گوناگونی برای مطالعه در منابع گوناگون ذکر شده است، در این قسمت برخی از این تعاریف را ذکر و سپس به بیان وجوه مشترک آنها می‌پردازیم تا به این وسیله به درک روشنی از مفهوم خواندن برسیم. برخی از این تعاریف گردآوری شده در پژوهش نوذر و زین‌العابدینی (۱۳۹۲) عبارت‌اند از:

- خواندن کتاب یا نوشته‌ای بدون آواز خوانی یا مرور مطالب کتاب؛
 - خواندن کتاب یا نوشته‌ای دیگر و دقت کردن در آن؛
 - خواندن هر نوع نوشته با هر هدفی با در نظر داشتن سه عامل: استمرار، انضباط، و تنوع؛
 فعالیت است که به عنوان یک ابزار انتقال پیام و در جهت گردآوری اطلاعات قابل کنترل است و ملازم نوشتن است؛

- بیان، تشخیص، و فهم کلمات نوشته شده؛
 - معنی دهی به یک متن نوشته شده برای فهم آن؛
 - روند به کارگیری ذهن برای دریافت اطلاعات از طریق توجه دقیق و تجربه و تحقیق درباره هر موضوع یا رویداد یا پدیده و شامل خوب دیدن، خوب شنیدن، لمس کردن، چشیدن و تجربه کردن پرسش و به دنبال پاسخ‌ها بودن است.

تعاریف پیش گفته در این پژوهش از منابع عمومی نظیر فرهنگ‌های لغت و برخی منابع تخصصی رشته علم اطلاعات گرفته شده است. با توجه به این موارد می‌توان گفت که مطالعه مترادف یا اصطلاح اعم خواندن است و خواندن می‌تواند در تلقی خاص خواندن کتاب و در تلقی عام هر نوع نوشته‌ای باشد. آنچه مهم است این است که خواندن نگاه کردن سرسری و گذرا به علائم نوشته شده بر روی یک رسانه مانند کتاب یا مجله نیست. بلکه خواندن با دقت و درک و فهم همراه است. از طرفی دیگر در فرایند خواندن خود خواننده منفعل نیست بلکه عنصری فعال بوده و نقش مهمی را در معنا بخشی بازی می‌کند. خواننده کسی است که به طور منظم و مداوم وقتی را در زندگی خود به خواندن منابع گوناگون و متنوع اختصاص می‌دهد و به واقع در خود ایجاد عادت به مطالعه می‌کند. تعریف آخر که برگرفته از فرهنگ لغت «وبستر» است خواندن را نوعی پژوهش می‌داند که در پی یافتن پاسخ به پرسش‌هاست و برای این منظور از حواس گوناگون در طی آن استفاده می‌گردد. در این معنا خواندن مفهوم بسیار گسترده‌ای پیدا می‌کند که سنجش آن بسیار مشکل و تا حدی غیر ممکن است

پژوهش بر روی خواندن و جنبه‌های روانشناختی آن بسیار مورد توجه پژوهشگران عرصه روانشناسی بوده است. برای نمونه رایبر و پلاتسک (۱۳۸۳) خواندن را فرایندی می‌دانند که دو جنبه فیزیولوژیک و شناختی دارد و از آنجایی که این فرایند پیچیده در مغز انسان انجام می‌شود، روانشناسان و فیزیولوژیست‌ها کوشش کرده‌اند تا مدل‌های گوناگونی را برای آن ارائه نمایند. سه مدلی که در مقاله آنان برای خواندن ذکر شده است عبارت‌اند از:

- مدل بالا به پایین: در این مدل عنصر معنابخشی به عبارات در همه سطوح جریان اطلاعات دخالت دارد.

- مدل پایین به بالا: در این مدل فرایند خواندن بسیار سریع اتفاق می‌افتد و اطلاعات در نظام پردازشی جریان می‌یابد.

- مدل میان‌کنشی: در این مدل فرض بر این است که خوانندگان پیش از تفسیر متن، اطلاعات حاصل از سازوکارهای بالا به پایین و پایین به بالا را مورد توجه خود قرار داده‌اند.

از دیدگاه‌های گوناگون می‌توان خواندن را به انواع گوناگون دسته‌بندی کرد. برای نمونه برخی از این دسته‌بندی‌ها که براتی علویچه (۱۳۸۴) ارائه نموده است عبارت‌اند از:

- با در نظر گرفتن اختیار انسان خواندن را می‌توان به دو دسته ارادی و غیرارادی تقسیم‌بندی نمود.

- با در نظر گرفتن نوع منبع خواندنی می‌توان خواندن را به درسی و آزاد تقسیم‌بندی نمود.

- با در نظر گرفتن هدف، خواندن را می‌توان به خواند به خواند به منظور سرگرم شدن و خواندن به منظور افزایش دانش و کاربردی تقسیم‌بندی نمود.

- با در نظر گرفتن نوع برخورد با منبع خواندنی می‌توان خواندن را به خواندن شناختی و خواندن انتقادی تقسیم‌بندی نمود.

برای بالا بردن میزان مطالعه در جامعه باید برخی عوامل و مشوق‌ها را باید مورد توجه قرار داد و برنامه‌ریزی‌های لازم را در این زمینه داشت. براتی علویچه (۱۳۸۴) برخی از انواع زمینه‌هایی که در چارچوب آن می‌توان مشوق‌های خواندن را در آن در نظر گرفت در قالب موارد زیر نام برده است:

* خود فرد. افراد دیدگاه‌ها، مسائل انگیزشی و روانی خاص خود را دارند. بنابراین با شناخت و دسته‌بندی افراد جامعه بر اساس این ویژگی‌ها می‌توان آموزش‌ها و برنامه‌های هدفمندی برای ایجاد عادت به خواندن در آن ایجاد نمود.

* خانواده. نخستین نهادی که هر فرد آن را تجربه می‌کند خانواده است. روشن است که بسیاری از عادت‌های خوب یا بد افراد تحت تأثیر خانواده شکل می‌گیرد. خانواده‌ها می‌توانند با عواملی نظیر: عادت به خواندن در والدین، در نظر داشتن کتاب و مجله در سبب خرید ماهیانه خانوار، خرید جایزه یا هدیه خواندنی برای یکدیگر، به عضویت در آوردن فرزندان در کتابخانه‌ها، توصیه‌های گفتاری و زبانی در زمینه فضیلت‌های خواندن، قرار دادن ساعاتی برای خواندن روزانه زمینه‌های عادت به خواندن را در فرزندان فراهم نمایند.

* مدرسه و دانشگاه. پس از خانواده، بسیاری از افراد جامعه برای امور یادگیری به نهادهای آموزشی نظیر مدرسه و دانشگاه‌ها مراجعه می‌نمایند. بدیهی است که این عامل یکی از مهم‌ترین عوامل در جهت ایجاد و ترویج عادت به خواندن است. عوامل مدرسه نظیر معلمان و اساتید و دوستان هم کلاسی و انجمن‌های گوناگون فعال در مدرسه و دانشگاه باید به گونه‌ای رفتار نمایند که باعث ایجاد علاقمندی به مطالعه در میان دانش‌آموزان و دانشجویان شوند.

* اجتماع. هیچ‌کسی را نمی‌توان جدا از جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند در نظر گرفت. اجتماع عناصر و بخش‌های گوناگونی را دارد که در هر کدام از این بخش‌ها باید به گونه‌ای هدفمند به صورتی باید عمل شود تا افراد برای مطالعه تشویق شوند. برای نمونه روحانیان در سخنرانی‌ها و مدیران عمومی در برنامه‌ریزی‌ها باید همواره مسئله ترویج خواندن را مورد توجه خود داشته باشند. گسترش اماکن در پیوند با خواندن نظیر کتابفروشی‌ها و کتابخانه‌ها از دیگر عوامل زمینه‌سازی برای گسترش مطالعه هستند. جو عمومی جامعه باید به گونه‌ای باشد که مروج کتاب و کتاب‌خوانی و خواندن باشد و کتابداران با انگیزه و علاقمند به خواندن نیز می‌توانند در جهت شکل‌دهی به چنین جوی نقش قابل توجهی را بازی کنند.

* رسانه‌های عمومی. رسانه‌های عمومی امروزه نقش بسیار قابل توجهی را در فرهنگ‌سازی در جامعه بازی می‌نمایند. تلویزیون به عنوان یکی از مهم‌ترین رسانه‌های عمومی باید در ساخت سریال‌ها و برنامه‌های تلویزیونی به گونه‌ای عمل کند که خواندن را کاری ضروری در زندگی هر فرد در جامعه نشان دهد. سینما از دیگر رسانه‌های عمومی تأثیرگذار در اذهان عمومی است که می‌تواند نقشی بسیار مهم در ایجاد عادت به خواندن در جامعه داشته باشد. روزنامه‌ها و مجله‌ها نیز هر کدام به نوبه خود باید خواندن و اهمیت آن در زندگی افراد جامعه را مورد توجه قرار داده و با شیوه‌های خلاقانه سعی در نهادینه کردن خواندن در میان افراد جامعه داشته باشند.

صرف نظر از زمینه‌های تشویق خواندن برخی از افراد به علت مشکلاتی گوناگونی که با آن

دست به گریبان هستند، نمی‌توانند زمانی را صرف خواندن نمایند. برخی از این مشکلات نظیر اختلالات گوناگون روانی در پیوند با خواندن مانند اختلال خواندن منشأ روانی داشته (براتی علویجه، ۱۳۸۴) و برخی دیگر نیز مانند گران بودن مواد خواندنی، مشکلات اقتصادی، و چند شغله بودن افراد و محدودیت زمان برای خواندن ریشهٔ اجتماعی دارند (موسوی، ۱۳۹۵).

ضرورت‌های خواندن

اهمیت و ضرورت خواندن و مطالعه بر کسی پوشیده نیست. دلایل گوناگونی را می‌توان برای ضرورت خواندن ذکر کرد. برای نمونه در یکی از دوره‌های در دانشگاه «جورج میسون»^۱ دانشجویان کارشناسی در پاسخ به پرسشی در بارهٔ این که چرا خواندن مهم است، موارد زیر را نام بردند:

- * پرورش قدرت تفکر انتقادی؛
- * گسترش اطلاعات و دانش خواننده در موضوعات گوناگون؛
- * گسترش دایرهٔ واژگانی؛
- * پرورش قدرت تخیل؛
- * بهبود زندگی و فراهم کردن زمینهٔ لذت بردن از آن؛
- فرصت برقراری ارتباط میان افرادی که برای آنان ملاقات با یکدیگر به دلایل گوناگون شدنی نیست؛
- * فراهم کردن ایده‌ها و فرصت‌های جدید برای خواننده؛
- * فراهم کردن امکان یادگیری؛
- * کمک به خودشناسی و تفکر در مورد خود؛
- * کمک به دوری‌گزینی از عادت‌ها و کلیشه‌های ذهنی و کمک به پذیرش عقاید سایرین؛
- * پیوند میان گذشته و حال؛
- * آگاهی از رویدادهای حال و تفکر در مورد مسائل آینده؛
- * فراهم کردن زمینهٔ صلح و خوشبختی در جوامع؛
- * آشنایی با نویسندگان و نقطه نظرات و سبک نویسندگی آنان؛
- * امکان برقراری ارتباط احساسی و شناختی و تجربی؛

* گسترش جهان‌بینی خواننده؛

* تسهیل به اشتراک‌گذاری دانش، تجربه‌ها، ایده‌ها و نگرش‌ها؛

* امکان اصلاح و بازاندیشی در زندگی فردی و روانی خواننده؛

* تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی و خواندن و نوشتن؛

* کمک به شناسایی مسائل و مشکلات گوناگون فردی، اجتماعی، و حرفه‌ای؛

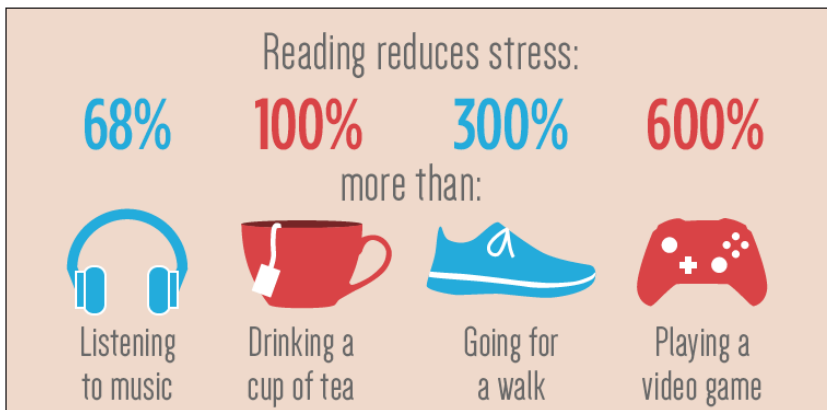
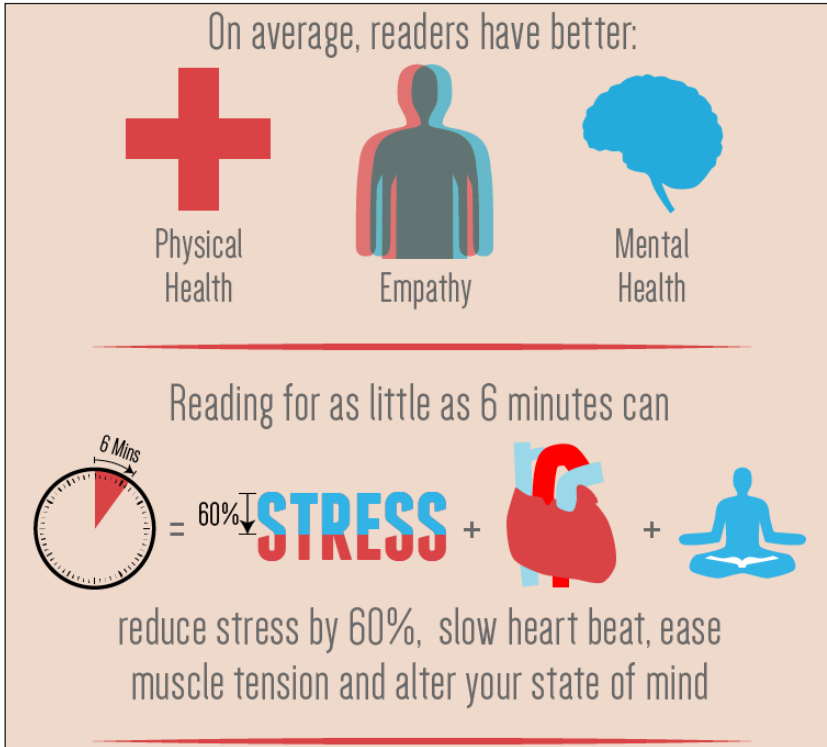
* فراهم نمودن فرصت تفریح و سرگرمی لذت بخش؛

* زیربنای شکل‌گیری جوامع یادگیرنده.

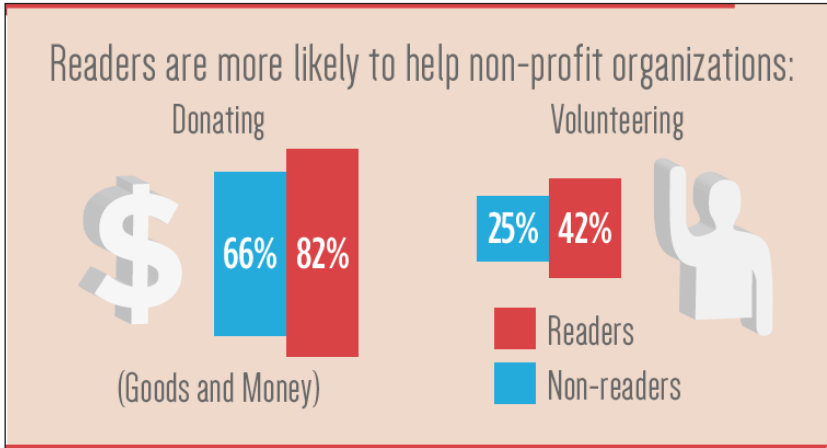
علاوه بر موارد پیش گفته، در برخی از گزارش‌های منتشر شده بر فواید فیزیولوژیک خواندن مانند تقویت حافظه، کاهش احتمال خطر ابتلا به فراموشی یا «آلزایمر»، و کاهش اضطراب و ناراحتی روحی و روانی اشاره کرد (زکالوند، ۱۳۹۲).

ممکن است این بحث مطرح باشد که امروزه با وجود تلویزیون یا سینما به عنوان رسانه‌های دیداری قوی افراد دیگر نیاز زیادی به خواندن ندارند و بنابراین ضرورتی نیز به ترویج خواندن نیست. آنچه در عمل نیز اتفاق افتاده است ناظر بر این مدعاست. برای نمونه بر طبق یافته‌های یک پژوهش ملی (بیچرانلو، غفوری، مهربان، ۱۳۹۶)، تنها ۴/۲۲ درصد از افراد مورد مطالعه (افراد ۱۸ تا ۳۵ ساله) ترجیح می‌دهند اوقات فراغت خود را با مطالعه کتاب پر کنند در حالی که ۵۲ درصد از افراد ترجیح می‌دهند که اوقات فراغتشان را با تماشای تلویزیون سپری کنند. در این مورد بر طبق توصیه‌های همین پژوهش باید به گونه دیگری فکر کرد و از ظرفیت تلویزیون و رسانه‌های دیداری شنیداری برای ترویج کتاب و فرهنگ‌سازی مطالعه در جامعه استفاده نمود.

افزون بر مواردی که گفته شد، «کمپین ملی خواندن»^۱ در کانادا بر این باور است که مطالعه می‌تواند بر سلامت جسمی افراد نیز تأثیر بگذارد. بر پایه این دیدگاه، خواندن می‌تواند تا ۶۰ درصد از استرس افراد را کاهش دهد و به سلامت روان آنان کمک کند (تصویر ۱۲). همچنین، افرادی که بیشتر مطالعه می‌کنند بیشتر تمایل دارند که به انجمن‌های خیریه و دیگران کمک کنند (تصویر ۲۲).

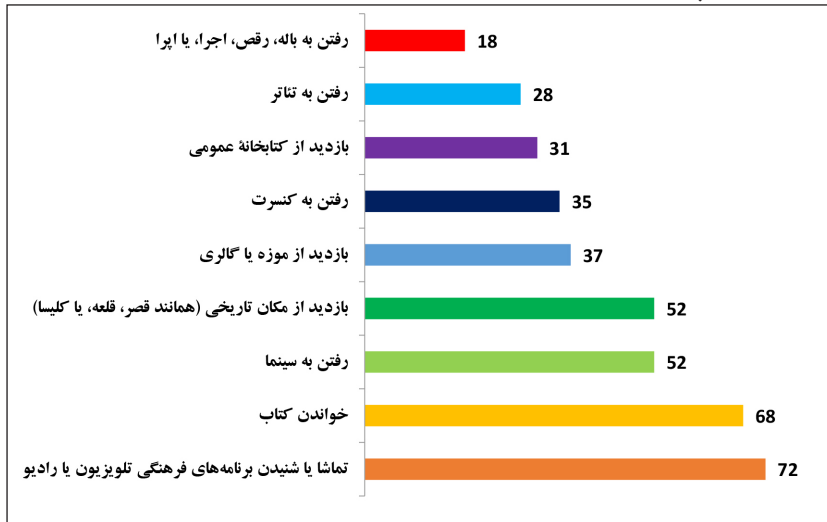

تصویر ۱۲. نقش مطالعه در سلامت روانی و جسمی

تصویر ۲۲. تأثیر مطالعه در کمک به نهادهای خیریه

آمارهای در پیوند با مطالعه

نمودار ۱۲. آمار فعالیت‌های فرهنگی در اروپا در سال ۲۰۱۳ (بازونک، ۲۰۱۵)

مطالعه را به عنوان یک کار فرهنگی می‌توان از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گیرد. در این راستا شاخص‌های گوناگونی توسط سازمان‌ها و نهادهای ملی و بین‌المللی در نظر گرفته می‌شود که در این بخش سعی شده است تا به معرفی و ارائه نتایج برخی از شاخص‌های در پیوند با خواندن پرداخته شود. به طور کلی آمارهای مطالعه زیر مجموعه آمارهای مشارکت فرهنگی

یا فعالیت‌های فرهنگی بیان می‌گردند. برای نمونه همان‌گونه که در نمودار ۱۲ نشان داده شده است، طبق بررسی به عمل آمده در اروپا در سال ۲۰۱۳ دومین فعالیت فرهنگی پر طرفدار مطالعه است.

«یونسکو» نیز برای سنجش مشارکت‌های فرهنگی در بخش مطالعه سندی منتشر کرده (مورون، ۲۰۰۶) و در آن خواندن را محدود به کتاب و روزنامه می‌داند (جدول). در ایران نیز مدتی است مرکز آمار ایران آماری با عنوان «فرهنگ رفتاری خانوار» منتشر می‌نماید. در توضیح این آمار گفته شده است (آمار فرهنگ رفتاری خانوار، ۱۳۹۷):

طرح آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار یکی از طرح‌های آماری جدید مرکز آمار ایران است که با هدف تهیه آمار و اطلاعات مربوط به فعالیت‌های فرهنگی و رفتارهای خانوارهای کشور و استفاده از نتایج آن در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی کشور در سال ۱۳۹۶ در سطح کشور، در نقاط شهری و روستایی برای افراد ۱۵ ساله و بیشتر اجرا شد.

در این طرح با مراجعه به خانوارهای شهری و روستایی نمونه، اطلاعاتی در مورد رفتارهای فرهنگی افراد ۱۵ ساله و بیشتر خانوارهای کشور مانند مطالعه (وضعیت مطالعه کتاب و روزنامه (چاپی و الکترونیکی)، سرانه مطالعه، سینما و تئاتر (وضعیت رفتن به سینما و تئاتر و دفعات آن‌ها)، ورزش (وضعیت انجام ورزش، سرانه انجام ورزش، رشته‌های ورزشی)، موسیقی (وضعیت گوش دادن به موسیقی، سرانه زمان گوش دادن به موسیقی)، تماشای سیمای جمهوری اسلامی ایران (وضعیت تماشا در روزهای غیرتعطیل و تعطیل، سرانه زمان تماشا و نوع برنامه)، سرانه مصرف شیر، نوشابه، میوه، ماهی، فست‌فود، چگونگی انتخاب پوشاک (روش‌های انتخاب و اولویت نوع) و نظرات در مورد ازدواج جوانان (سن مناسب و معضلات) جمع‌آوری شد.

رضوانی و منتظری (۱۳۸۵) معتقدند که در کشورهای گوناگون جهان اقدامات چندانی در زمینه تدوین شاخص‌های در پیوند با خواندن و مطالعه صورت نگرفته است و کارهایی که تا کنون انجام شده در مراحل آغازین خود هستند. می‌توان گفت شاخص‌های مورد استفاده در بسیاری از کشورها در درجه اول محدود به جنبه‌هایی است که به سادگی قابل سنجش هستند و در درجه دوم شاخص‌ها به حوزه‌هایی تعلق دارند که دولت‌ها متولی آن‌ها هستند و در برنامه‌های فرهنگی به آن می‌پردازند.

DOMAINS	Attending receiving	Performance amateur production	Interaction
Cultural Heritage			
- <i>Historical monuments</i>	visiting museums		
- <i>Museum</i>	visiting archaeological sites	being an amateur collector, archaeologist, historian etc.	"virtual visits" to museums, monuments and archaeological sites
- <i>Archaeological sites</i>	visiting monuments		
- <i>Others</i>			
Archives	use of archives	being an amateur genealogist	use of archives via Internet
Libraries	use of libraries		consulting catalogues by telemetric instruments, Internet use of libraries
Books and Press			
- <i>book</i>	reading books	writing as an amateur novels, short stories, poems, diary	using e-books
- <i>press</i>	reading newspapers, magazines	writing as an amateur newspaper articles etc.	using press on Internet using press on CD-ROM
Visual arts			
- <i>Visual arts (inc. design)</i>	visiting exhibition	making film, photo	"virtual visits" to exhibitions
- <i>Photography</i>		painting acting in multidisciplinary performance	
- <i>Multidisciplinary</i>			
Architecture	visiting an architecture exhibition		"virtual visits" to exhibitions
Performing arts			
- <i>Music</i>	visiting concert	playing, composing, singing dancing	
- <i>Dance</i>	visiting ballet/dance		
- <i>Musical theatre</i>	visiting opera		Use of Internet for information about performing arts, "virtual visits" to venues, etc.
- <i>Theatre</i>	visiting theatre	acting	
- <i>Multidisciplinary</i>	visiting multidisciplinary performance		
- <i>Other arts</i>	visiting other shows		
Audio and audio-visual / multimedia			
- <i>cinema</i>	visiting cinema		general use of multimedia
- <i>radio</i>	listening radio		use of "new television"
- <i>television</i>	watching television	recording and making own audio or video	
- <i>video</i>	watching videocassettes	cassettes, cd-roms, dvd	
- <i>sound recordings</i>	listening to music		

جدول ۱-۲. مؤلفه‌های پیشنهادی یونسکو برای سنجش فعالیت‌های فرهنگی

آمارهای سرانه مطالعه

یکی از آمارهای مهم در زمینه مطالعه در سطح ملی و بین‌المللی آمار سرانه مطالعه^۱ است. آمارهای مرتبط با سرانه در زمینه‌های گوناگون مانند سرانه فضای سبز، سرانه پزشک، سرانه هفتگی گوش کردن به موسیقی مطرح است. آمارهای سرانه معمولاً در پی سرشکن کردن یا تقسیم یک کمیت به ازای شمار اعضای جامعه مورد نظر هستند. برای نمونه اگر جامعه‌ای یک میلیون نفر جمعیت داشته باشد که در آن هزار پزشک موجود باشد، سرانه پزشک در آن جامعه ۰/۰۰۱ (یک هزارم) یا معادل یک دهم درصد است. خبرگزاری صدا و سیما (۱۳۹۲) در یک مصاحبه پژوهشی به مناسبت هفته کتاب و کتاب‌خوانی با عنوان «استاندارد شاخص سرانه مطالعه در ایران از نهران تا آشکار» به بررسی شاخص سرانه مطالعه پرداخته است. در نتیجه‌گیری این گزارش در مورد آمار سرانه مطالعه در کشور بیان شده است:

همواره نتایج پژوهش‌ها درباره سرانه مطالعه در کشور به بحث‌های چالش‌انگیزی منتهی شده است که همگان را در حیرت و تعجب و سردرگمی فرو می‌برد. موضوع قابل توجه در این پژوهش‌ها است که نام نهاد یا سازمان اقدام‌کننده این پژوهش‌ها به روشنی ذکر نمی‌گردد و تنها به انتشار نتیجه پژوهش در این زمینه بسنده شده است. بنظر می‌رسد که دو یا چند استاندارد در دنیا برای بررسی سرانه مطالعه وجود دارد که پژوهشگران مختلف هر یک با نگرش‌ها و رویکردها شخص خود دست به انتخاب استاندارد برای مطالعه سرانه کتاب‌خوانی در کشور می‌پردازند و بدین سان خشت اول در جهت دهی به نتیجه پژوهش رقم می‌خورد. بجاست با توجه به تغییر اوضاع فرهنگی و ارتباطی در کشور که سبب شده است مطالعه اکثریت مطلق مردم در فضای مجازی صورت بگیرد یک بازنگری در استانداردهای موجود در خصوص بررسی میزان مطالعه در کشور صورت بگیرد تا با تفاهم بر یک استاندارد منطبق با شرایط فرهنگی و اقتصادی و ... جامعه به نتایج درست‌تر و قابل قبول‌تری دست یافت.

آمار سرانه مطالعه مبتنی بر انواع اطلاعاتی

مطالعه از موضوعاتی است که در ساحت فرهنگی برای آن سرانه محاسبه می‌شود. اسکروچی، زین‌العابدینی و نوذر (۱۳۹۲) در این باره معتقدند که نخستین نکته‌ای که در زمینه محاسبه سرانه مطالعه رسیدن به اتفاق نظر در مورد مفهوم مطالعه و مصادیق آن است و در این باره پژوهشی انجام داده‌اند. نخستین پرسش پژوهش آنان مؤلفه‌های مورد استفاده در سنجش سرانه مطالعه در ادبیات

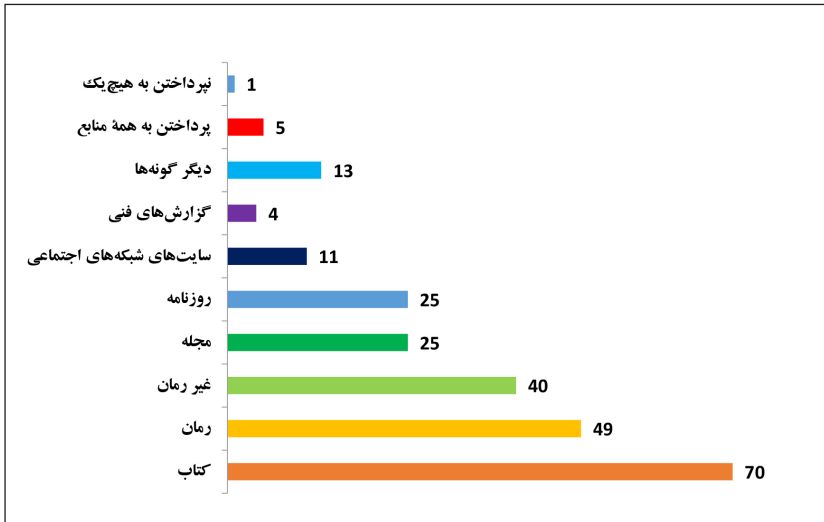
1. Reading per capita

و متون پژوهشی این حوزه است که یافته‌های آنان در این باره در قالب جدول ۲-۲ خلاصه و ارائه شده است. بر اساس دسته بندی انجام شده می توان گفت که سرنانه مطالعه را می توان به دو روش پیمایشی که در آن از افراد در مورد استفاده از منبع یا منابع اطلاعاتی سوال می شود و همچنین اسنادی که در آن از آمارهای موجود و گوناگون استفاده می شود، تقسیم بندی نمود.

جدول ۲-۲. موارد مورد نظر در پژوهش های پیشین در مورد محاسبه سرنانه مطالعه

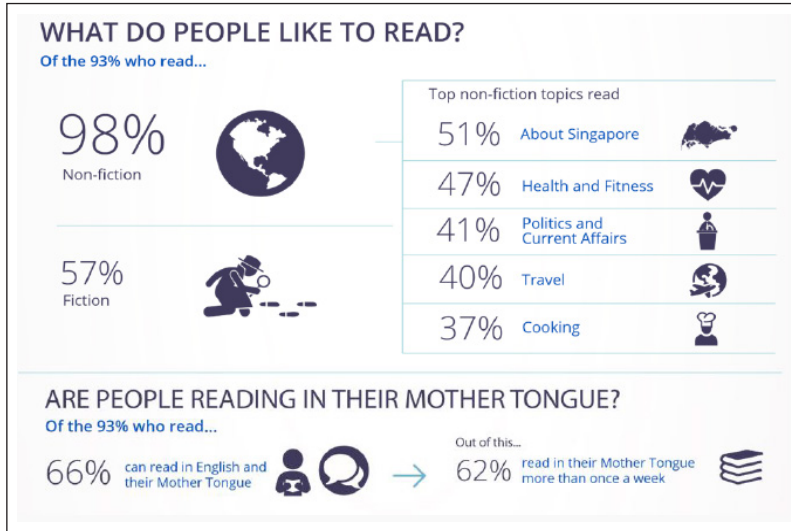
منابع مورد توجه در ادبیات نظری	جنبه مورد نظر در محاسبه سرنانه مطالعه
کتاب درسی، کتاب غیر درسی، روزنامه، مجله، جزوه، بروشور، پایان نامه، کتاب های الکترونیک، منابع اطلاعاتی در قالب های گوناگون مانند «پی. دی. اف.»، وب گاه ها، پست الکترونیک، وبلاگ، مقاله	انواع منابع اطلاعاتی
آمار تیراژ کتاب، آمار تیراژ مطبوعات، آمار افراد با سواد کشور، آمار خرید کتاب، آمار امانت کتاب	تیراژ کتاب و مطبوعات

نمونه‌هایی از این آمارها در سطح کشورهای گوناگون منتشر می شود. نمودار ۲۲ نمونه‌ای از این نوع آمار را در کشور کانادا نشان می دهد.

نمودار ۲۲. نتایج پیمایش مطالعه تفریحی در کانادا

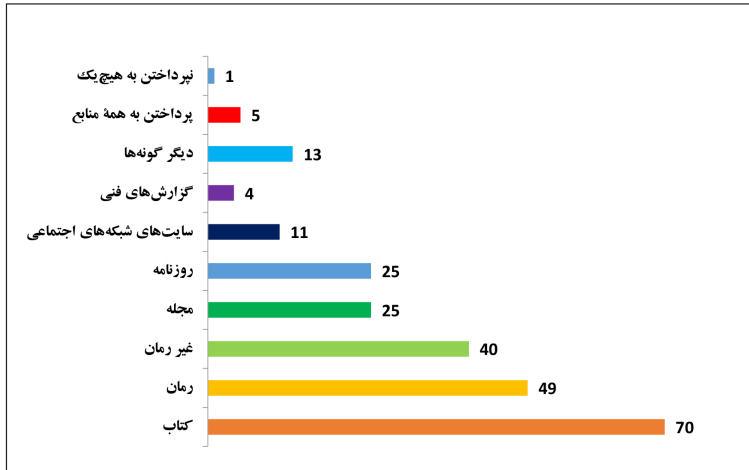
نمونه دیگر از این آمارها در نمودار ۳۲ نشان داده شده است. این آمار مطالعه مربوط به کشور «سنگاپور» است که در آن موارد گوناگونی نظیر انواع منابع اطلاعاتی مورد مطالعه و موضوع آنها ارائه شده است.

نمودار ۳۲. آمار خواندن در کشور سنگاپور

در پیمایش انجام شده در اروپا در سال ۲۰۰۷ نیز در زمینه خواندن تنها کتاب و روزنامه مورد بررسی قرار گرفته و شاخص‌های زیر مورد سنجش قرار گرفته‌اند (کالچرال استاتیتیکس، ۲۰۱۱):

- درصد افرادی که در یک سال اخیر حداقل یک کتاب خوانده‌اند با در نظر گرفتن جنسیت؛
 - درصد افرادی که در یک سال اخیر حداقل یک کتاب خوانده‌اند با در نظر گرفتن سطح تحصیلات (ابتدایی، متوسط، عالی)؛
 - میانگین شمار کتاب‌های خوانده شده در یک سال اخیر؛
 - درصد افرادی که در یک سال اخیر بیش از ۱۲ کتاب خوانده‌اند با در نظر گرفتن جنسیت؛
 - درصد افرادی که در یک سال اخیر بیش از ۱۲ کتاب خوانده‌اند با در نظر گرفتن سطح تحصیلات؛
 - شمار کتاب‌های موجود در خانه؛
 - دفعات خواندن روزنامه (تقریباً روزانه، حداقل یک‌بار در هفته، حداقل یک‌بار در ماه، کمتر از یک‌بار در ماه، هیچگاه)؛
 - درصد افرادی که هیچگاه روزنامه نخوانده‌اند با در نظر گرفتن جنسیت؛
 - درصد افرادی که به صورت روزانه روزنامه می‌خوانند با در نظر گرفتن سطح تحصیلات.
- در برخی از پیمایش‌های انجام شده در زمینه سرائه خواندن بر مبنای منابع اطلاعاتی گوناگون موضوع این منابع نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای نمونه ۱۰ موضوع برتر در میان کتاب‌خوانان استرالیایی در سال ۲۰۱۶ در نمودار ۴۲ نشان داده شده است (تراسبی، زوار، مورگان، ۲۰۱۷).

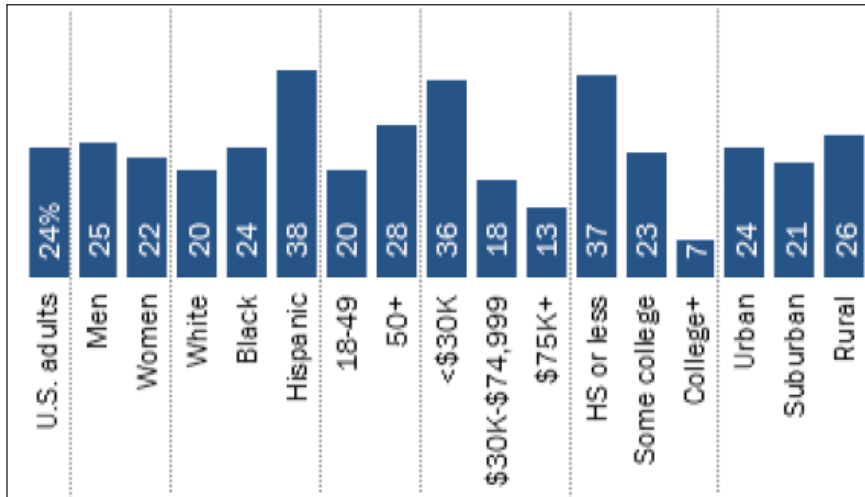
نمودار ۴۲. موضوعات پر طرفدار در میان کتابخوانان استرالیایی

در ایران نیز در سال‌های گذشته پیمایش‌ها و پژوهش‌هایی از این نوع انجام شده است. برخی از این پژوهش‌ها که توسط اسکروچی، زین‌العابدینی و نوذر (۱۳۹۲) معرفی شده‌اند.

آمار سرنانه مطالعه مبتنی بر مدت زمان صرف شده برای خواندن

بسیاری از آمارهای سرنانه خواندن به گونه‌ای هستند که در آن‌ها زمان تخصیص یافته هر فرد برای خواندن مورد توجه قرار گرفته است. به موجب این آمارها یک واحد زمانی مشخصی در نظر گرفته می‌شود و بر مبنای آن گفته می‌شود که هر فرد جامعه به طور میانگین چه مقدار مطالعه داشته است. در ادامه به نتایج برخی از آمارهایی از این نوع اشاره می‌شود.

مؤسسه پژوهشی «پی.ای.دبلیو»^۱ در آمریکا در گزارشی با عنوان چه کسانی در آمریکا مطالعه نمی‌کنند، آماری از افرادی که در یک سال گذشته هیچ کتابی را نخوانده‌اند، منتشر نموده است که در شکل ۵ نشان داده شده است (چه کسی در ۱۲ ماه گذشته کتاب نخوانده است،^۲ ۲۰۱۸).

نمودار ۵۲. آمار نخواندن کتاب در آمریکا در سال ۲۰۱۸

خلاصه آمار مرکز آمار ایران در مورد سرنانه مطالعه در کشور در سال ۱۳۹۶ در ادامه آمده است. این آمار جزء آخرین آمارهایی است که در کشور در زمینه سرنانه مطالعه ارائه شده است.

1. PEW research center

2. Who hasn't read a book in the past 12 months

* حدود ۵۸ در صد افراد ۱۵ ساله و بیشتر با سواد که معادل ۳۰۷۸۶۷۲۶ نفر می باشند. طی سال قبل از آمارگیری مطالعه کتاب غیردرسی داشته‌اند.

* سرانه مطالعه کتاب غیردرسی افراد ۱۵ ساله و بیشتر، ۷ ساعت و ۴۱ دقیقه در ماه می باشد که از این میزان سرانه ماهانه مطالعه قرآن و ادعیه ۳ ساعت و ۷ دقیقه بوده است.

* ۱۵۷۹۵۸۴۱ نفر (۲۹/۹ درصد از افراد ۱۵ ساله و بیشتر باسواد، در ماه قبل از آمارگیری روزنامه مطالعه کرده اند.

* سرانه ماهانه مطالعه روزنامه افراد ۱۵ ساله و بیشتر، ۱ ساعت و ۲۷ دقیقه بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶).

آمارهای سرانه خواندن به گونه‌ای هستند که امکان مقایسه کشورهای را در این زمینه با یکدیگر فراهم می نمایند. آمار مقایسه‌ای سرانه خواندن در برخی کشورها که در وب گاه «اطلس جهانی»^۱ ارائه شده است در جدول ۲-۳ نشان داده شده است.

جدول ۲-۳. مقایسه سرانه مطالعه در کشورهای منتخب

رتبه	نام کشور	شمارساعات‌های صرف شده هر فرد برای مطالعه در هر هفته
۱	هند	۱۰:۴۲
۲	تایلند	۹:۲۴
۳	چین	۸:۰۰
۴	فیلیپین	۷:۳۶
۵	مصر	۷:۳۰
۶	جمهوری چک	۷:۲۴
۷	سوئد	۷:۰۶
۸	فرانسه	۶:۵۴
۹	مجارستان	۶:۴۸
۱۰	عربستان سعودی	۶:۴۸
۱۱	هنگ کونگ	۶:۴۲
۱۲	لهستان	۶:۳۰
۱۳	ونزوئلا	۶:۲۴

۶:۱۸	آفریقای جنوبی	۱۴
۶:۱۸	استرالیا	۱۵
۶:۰۰	اندونزی	۱۶
۵:۵۴	آرژانتین	۱۷
۵:۵۴	ترکیه	۱۸
۵:۴۸	اسپانیا	۱۹
۵:۴۸	کانادا	۲۰
۵:۴۲	آلمان	۲۱
۵:۴۲	آمریکا	۲۲
۵:۳۶	ایتالیا	۲۳
۵:۳۰	مکزیک	۲۴
۵:۱۸	بریتانیا	۲۵
۵:۱۲	برزیل	۲۶
۵:۰۰	تایوان	۲۷
۴:۰۶	ژاپن	۲۸
۳:۰۶	کره جنوبی	۲۹

برخی آمارها حتی متغیر جنسیت را نیز مورد توجه قرار داده و اعداد و ارقام ریزبینانه تری را ارائه می نمایند. نمونه ای از این آمارها در جدول ۴-۲ نشان داده شده است (محبوب، ۱۳۹۰).

جدول ۴-۲. آمار سرانه مطالعه بر حسب جنسیت و هدف مطالعه در کشورهای منتخب

مجموع مطالعه در راستای حرفه و مطالعه در اوقات فراغت	سرانه مطالعه در اوقات فراغت		سرانه مطالعه در اوقات فراغت		
	مردان	زنان	مردان	زنان	
۰۰:۵۷	۰۰:۴۱	۰۰:۴۴	۰۰:۱۴	۰۰:۱۶	فنلاند
۰۰:۵۲	۰۰:۱۸	۰۰:۱۷	۰۰:۳۷	۰۰:۳۳	ژاپن
۰۰:۴۷	۰۰:۳۲	۰۰:۳۴	۰۰:۱۴	۰۰:۱۴	آلمان
۰۰:۴۶	۰۰:۳۳	۰۰:۳۱	۰۰:۱۴	۰۰:۱۵	هلند
۰۰:۴۴	۰۰:۳۴	۰۰:۳۶	۰۰:۱۰	۰۰:۰۸	استونی
۰۰:۴۴	۰۰:۲۸	۰۰:۳۹	۰۰:۱۱	۰۰:۱۳	نروژ

۰۰:۴۰	۰۰:۲۵	۰۰:۳۱	۰۰:۱۱	۰۰:۱۴	سوئد
۰۰:۴۰	۰۰:۲۱	۰۰:۲۶	۰۰:۱۵	۰۰:۱۷	لاتویا
۰۰:۳۹	۰۰:۱۹	۰۰:۲۵	۰۰:۱۷	۰۰:۱۶	لهستان
۰۰:۳۸	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۱۵	۰۰:۱۹	بلژیک
۰۰:۳۸	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۱۸	۰۰:۱۵	لیتوانی
۰۰:۳۵	۰۰:۱۲	۰۰:۰۹	۰۰:۲۶	۰۰:۲۲	ترکیه
۰۰:۳۵	۰۰:۱۹	۰۰:۲۰	۰۰:۱۶	۰۰:۱۶	فرانسه
۰۰:۳۴	۰۰:۲۰	۰۰:۲۲	۰۰:۱۲	۰۰:۱۴	اسلونی
۰۰:۳۲	۰۰:۱۸	۰۰:۱۲	۰۰:۲۱	۰۰:۱۵	کره
۰۰:۳۱	۰۰:۱۵	۰۰:۱۲	۰۰:۱۵	۰۰:۱۸	اسپانیا
۰۰:۲۹	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۰۹	۰۰:۰۸	انگلیس
۰۰:۲۶	۰۰:۱۹	۰۰:۱۶	۰۰:۰۹	۰۰:۱۰	ایتالیا
۰۰:۲۵	۰۰:۱۴	۰۰:۱۸	۰۰:۱۰	۰۰:۰۹	امریکا
۰۰:۲۴	۰۰:۱۷	۰۰:۲۰	۰۰:۰۵	۰۰:۰۶	استرالیا
۰۰:۲۴	۰۰:۱۲	۰۰:۰۵	۰۰:۱۵	۰۰:۲۱	برزیل
۰۰:۲۲	۰۰:۱۹	۰۰:۱۵	۰۰:۰۵	۰۰:۰۶	بلغارستان

در ایران در سالیان گوناگون پژوهش‌هایی در زمینه سرائه خواندن انجام شده است. برای نمونه گزارش یکی از این پژوهش‌ها که در مجله مطالعات خواندن منتشر شده است مربوط به سال ۱۳۹۰ است. گزارش کامل‌تر این پژوهش در وبگاه مجله خواندن ارائه شده است (محبوب، ۱۳۹۲). در جدول ۵-۲ رتبه‌بندی استان‌های کشور بر مبنای یافته‌های این طرح ارائه شده است. جدول ۵-۲. رتبه‌بندی استان‌های کشور بر مبنای سرائه مطالعه

رتبه	نام استان	زمان خواندن روزانه (دقیقه در روز)
۱	تهران	۹۳/۳۴
۲	خراسان جنوبی	۸۹/۲۴
۳	زنجان	۸۸/۷۸
۴	خوزستان	۸۶/۷۹
۵	سمنان	۸۶/۶۷
۶	گیلان	۸۵/۹۵

۸۵/۳	قم	۷
۸۴/۵۷	قزوین	۸
۷۹/۴۳	البرز	۹
۷۹/۳	گلستان	۱۰
۷۶/۳۶	اردبیل	۱۱
۷۵/۷۴	مرکزی	۱۲
۷۵/۱۳	کرمانشاه	۱۳
۷۲/۰۷	فارس	۱۴
۷۱/۸۵	همدان	۱۵
۷۱/۵۶	مازندران	۱۶
۶۹/۵۸	خراسان شمالی	۱۷
۶۹/۴۷	کهگیلویه و بویراحمد	۱۸
۶۹/۲۹	هرمزگان	۱۹
۶۹/۱	اصفهان	۲۰
۶۳/۸۹	کرمان	۲۱
۶۳/۵۹	کردستان	۲۲
۶۳/۵۵	خراسان رضوی	۲۳
۶۲/۵۶	یزد	۲۴
۵۸/۷۸	لرستان	۲۵
۵۷/۸۷	آذربایجان غربی	۲۶
۵۶/۹۹	ایلام	۲۷
۵۶/۷۹	بوشهر	۲۸
۵۴/۵	آذربایجان شرقی	۲۹
۵۰/۱۳	سیستان و بلوچستان	۳۰
۴۷/۷۱	چهارمحال بختیاری	۳۱
۷۳/۹۱	کل کشور	

امیدعلی (۱۳۹۴) در بخشی از مبانی نظری پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در جدولی به ارائه نتایج پژوهش‌های انجام شده در کشور در مورد سرانۀ مطالعه پرداخته است که در جدول ۲-۶

نشان داده شده است.

جدول ۲-۶. سرانۀ مطالعه در ایران در پژوهش های انجام شده

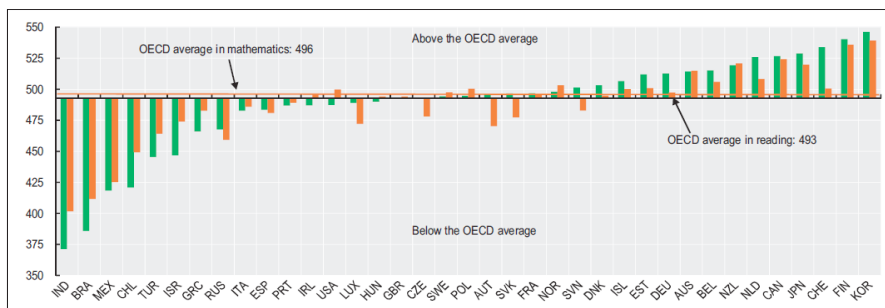
عنوان پژوهش	تاریخ	سرانۀ کل مطالعه	سرانۀ مطالعه کتاب
گرایش های فرهنگی و نگرش های اجتماعی در ایران	۱۳۵۳	گزارش نشده است	گزارش نشده است
رفتارهای فرهنگی ایرانیان	۱۳۷۸	گزارش نشده است	۵۲ دقیقه مطالعه کتاب در هفته (حدود ۷:۴۲ دقیقه در روز) با لحاظ ۵۵:۲ دقیقه در هفته برای جمعیت با سواد نزدیک به ۸:۲۶ دقیقه در روز
سنجش فرهنگ عمومی	۱۳۸۷	۷۱ دقیقه	۱۸ دقیقه کتاب در روز با لحاظ خواندن قران
طرح بررسی و سنجش شاخص های فرهنگ عمومی کشور	۱۳۸۸	۷۶:۰۱ دقیقه	۱۵:۲۹ دقیقه کتاب در روز (به اضافه ۱۲ دقیقه قران و دعا)
طرح بررسی و سنجش شاخص های فرهنگ عمومی کشور	۱۳۸۹	۷۹ دقیقه	۱۸:۴۷ دقیقه کتاب در روز شامل کتاب فیزیکی و الکترونیکی (و ۲۰:۵۲ دقیقه مطالعه قران و ادعیه)
طرح بررسی و سنجش شاخص های فرهنگ عمومی کشور	۱۳۹۰	۷۵:۳۴	۱۵:۱۷ دقیقه کتاب فیزیکی در روز: (و ۲۱:۳۵ دقیقه مطالعه قران و ادعیه)

آمارهای سرانۀ مطالعه نمای خوبی از وضعیت مطالعه را در سطح بین المللی و ملی ارائه می کنند. با این وجود نقدهای اساسی بر این آمارها وارد است. برای نمونه غریب زاده (۱۳۸۹) در این باره بیان می کند.

سرانه مطالعه بحث های فراوان و ابهامات متعددی نه تنها در کشور ما بلکه در سایر کشورها به همراه دارد. به دلیل استاندارد نبودن تعاریف و روش ها، نتایج مختلفی از پژوهش ها حاصل می شود که افراد را نیز با ابهاماتی مواجه می سازد. مثلاً در روش محاسبه غیر مستقیم، از طریق اندازه گیری میزان تولید و نشر کتاب، سرانه مطالعه محاسبه می شود و در نتیجه محدودیت هایی در این روش هست؛ از جمله این که بسیاری از سؤالات نظیر میزان مطالعه ی افراد جامعه در طول روز یا دلایل بررسی مطالعه نکردن و این که چه بخشی از هزینه ی خانوارها صرف خرید کتاب می شود، بی پاسخ خواهد ماند. در روش های مستقیم و عینی نیز که به خود مردم مراجعه می کنیم در حقیقت این پاسخ ها بر حافظه ی مردم استوارند و ممکن است اشتباهاتی در آن راه یابند.

شاخص پیزا

این شاخص توسط «او.ای.سی.دی»^۱ طراحی شده است. در واقع این شاخص برنامه سنجش دانش آموزان بین‌المللی است که به سنجش دانش و مهارت‌های دانش‌آموزان از سن ۱۵ سالگی تا پایان دوران آموزش اجباری می‌پردازد. پیمایش «پیزا» که در سال ۲۰۰۹ انجام شد بر روی خواندن شامل نگرش دانش‌آموزان در قبال خواندن تمرکز داشت. همچنین در این پیمایش برای اولین بار توانایی دانش‌آموزان در خواندن، فهم، و استفاده از متون دیجیتال مورد سنجش قرار گرفت. در این شاخص علاوه بر خواندن دانش ریاضیات دانش‌آموزان نیز مورد سنجش قرار می‌گیرد. نتیجه پیمایش «پیزا» در کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۹ در نمودار ۶۲ ارائه شده است (او.ای.سی.دی، ۲۰۱۱):

نمودار ۶۲. عملکرد کشورهای منتخب در شاخص «پیزا» در سال ۲۰۰۹

آسیب‌شناسی مطالعه در ایران

جستجوی ساده با کلیدواژه مطالعه در موتور جستجوی «گوگل»^۲ نتایجی به بار می‌آورد که در بیشتر آن‌ها که گزارش‌های خبری خبرگزاری‌ها هستند بحث در مورد کم بودن سرانه مطالعه در ایران است. در این بخش یافته‌های پژوهش سالاری، دینانی، و فتاحی (۱۳۹۳) ارائه می‌شود. در این پژوهش که به صورت مروری انجام شده است یافته‌های سایر پژوهش‌ها در مورد علل کم بودن مطالعه و راهکارهای آن عوامل گوناگونی ذکر شده است که در جدول ۲-۷ و جدول ۲-۸ خلاصه و ارائه شده است.

1. OECD

2. Google

جدول ۲-۷. عوامل بازدارنده مطالعه در ایران

عوامل تأثیر گذار بر کمبود سرائه مطالعه در پیوند با هر بخش	بخش در پیوند با مطالعه
نبود محیط مناسب برای مطالعه	کتابخانه
کمبود کتابخانه‌ها و عدم دسترسی به آنها	
نبود فضای مناسب و امکانات کافی	
کمبود کتاب	
نبود دسترسی به کتاب‌های مناسب	
نبود تنوع کافی منابع اطلاعاتی کتابخانه‌ها	
نبود یا کمبود نیروی انسانی متخصص در کتابخانه‌ها	
نبود احساس نیاز به مطالعه در مردم	جامعه
نبود علاقه و عادت به مطالعه به ویژه در کودکی	
عدم وجود فرهنگ اهدای کتاب	
وجود فرهنگ شفاهی	
نبود تفکر نقادی	
نبود هنجار اجتماعی در جامعه برای مطالعه	
عدم باور به ارزش کتاب و مطالعه و تأثیر آن بر رشد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	

بی سوادى یا کم سوادى بخش قابل توجهی از جامعه	ملی و دولتی
گرانی کتاب	
وضعیت اقتصادی و مشغله مردم	
نبود دسترسی به کتاب و کتابخانه	
عدم توسعه کتابخانه‌ها	
تبلیغ ضعیف در زمینه تشویق مردم به مطالعه	
سواد و میزان تحصیلات والدین	خانواده
نبود محیط و فضا و امکانات مناسب در خانه	
شرایط نامساعد زندگی برای مطالعه	
نبود مشوق و راهنمای مطالعه	
ضعف عملکرد خانواده در تشویق فرزندان به مطالعه	
عادت ندادن کودکان به مطالعه با قصه‌خوانی	
نبود دسترسی به کتاب در خانواده	
شغل والدین	
تماشای زیاد تلویزیون	
عدم احساس نیاز نوجوانان به مطالعه	
محیط پر جمعیت خانواده	

نیود پویایی در نظام تعلیم و تربیت	آموزش و پرورش
ضعف آموزش و پرورش در گسترش فرهنگ کتابخوانی	
نیود پویایی در محتوای کتاب‌های درسی	
تکیه بر محفوظات در مدارس	
عدم به کارگیری تفکر خلاق	
تکیه بر سیاست تک متنی در آموزش و پرورش	
فرهنگ سطحی خوانی و عدم تأمل در مطالعات	
شیوه‌های تدریس معلمان	
نظام ارزشیابی تحصیلی	
حجم زیاد درسی	
آشنایی نداشتن دانش آموزان با روش مطالعه صحیح و تندخوانی	
نقش اندک معلمان در ایجاد گرایش به مطالعه کتب غیر درسی در دانش آموزان	
محدودیت روش‌ها و برنامه‌های تحصیلی برای معلمان	
عدم تناسب روش‌های تدریس معلمان با مطالعه غیردرسی	
نا مناسب بودن امکانات و فضای مطالعاتی کتابخانه‌های آموزشی	
نیود کتابدار متخصص در مدارس	
نامناسب بودن مجموعه کتابخانه‌های مدارس	
نامناسب بودن ساعت کار کتابخانه	
گسترش برنامه‌های تلویزیون	سازمان صدا و سیما

در این مقاله همچنین راهکارها و مشوق‌هایی پیشنهاد می‌شود تا هر کدام از عوامل در پیوند با مطالعه در جامعه برای افزایش سرانۀ مطالعه در جامعه در نظر بگیرند. این پیشنهادها در جدول ۲-۸ ارائه شده‌اند

جدول ۸-۲. راهکارهای پیشنهادی برای افزایش سرانۀ مطالعه در ایران

بخش در پیوند با مطالعه	عوامل مشوق و تسهیل کننده مطالعه در پیوند با هر بخش
کتابخانه	تهیه مجموعه مناسب در کتابخانه
	ایجاد کتابخانه و فراهم کردن محیط مناسب برای مطالعه
	توسعه خدمات اطلاع رسانی و استفاده از فناوری اطلاعات در کتابخانه
	جذب کتابداران صبور، خوش برخورد و متخصص
	بازبودن کتابخانه‌ها برای مدت زمان زیاد در شبانه روز
جامعه	ایجاد احساس نیاز به خودشکوفایی در جامعه
	ایجاد احساس نیاز به مطالعه
	داشتن سازوکاری برای تشبیه افراد کتاب نخوان و تشویق افراد دارای دانش و خلاقیت
	آگاه نمودن جامعه از اثرات مطالعه در زندگی فردی و اجتماعی
	بالا بردن منزلت اجتماعی اهل مطالعه
	احترام و اکرام دانشمندان به عنوان اصحاب مطالعه
	پایه ریزی عادت به مطالعه از دوران کودکی
	همگانی کردن کتاب با معرفی و در دسترس قرار دادن آن
	آگاهی دادن به مردم و افراد خیر جهت وقف امکانات و سرمایه‌های خود به فعالیت‌های در پیوند با کتاب، کتابخانه و کتاب خوانی
	گسترش روزافزون تبلیغات مربوط به کتاب خوانی بین جامعه به ویژه نسل جوان
خانواده	خواندن کتاب داستان در خانواده
	تشویق فرزندان به مطالعه و دسترسی آسان به کتاب
	داشتن کتابخانه شخصی و محیطی آرام برای مطالعه و پژوهش کودکان
	بردن فرزندان به کتابخانه و نمایشگاه‌های کتاب

ارتقاء سطح سواد جامعه توسط دولت	ملی و دولتی
راه اندازی بنیاد ادبیات داستانی و طرح تأسیس بنیاد ملی کتاب خوانی	
ایجاد و توسعه کتابخانه‌ها در هر جای ممکن	
پرداخت یارانه برای تهیه کتاب	
توزیع کتاب‌های رایگان یا ارزان از سوی نهادهای دولتی ذی ربط.	
وجود کتابداران متخصص و علاقه‌مند در کتابخانه‌های مدارس	آموزش و پرورش
تشویق دانش آموزان به مطالعه توسط معلمان	
برگزاری مسابقات کتاب خوانی به منظور جهت دهی به مطالعات غیردرسی	
برگزاری نمایشگاه‌های کتاب	
معرفی کتاب به روش‌های مختلف	
تهیه روزنامه‌های دیواری	
بحث و گفتگو درباره کتاب	
شعرخوانی، مشاعره و جلسات قصه گویی	
برگزاری گردش‌های علمی و بازدید از کتابخانه‌های مختلف	
تشکیل جلسات نقد و بررسی کتاب	
مجموعه‌سازی مناسب در کتابخانه‌های مدارس	
تغییر در روش تدریس و تأکید بر روش تدریس مفهومی و پرهیز از تدریس مبتنی بر حفظیات	
گنجاندن دروسی که نیازمند مطالعه و اندیشیدن هستند در برنامه درسی	
تدوین برنامه درسی به صورتی که مشوق کارهای پژوهشی باشد.	
نا مناسب بودن ساعت کار کتابخانه	
تشویق نوجوانان به مطالعه	سازمان صدا و سیما
بیان شرح حال افراد اهل مطالعه و پژوهش	
معرفی و مصاحبه با افراد اهل مطالعه و پژوهش	
آموزش روش‌های مطالعه و پژوهش	
معرفی کتب و مجله‌های مناسب در برنامه‌ها	
ساخت فیلم از زندگی افراد اهل کتابخانه	
گنجاندن درس آشنایی با کتابخانه و روش پژوهش در برنامه درسی کلی رشته‌های دانشگاهی	دانشگاه
تدریس پژوهش محور، یادگیری اکتشافی و حل مسئله	
فراهم آوردن محیطی غنی از مواد چاپی و منابع دیداری شنیداری	

بررسی نوشته‌ها

موضوع خواندن و مطالعه و جنبه‌های گوناگون آن همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. در این بخش، سعی شده است تا برخی از پژوهش‌هایی که در داخل و خارج از کشور با موضوع مطالعه انجام شده‌اند معرفی شوند.

پژوهش‌های داخلی

اسکروچی، زین‌العابدینی، و نوذر (۱۳۹۱) پژوهشی با هدف شناسایی مؤلفه‌های مؤثر در سنجش سرانه مطالعه با بررسی متون و استفاده از نظرات خبرگان انجام دادند. روش گردآوری داده‌های لازم برای این پژوهش، کتابخانه‌ای و روش دلفی بوده به طوری که پرسشنامه دلفی برای ۱۶ نفر از متخصصان به صورت حضوری و اینترنتی ارسال شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که علاوه بر منابع اطلاعاتی چاپی، منابع دیگر نیز مانند جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند، بریده جراید، اسلاید، ریزفیلم، کره جغرافیایی، وبگاه‌ها، ویکی‌ها، وبلاگ‌ها، قصه‌گویی برای کودک، داستان‌خوانی، کتاب‌خوانی گروهی، رجوع به فرهنگ‌های لغت و منابع مرجع، کتاب‌های الکترونیکی، فایل‌های اینترنتی، و فایل‌های تلفن همراه، چک کردن پست الکترونیکی با محتوای نوشتار علمی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو یا فایل صوتی (به غیر از هدف سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون و فایل‌های کامپیوتری (به غیر از هدف تفریح و سرگرمی) را می‌توان در محاسبه سرانه مطالعه لحاظ کرد. در همین راستا امیدعلی (۱۳۹۴) نیز پژوهشی در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد با هدف شناسایی و تحلیل استانداردها، معیارها و شاخص‌های سنجش و اندازه‌گیری سرانه مطالعه در ایران با روش کتابخانه‌ای و روش دلفی انجام داده است. در نهایت خروجی این پژوهش ۵۳ شاخص است که می‌توانند برای سنجش سرانه مطالعه مورد استفاده قرار گیرند. این شاخص‌ها در چند دسته شامل تعاریف، منابع اطلاعاتی با کاربرد درسی و تحصیلی، منابع اطلاعاتی با کاربرد شغلی و حرفه‌ای، منابع اطلاعاتی کتابی، منابع اطلاعاتی غیرکتابی کاغذی، منابع اطلاعاتی غیرکتابی غیر کاغذی (فقط دیداری)، منابع اطلاعاتی غیرکتابی غیر کاغذی (دیداری و شنیداری)، میانجی، کتابخانه‌ای و انتشارات قابل دسته‌بندی هستند. بیشترین شمار شاخص‌ها مربوط به دیداری و شنیداری هستند.

رضوی طوسی و باقری (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی میزان مطالعه شهروندان تهران در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه پرداختند. نتیجه این پژوهش نشان داد میزان مطالعه در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال قبل روبه کاهش بوده و از ۹۰ دقیقه در روز به ۷۶/۱

رسیده است. از بین منابع مورد مطالعه پیایندها کاهش داشته است. همچنین بر اساس یافته‌ها افراد مجرد نزدیک به دو برابر افراد متأهل مطالعه می‌کنند و بیشترین موضوع مورد مطالعه افراد مورد مطالعه منابع مذهبی بوده است. جواهری و محمدی (۱۳۹۷) در پژوهش خود به تحلیل وضعیت مطالعه دانشجویان سه دانشگاه تهران، خوارزمی و شهید بهشتی پرداخته‌اند. این پژوهش با روش پیمایشی ۴۴۰ نفر از دانشجویان این دانشگاه‌ها را مورد مطالعه قرار داده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که میانگین میزان مطالعه افراد مورد بررسی روزانه سه ساعت و نیم است که از این مقدار دو ساعت و نیم آن درسی و بقیه مطالعه غیر درسی است. بر اساس یافته‌های این پژوهش رشته دانشجویان تأثیری بر میزان مطالعه نداشته و در تمامی رشته‌ها در حدود ۵۰ درصد دانشجویان کمتر از یک ساعت در روز مطالعه می‌کنند. پژوهشگران معتقدند که تحولات سال‌های اخیر در زمینه فرهنگ و اقتصاد در دانشگاه‌ها باعث تضعیف کارکرد دانشگاه و در نتیجه کاهش کمیت و کیفیت مطالعه دانشجویان شده است. در زمینه بررسی وضعیت مطالعه در بین گروه‌های جامعه، جباری برزگر (۱۳۹۶) به بررسی سرنانه مطالعه زنان کارمند شهر قزوین و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن پرداخته است. این پژوهش در قالب پایان نامه کارشناسی ارشد و به صورت پیمایشی انجام شده است. در این پژوهش اطلاعات ۳۵۰ نفر با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده است. نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌کند که برای افزایش میزان مطالعه از نقطه نظر عوامل جامعه‌شناختی لازم است بر روی تغییر سبک زندگی، تلاش برای کسب سرمایه فرهنگی بیشتر زنان و شیوه تأیید هویت زنان کار شود.

در پژوهشی دیگر که در قالب پایان نامه کارشناسی ارشد انجام شده است، صنعتگر (۱۳۹۶) به بررسی رابطه سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و روش‌های گذران وقت فرهنگی با سرنانه مطالعه شهروندان در شهر شیراز پرداخته است. این پژوهش به روش پیمایشی و با ابزار پرسشنامه شمار ۴۰۰ نفر را مورد بررسی قرار داده است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با سرنانه مطالعه شهروندان شیرازی رابطه مثبت و معناداری دارد. میانگین میزان گذران وقت فرهنگی در میان شهروندان ۴۵/۳ دقیقه در روز بوده است که از این مقدار ۷/۷۴ دقیقه صرف مطالعه در فضای واقعی و مجازی می‌شود. همچنین این پژوهش نشان داد که ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بر روی سرنانه مطالعه افراد اثرگذار بوده است و سن و وضعیت تأهل افراد رابطه‌ای با میزان مطالعه افراد ندارد.

بحرانی (۱۳۷۹) به بررسی عوامل مؤثر بر میزان کتاب‌خوانی و مطالعه آزاد دانش‌آموزان متوسطه

در استان فارس پرداخته است. این پژوهش که به صورت پیمایشی انجام شده است شمار ۳۵۸۵ دانش آموز پایه‌های اول تا سوم متوسطه را مورد بررسی قرار داده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که دانش آموزان تنها ۱/۱ درصد از اوقات فراغت خود را صرف مطالعه غیر درسی کرده و بیشتر وقتشان بیهوده تلف می‌شود. سرانۀ مطالعه اندازۀ گیری شده در این پژوهش در حدود ۵/۵ دقیقه در روز است. دختران به نسبت پسران زمان زیادی را صرف مطالعه درسی و غیردرسی نموده بودند. همچنین در این پژوهش عوامل موثر در میزان مطالعه آزاد جنسیت، سرعت مطالعه، عضویت در کتابخانه‌های عمومی، میزان مطالعه اعضای خانواده، میزان برخورداری از کتاب و قصه گویی در دوران کودکی، معدل درسی و سطح شغلی پدر بودند.

شمار قابل توجهی از پژوهش‌های حوزه مطالعه و خواندن تأثیر عوامل گوناگون بر میزان مطالعه را مورد بررسی قرار داده‌اند که در این بخش برخی از این پژوهش‌ها معرفی می‌شود. رجبی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به بررسی ارتباط ایستگاه مطالعه در ترویج فرهنگ کتاب‌خوانی در شهر مشهد پرداخته است. این پژوهش که به صورت پیمایشی و با ابزار پرسشنامه و مصاحبه نیم‌ساختاریافته انجام شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که میزان رضایت افراد از ایستگاه‌های مطالعه بالاتر از حد متوسط بود و این ایستگاه‌ها در بالابردن میزان مطالعه افراد بالاتر از حد متوسط است. میانگین مطالعه افراد با اجرای طرح ایستگاه مطالعه افزایش یافته و تفاوتی میان زنان و مردان در استفاده از ایستگاه مطالعه نبود. از دید کارشناسان مورد مصاحبه این طرح نیاز به زمان و تبلیغات دارد. همچنین گسترش شمار ایستگاه‌های مطالعه، افزایش تبلیغات، تنوع دادن به کتاب‌های این ایستگاه‌ها می‌تواند منجر به بهبود وضعیت آن‌ها شود.

بیچرانلو، غفوری و مهربان (۱۳۹۶) به بررسی نقش تلوزیون در ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی در ایران پرداخته‌اند. این پژوهش با رویکردی کیفی و با ابزار مصاحبه عمیق به گردآوری نظرات ۱۵ نفر از متخصصان پرداخته است. از نظر صاحب‌نظران کشور از نظر میزان مطالعه سطح مطلوبی نداشته و هنوز تعریف دقیقی از مطالعه در کشور صورت نگرفته است. تلوزیون با گستردگی و عمومیت مخاطب می‌تواند در تحقق کتاب‌خوانی نقش مهمی را بازی کند و لازمه این امر ایجاد ارتباط قوی میان متولیان ترویج کتاب‌خوانی با تلوزیون است.

نیازی و شفائی مقدم (۱۳۹۴) در پژوهشی به بیان وضعیت و عوامل مؤثر بر استفاده از کتاب به عنوان یک مؤلفه سبک زندگی در کاشان در سال ۱۳۹۲ پرداختند. این پژوهشی به شیوه ای پیمایشی انجام و داده‌ها از طریق پرسشنامه و مصاحبه گردآوری شد. یافته‌های این پژوهش نشان

داد که مصرف کتاب بر مبنای انگیزه مصرف متفاوت است و انگیزه لذت مهم ترین عامل در ایجاد تفاوت در مصرف کتاب است.

نظری و عصاره (۱۳۸۹) در پژوهشی به شناسایی دیدگاه‌های دانش آموزان دبیرستانی در مورد عوامل ترغیب کننده و بازدارنده مطالعه آزاد در شهرکرد پرداختند. این پژوهش به شیوه‌ای پیمایشی و با ابزار پرسشنامه انجام شد. نتیجه گیری این پژوهش نشان می‌دهد که بین دیدگاه دختران و پسران در زمینه عوامل بازدارنده مطالعه نقش بی حوصلگی بالاتر از حد متوسط بوده کمبود وقت، دسترسی نداشتن به کتاب، گریز از مطالعه و قیمت گران کتاب عواملی هستند که نقش متوسط دارند.

محبوب (۱۳۹۱) در پژوهشی با هدف شناسایی تحقق چگونگی مطالعه از طریق کتابخانه‌های عمومی به صورت مرور متون به بررسی آمار مرتبط با ۲۱ کشور جهان در هشت متغیر میزان مطالعه در راستای حرفه، میزان مطالعه آزاد، سرائه مطالعه، امانت، عضو، مجموعه، فضا، و مراجعه پرداخت. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که کتابخانه‌های عمومی تنها با مطالعه آزاد همبستگی معنادار دارند به طوری که در کتابخانه‌های دارای رتبه بالاتر (عدد کمتر) مطالعه آزاد بیشتری صورت می‌گیرد. همچنین در این پژوهش نشان داده شده است که شاخص امانت تبیین کننده میزان مطالعه در جامعه است.

پژوهش‌های خارجی

مرور پیشینه‌های خارجی نشان می‌دهد که جنبه‌های گوناگون خواندن نظیر اختلال خواندن، تقویت مهارت خواندن، تأثیر فناوری‌های نوین بر خواندن، ترویج خواندن در کتابخانه‌ها، فرهنگ مطالعه مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در این قسمت سعی می‌شود برخی از این پژوهش‌ها معرفی شوند.

«مینارد»^۱ (۲۰۱۰) در پژوهشی به بررسی تجربه کتاب‌های الکترونیکی در خانواده‌ها و کودکان پرداخته است. منظور از کتاب الکترونیکی در این پژوهش کتاب‌هایی بودند که بر روی ابزارهای کتاب‌خوان نظیر «کیندل»^۲ قرار داشتند. در این پژوهش سه خانواده که هر یک دو فرزند در محدوده سنی ۷ تا ۱۲ سال داشتند انتخاب و از آنان خواسته شد تا تجربه‌های خود را در دفتر یادداشتی بنویسند و در ابتدا و انتهای مطالعه نیز با آنان مصاحبه شد. یافته‌ها نشان داد که از شش

1. Maynard

2. Kindle

کودک حاضر در مطالعه، چهار کودک خود را علاقمند و مشتاق به مطالعه معرفی کردند. یک کودک علاقه به مطالعه خود را متوسط و کودک دیگر نیز خود را بی میل به مطالعه معرفی کردند. در این میان تمامی والدین حاضر علاقمند به مطالعه بودند. در پایان این پژوهش نشانه‌هایی مبنی بر علاقمندی کودک بی میل به مطالعه بروز کرد و این کودک ترجیح می‌داد به جای تماشای تلویزیون کتاب‌های الکترونیک را انتخاب و دانلود نماید. در انتها وقتی از آزمودنی‌ها در مورد ترجیحشان در مورد کتاب‌های چاپی و الکترونیکی سوال شود تمامی والدین کتاب چاپی را انتخاب کردند در حالی که تقریباً نصف کودکان حاضر در مطالعه کتاب الکترونیک را ترجیح می‌دادند.

«املی و سابی»^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی به واکاوی مداخلات بالقوه مبتنی بر «آی.سی.تی» بر ترغیب عادت به مطالعه در میان دانشجویان دانشجویان دانشگاهی در کشور «اوگاندا» پرداختند. مهم‌ترین یافته این پژوهش که به شیوه‌ای پیمایشی ۳۳۷ نفر را مورد بررسی قرار داد، این بود که استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات (آی.سی.تی)، فرهنگ خانواده، فرهنگ مدرسه، و درآمد خانواده به طور چشم‌گیری بر روی عادت به مطالعه دانشجویان تأثیرگذارند.

«چوک بولوت و پینی اسیر»^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی کیفی و با شیوه مطالعه موردی به بررسی ارتباط میان عادت به مطالعه کودکان و سطح سواد والدین در «قبرس» پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که ارتباط قوی میان سطح سواد والدین و عادت به مطالعه فرزندان در «قبرس» وجود دارد. به طوری که کودکان ۲۷ خانواده‌ای که دارای تحصیلات دانشگاهی و عالی بودند در کل ۱۱۵ کتاب مطالعه کرده بودند که به طور میانگین این مقدار برای هر کودک ۴/۲۵ کتاب بود. در حالی که این عدد برای ۲۳ خانواده‌ای که تحصیلاتی در حدود دبیرستان یا کمتر داشتند در مجموع ۴۲ کتاب بود که به طور میانگین برای هر کودک ۱/۸۲ کتاب بود.

«امیز و بویگوت»^۳ (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی و تأثیر آن بر علاقمندی عموم بر خواند ژانر خاص ادبی در امارات پرداختند. در این پژوهش ۱۳۷۷ خانوار مورد مطالعه قرار گرفتند. نتایج این پژوهش نشان داد که قومیت، جنسیت، و سطح سواد بر علاقمندی به مطالعه و عادت به مطالعه تأثیرگذارند. برای نمونه مهاجران آسیایی و غربی بیشتر علاقه به ادبیات داستانی، سلامت و تناسب اندام دارند و خود اماراتی‌ها بیشتر علاقمند به شعر

1. Mlay and Sabi

2. Gokbulut and Yeniasir

3. Amaize and Buigtut

هستند. علاوه بر این زنان نسبت به مردان علاقه بیشتری به مطالعه دارند. «باباریند، باباریند و دایک»^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی عادت به مطالعه و استفاده از رسانه‌های الکترونیک در میان دانشجویان در «نیجریه» پرداختند. این پژوهش که با استفاده از پرسشنامه و گروه کانونی انجام شد نشان داد که دانشجویان نگرش مثبتی به مطالعه و رسانه‌های الکترونیک دارند اما زمان بیشتری را به استفاده از رسانه‌های الکترونیک به خصوص تلویزیون اختصاص می‌دهند. هدف آنان از مطالعه در درجه اول اطلاعاتی و آکادمیک بود در حالی که رسانه‌های الکترونیک برای سرگرمی و اطلاع‌جویی مورد استفاده قرار می‌گرفتند. این پژوهش نشان داد که استفاده از رسانه‌های الکترونیک برای سرگرمی زمان افراد برای مطالعه داوطلبانه را کاهش داده است. در کنار این عامل دیگری نیز مانند دسترسی ناکافی به مواد خواندنی لذت‌بخش و کمبود پشتیبانی والدین نیز بر کم شدن زمان مطالعه افراد دامن می‌زنند.

فصل سوم
روش شناسی پژوهش

مقدمه

در این فصل پیرامون رویکرد پژوهش و چرایی گزینش آن، روش پژوهش و توجه بهره‌برداری از آن‌ها، ابزارهای گردآوری داده‌ها، روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها، روایی و پایایی این ابزارها، و سرانجام جامعه و نمونه پژوهش بحث می‌شود.

رویکرد پژوهش

اثبات‌گرایی^۱ و تفسیرگرایی^۲ دو فلسفه اصلی هستند که در طول دهه‌های گذشته بر پژوهش‌های علوم اجتماعی تأثیرگذار بوده‌اند. اثبات‌گرایی رویکردی است که سبقت طولانی‌تری نسبت به تفسیرگرایی داشته و ریشه در پژوهش‌های علوم طبیعی دارد، و به دنبال تحلیل پدیده‌ها بر اساس اطلاعات کمی دقیق (اطلاعات سخت^۳) است. به همین دلیل، یکی از مهم‌ترین انتقادهای تفسیرگرایان بر رویکرد اثبات‌گرایی «تقلیل مردم به اعداد و سعی بر ارائه قواعد انتزاعی یا فرمول‌هایی است که هیچ ارتباطی با زندگی واقعی افراد ندارد» (نیومن^۴، ۲۰۰۳، ۷۰-۷۵).

در مقابل، رویکرد تفسیرگرایی به دنبال تحلیل نظام‌مند اعمال (که از دید اجتماعی با مفهوم هستند) از طریق مشاهده دقیق مستقیم افراد در بافت طبیعی، به منظور فهم و تفسیر پدیده‌ای است که مردم از آن طریق دنیای اجتماعی خود را خلق می‌کنند. تفسیرگرایان معتقدند علم محصول

1. positivism

2. interpretivism

3. hard data

4. Neuman

کنش‌های «اجتماعی» است، بنابراین مفهوم آن تنها در بافت‌های اجتماعی درک می‌شود. پژوهشگر تفسیرگرا برای دستیابی به تحلیل درستی از پدیده‌ها، به طور معمول به مطالعه و بررسی دقیق مواردی می‌پردازد که در زندگی عادی واقعی افراد در جریان هستند. پژوهشگران تفسیرگرا تصمیم می‌گیرند که چگونه نقش خود را در مواجهه با پدیده‌های مورد مطالعه بازی کنند، و از همین رو ممکن است یک طرح غیرخطی را اجرا کنند. مطالعه بافت‌های اجتماعی منجر به خلق داده‌های کیفی (اطلاعات نرم) می‌شود که باید به عنوان متن^۱ تحلیل شوند. داده‌های کیفی، به جای آن‌که همانند داده‌های کمی به شکل اعداد دقیق تعریف شوند، در قالب‌های متعددی مانند کلمات، تصاویر، احساسات، یا الگوها ظاهر می‌شوند. داده‌های کیفی اطلاعات ارزشمندی در مورد فرایندهای اجتماعی در بافت‌های واقعی به دست می‌دهند، و تحلیل این داده‌ها از طریق استخراج تم‌ها و مفاهیم از شواهد گردآوری شده انجام می‌شود. پژوهشگر در پژوهش‌های کیفی، از طریق سازماندهی داده‌های کیفی سعی می‌کند تا تصویر جامع و دقیقی از پدیده مورد مطالعه ارائه دهد (نیومن، ۲۰۰۳، ۷۵-۱۴۵).

از آنجایی که در پژوهش حاضر، هدف اصلی نگاهی فراگیر به آمارها و گزارش‌های مرتبط با سرنانه مطالعه در کشور بوده است، داده‌های ورودی پژوهش جهت تحلیل پدیده سرنانه مطالعه و ارائه درکی درست از آن باید از طریق شواهدی در آثار و پژوهش‌های انجام شده گردآوری شوند. بنابراین، فلسفه و جهان‌بینی اصلی این پژوهش تفسیرگرایی است، که درصدد استخراج واقعیت پدیده سرنانه مطالعه است. در این راستا، از منطق استقرایی برای شناسایی جوانب گوناگون سرنانه مطالعه و شیوه سنجش آن استفاده شده است. پس، رویکرد کیفی برای پاسخ‌گویی به اهداف پژوهش به رویکرد کمی ترجیح داده شده، و پژوهش درصدد است تا با تحلیل داده‌های کیفی تصویر جامع و دقیقی از پدیده مورد مطالعه ارائه دهد.

روش پژوهش

بی‌تردید روش‌های پژوهشی که برای پاسخ دادن به پرسش‌ها گزینش می‌شوند وابسته به رویکردهایی هستند که پیش‌تر انتخاب شده‌اند. از آنجا که در این پژوهش بناست که نوشته‌ها و آثار دانشگاهی و حرفه‌ای پیرامون سرنانه مطالعه بررسی شوند، روش «مرور نظام‌مند»^۲ یا «مرور سیستماتیک» برای دستیابی به اهداف پژوهش در نظر گرفته شده است.

1. soft data

2. text

3. systematic review

به‌طور کلی برای انجام پژوهش‌های مروری دو دسته مطالعه وجود دارد: (۱) مرور توصیفی و (۲) مرور سیستماتیک. در مواردی که شواهد و داده‌های چندانی در دسترس نیست، مرور توصیفی ارزشمند خواهد بود. اما در مباحثی که مقادیر فراوانی داده موجود است، نظرات شخصی چندان اهمیت نداشته و با کمک مرور سیستماتیک می‌توان به دقت شواهد را بررسی و ارزیابی نمود (هال، ۲۰۰۳). مرور سیستماتیک به سؤالات دقیق بالینی پاسخ می‌دهد، در مرور سیستماتیک، می‌توان با شناسایی دقیق، منظم و برنامه‌ریزی شده تمام مطالعات مرتبط، نقد عینی‌تری انجام داد و در مواردی که مطالعات اصلی، با مرورهای کلاسیک سنتی، و نظرات مؤلفان با هم اختلاف دارند، می‌تواند به حل مسئله کمک نماید (نقل از پورنقی ۱۳۹۶).

مرور سیستماتیک اساساً برای پاسخگویی به یک سؤال پژوهشی مبتنی بر ارزیابی بدون سوگیری، همه مطالعات پژوهشی مربوط به آن سؤال، طراحی می‌شود. چنین مرورهایی در دهه ۱۹۷۰ در علوم اجتماعی پدیدار گردید و سپس به سطح بالایی از کاربرد در علوم پزشکی و اپیدمیولوژی رسید. متونی که چنین سؤالاتی را پوشش می‌دهند بسیار گسترده بوده و از نظر کیفیت نیز متفاوت هستند و البته ارزیابی برخی از آن‌ها دشوار است (استرچ و سوفاتر، ۲۰۱۲).

به‌طور کلی مرور سیستماتیک با استفاده از ساختار زیر صورت می‌گیرد (نقل از پورنقی ۱۳۹۶):

* یافتن همه مطالعات پژوهشی مرتبط (چاپ شده یا نشده)؛

* ارزیابی هر مطالعه بر اساس معیارهای تعریف شده؛

* تلفیق یافته‌ها به شیوه‌های غیر سوگیرانه؛

* ارائه یک خلاصه متوازن و عادلانه از یافته‌هایی که هرگونه نقص یا کاستی را مورد توجه قرار می‌دهند. تا بدین وسیله میزان آگاهی و عدم آگاهی ما را نسبت به یک حیطه موضوعی خاص نشان دهند.

دیگر مزایای مرور سیستماتیک را می‌توان به شرح ذیل مطرح کرد:

* خلاصه نمودن شواهد، روزآمدسازی اطلاعات بدون نیاز به مطالعه همه متون پژوهشی؛

* امکان تلفیق مقادیر زیادی از اطلاعات؛

* ایجاد تصویر شفاف‌تر با تطبیق و مقایسه نتایج پژوهش‌ها؛

* کاهش موانع موجود بر سر راه کاربردی نمودن تحقیقات؛

* کاهش سوگیری‌ها و حذف عقاید و ترجیحات شخصی پژوهشگران؛

* امکان ارزیابی کیفیت پژوهش و بررسی نحوه تدوین مطالعات توسط مخاطبان؛
* فراهم ساختن نتیجه گیری‌های با ثبات با توجه به روش‌های مختلف مورد استفاده در پژوهش‌ها
(پورنقی، ۱۳۹۶).

از اهداف مرور سیستماتیک می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تعیین نقاط ضعف و قوت نسبی متون مربوط به یک سؤال، خلاصه نمودن مقادیر انبوهی از متون، حل و فصل تضادهای موجود در متون، ارزشیابی نیاز به کارآزمایی‌های بالینی وسیع، پرهیز از کارآزمایی‌های غیر ضروری و اضافی، افزایش توان آماری مطالعات کوچک‌تر، بهبود دقت یا تعیین اثرات، و در نهایت، افزایش قدرت تعمیم‌پذیری پیامدهای مداخلات (نقل از پورنقی، ۱۳۹۶).

هرچند، برای مرور متون می‌توان از مرور توصیفی یا سیستماتیک استفاده نمود ولی کاربرد مرور سیستماتیک می‌تواند نتایج واقعی‌تری را از مطالعات مورد بررسی فراهم سازد. این نوع مرور با استفاده از یک روش نظام‌مند و علمی، مرور جامعی بر همه مطالعات مرتبط می‌تواند داشته باشد و از نظر اعتبار علمی در جایگاه اول از لحاظ رتبه‌بندی مستندات علمی پژوهشی قرار دارد. بدین جهت در انجام پژوهش حاضر از روش مرور سیستماتیک بهره گرفته شده است.

روند مرور سیستماتیک

برای اجرای یک مرور سیستماتیک فرآیندهای نسبتاً مشابهی توسط نویسندگان مختلف عنوان گردیده است که معمولاً روند انجام آن یکسان بوده و برخی از آن مراحل ممکن است در هم ادغام گردیده باشد و از این رو از نظر تعداد یا اسامی مراحل که پیشنهاد شده، با هم متفاوت هستند. مثلاً رایت و همکاران (۲۰۰۷) یک فرآیند هفت مرحله‌ای را پیشنهاد می‌کنند که عبارتست از: تعیین سؤال پژوهش، تعیین پروتکل یا قرارداد انجام کار، جستجوی متون، استخراج داده‌ها، ارزیابی کیفیت، تحلیل داده‌ها و ارائه نتایج، و در نهایت تفسیر نتایج می‌باشد. از نظر نیکلسون (۲۰۰۷)، پس از شکل‌گیری تیم پژوهش و تعیین نقش هر یک از افراد و حل تعارض احتمالی بین نقش‌ها، شش مرحله که شامل: پیش‌بینی نحوه مدیریت پژوهش، طراحی نحوه مرور شواهد، جستجوی متون، ارزیابی کیفیت مطالعات، خلاصه نمودن نکات کلیدی از مطالعات مهم، نمره‌دهی به شواهد حاصل و ارائه پیشنهادات است، باید انجام شود (نقل از پورنقی ۱۳۹۶).

در فرآیند دیگری، در دستنامه کوکران^۱ برای انجام یک مرور سیستماتیک، هفت مرحله شامل انتخاب سؤال، تعیین معیارهای ورود، یافتن مطالعات، انتخاب مطالعات، ارزیابی کیفیت مطالعات،

استخراج داده‌ها، تحلیل و ارائه نتایج آمده است (هندرسان و دیگران، ۲۰۱۰). این پژوهش بر اساس رویکرد هشت مرحله‌ای کوکران، انجام شد. در ادامه این مراحل توضیح داده می‌شود. مراحل مرور سیستماتیک به طور کلی طبق استاندارد کوکران:

۱) انتخاب موضوع^۱: انتخاب موضوع بسیار اهمیت دارد و در واقع بنیان و هسته اصلی مرور سیستماتیک را تشکیل می‌دهد. مهم‌ترین نشانه انتخاب درست موضوع آن است که در پایان، بازتاب ملی و بین‌المللی داشته باشد.

یک سؤال پژوهشی خوب می‌تواند یک معضل مهم را مورد توجه قرار دهد، هم‌چنین نقاط ضعف و قوت مطالعات صورت گرفته را با پاسخگویی به سؤال پژوهشی مورد نظر می‌توان تعیین نمود (هندرسان و دیگران، ۲۰۱۰). بنابراین اولین گام بعد از انتخاب موضوع، تنظیم سؤال پژوهش است.

تمرکز و تأکید بر سؤال پژوهشی، نکته‌ای حائز اهمیت است. اگر این سؤال خیلی محدود و سخت‌گیرانه باشد موجب می‌شود تا مطالعات اندکی را بتوان شناسایی نمود و عملاً تعمیم‌پذیری یافته‌ها به سایر جمعیت‌ها ممکن است کاهش یابد. از سوی دیگر اگر سؤال ما خیلی وسیع و نامحدود باشد ممکن است حتی نتیجه‌گیری کاربردی برای یک جمعیت واحد نیز دشوار گردد.

۲) معیارهای ورود و خروج^۲: یکی از موارد مهمی که باید تعیین شود، «معیار ورود به» و «معیار خروج از» مرور سیستماتیک است که بسته به موضوع و نوع مطالعات مورد بررسی تعیین می‌گردد.

۳) تعیین استراتژی جستجو^۳: استراتژی جستجو با استفاده از ابزارهای موجود در پایگاه اطلاعاتی و کلیدواژه‌های مرتبط استاندارد طراحی می‌شود. استراتژی جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف (فارسی و لاتین) تحقیق حاضر در جداول ۳-۱ و ۳-۲ قابل مشاهده است.

۴) تعیین مکان مطالعه^۴: در این مرحله بررسی تمامی مقالات مرتبط پیشنهادی با استفاده از انواع پایگاه‌های داده صورت می‌گیرد. این مسئله با در نظر گرفتن همپوشانی برخی پایگاه‌ها و عدم همپوشانی‌ها انجام خواهد شد. هم‌چنین در طول انجام کار اگر مشخص شود بخشی از مقالات هسته در پایگاه اطلاعاتی دیگری موجود است، آن منابع نیز بررسی خواهد شد.

1. Selecting a review topic

2. Inclusion & Exclusion criteria

3. Syntax

4. Locate studies

۵) انتخاب مطالعات^۱: با مطالعه چکیده مقالات و بررسی معیارهای ورود و خروج مطالعه مقالات مرتبط و مناسب انتخاب می‌شوند. این مرحله توسط دو محقق به طور همزمان انجام شده و نتایج آن‌ها با یکدیگر مقایسه می‌شود تا منبعی به اشتباه از پژوهش حذف نشود. پس از حذف مقالات نامرتب، متن کامل مقالات مرتبط دانلود و برای مرحله ارزیابی کیفیت آماده می‌شوند. مقالات حذف شده به همراه دلیل حذف، بایگانی می‌شوند.

۶) ارزیابی کیفیت^۲: هنگامی که منابع قابل استفاده بازاریابی شدند، پژوهشگران می‌بایست هر مطالعه و چکیده داده‌های مرتبط را با دید انتقادی و با استفاده از یک فرم استاندارد ارزیابی نمایند. ارزیابی کیفیت روش کار مطالعات، کلید موفقیت در فرآیند مرور سیستماتیک محسوب می‌شود زیرا کمک شایانی به شناسایی خطاهای سیستماتیک یا انحراف از واقعیت در نتایج و تفسیرها می‌شود که می‌توانند موجب تخمین نادرست از اثرات واقعی مداخلات گردند (هاینس، ۲۰۰۶). چک لیست‌ها و مقیاس‌های متنوعی برای استفاده در این مرحله وجود دارد (اتکینز و دیگران، ۲۰۰۴؛ برازک و دیگران ۲۰۱۱؛ هویلیور و دیگران، ۲۰۰۲). همه این مقیاس‌ها دارای مقادیر نسبی برای آیت‌های مختلف هستند که به‌طور قراردادی در نظر گرفته شده‌اند (نقل از پورنقی، ۱۳۹۶). با توجه به این که تعداد چنین مقیاس‌هایی فراوان است، قالب اصلی چنین مقیاسی همانند موارد موجود در بیانیه کانسورت^۳ (توصیه‌های تجدید نظر شده برای بهبود کیفیت گزارش‌های مربوط به کارآزمایی‌های تصادفی شده دارای گروه‌های همسان) است که عبارتند از: عنوان و چکیده، مقدمه و زمینه، روش‌ها، شرکت‌کنندگان، مداخلات، اهداف، پیامدها، حجم نمونه، تصادفی کردن، نحوه تخصیص شرکت‌کنندگان، کور بودن تخصیص، اجرا، کور بودن مطالعه، روش‌های آماری، نتایج، جریان حضور شرکت‌کنندگان، شیوه نمونه‌گیری، داده‌های اولیه، تعداد افراد مورد تحلیل، پیامدها و برآوردها، تجزیه و تحلیل‌های کمکی، واکنش‌های ناخواسته، توضیحات، تفسیر، تعمیم‌پذیری، و شواهد کلی (نقل از پورنقی ۱۳۹۶).

سیمونز در دستورالعمل پیشنهادی خود برای ارزیابی کیفیت مطالعات، به ارزیابی سه قسمت اکتفا می‌کند که عبارتند از: کیفیت روش کار (میزان پرهیز از بروز خطاهای سیستماتیک از طریق طراحی و اجرای صحیح مطالعه)، دقت مطالعه (احتمال بروز خطاهای شانسی که معمولاً بوسیله میزان فاصله اطمینان بیان می‌گردد)، و اعتبار خارجی (میزان تعمیم‌پذیری یا قابلیت کاربرد

1. Select studies
2. Assess study quality
3. CONSORT

نتایج برای جمعیت هدف) (سایمنز، ۲۰۱۱). حداقل دو پژوهشگر مستقل باید کیفیت یک مطالعه را ارزیابی نمایند و اختلافات را می‌توان با توافق دو جانبه بین طرفین یا با استفاده از شخص سومی به عنوان داور برطرف نمود (هندرسون و دیگران، ۲۰۱۰).

۷) استخراج داده‌ها: در این مرحله فرمی را برای استخراج داده‌ها طراحی و تهیه شود که در آن مشخص می‌شود که چه داده‌ای از کل داده‌های موجود در مقالات، مورد نظر است که باید از درون مقالات استخراج شود. نتایج همه مطالعات استخراج شد. استخراج داده‌ها نسبت به نام مؤلف، نام مؤسسه و نام مجله به صورت کور صورت می‌گیرد. در صورت نیاز دسترسی به اطلاعات بیش‌تر و داده‌های خام^۲ می‌توان با تماس با مؤلف مربوطه بدست آورد.

۸) تحلیل و ارائه نتایج^۳: مرحله نهایی تحلیل و ارائه نتایج است که در واقع ماحصل و ثمره کل مرور سیستماتیک است.

بعد از انجام فرایند مرور سیستماتیک، خلاصه نتایج و نتیجه‌گیری‌هایی ارائه می‌شود که به بهبود تصمیم‌گیری‌های سیاستی کمک می‌نمایند. در این مرحله نقاط ضعف و قوت مطالعات تحت بررسی باید مورد بحث قرار گیرد (همینگوی و بریرتن، ۲۰۰۹).

فرایند اجرای پژوهش

این پژوهش بر اساس رویکرد هشت مرحله‌ای کوکران، که استاندارد قابل قبول و معتبری در سطح جهانی دارد و به‌طور متداول در مرورهای سیستماتیک مورد استفاده است، انجام شد. در ادامه اجرای مراحل آن توضیح داده می‌شود.

در اولین گام بعد از انتخاب موضوع، تنظیم پرسش پژوهش است. پرسش‌های پژوهش آن چنانکه در فصل نخست آمده است در بردارنده موارد زیر هستند:

- سرانه مطالعه چیست و چه تعاریفی دارد؟
- چه روش‌ها و شاخص‌هایی برای سنجش سرانه مطالعه در جهان هست؟
- چه نهادهایی در ایران مسئول / ناشر گزارش‌های سرانه مطالعه در کشور بوده و هستند؟
- روند سرانه مطالعه در کشور چگونه است؟
- سرانه مطالعه ایران در مقایسه با دیگر کشورهای جهان چگونه است؟

1. Extract data

2. Raw data

3. Analysis and present results.

- چه راهکارهایی برای افزایش سرائه مطالعه در کشور وجود دارد؟
 - چه نهادی باید مسئولیت انتشار گزارش‌های سرائه مطالعه در کشور را بر عهده گیرد و این گزارش‌ها از چه کم‌وکیفی باید برخوردار باشند؟
 در گام دوم، یعنی تعیین، «معیار ورود به» و «معیار خروج از» مرور سیستماتیک، معیارهای ورود و خروج مطالعه حاضر عبارتند از:
 پژوهش‌هایی که در مجلات علمی و پژوهشی معتبر به چاپ رسیده باشند در این مطالعه وارد می‌شوند.

پژوهش‌هایی که خروجی آن‌ها منجر به اثرگذاری پژوهش باشد در این پژوهش وارد می‌شوند.
 مطالعات منتشر شده در پایان نامه‌ها و کنفرانس‌ها نیز بررسی خواهند شد.
 در گام سوم و چهارم، که تعیین استراتژی جستجو و تعیین مکان مطالعه است، استراتژی جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف (فارسی و لاتین) و مکان مطالعه تحقیق حاضر در جدول ۱-۳ و جدول ۲-۳ ارائه شده است. گفتنی است که استراتژی نهایی در ردیف آخر هر جدول آمده است.

الف. استراتژی جستجو در پایگاه‌های خارجی و مکان مطالعه

برای شناسایی نوشته‌های مرتبط با موضوع پژوهش کلیدی‌ترین پایگاه‌های کتابشناختی و نمایه‌سازی منابع کاوش شد. این پایگاه‌ها هم عمومی بودند، همانند «اسکوپوس (۱)»، و هم تخصصی، همانند «لیسا (۲)» که خاص منابع حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. در گزینش پایگاه‌ها نیز سطحی از اعتبار در نظر گرفته شده است. به عبارت دیگر، پایگاه‌هایی کاوش شده‌اند که از نظر جامعه علمی پذیرفته شده و مورد جستجوی آن‌ها هستند.

همان‌گونه که در جدول ۱-۳ ملاحظه می‌شود، شمار ۲۸۶۱ رکورد در خلال کاوش‌ها بازیابی شد. این رکوردها سپس در یک پایگاه محلی در نرم‌افزار «اندنوت» درون‌دهی و رکوردهای تکراری آن‌ها حذف شد. در نهایت، پس از حذف رکوردهای تکراری بر پایه عنوان، نزدیک به ۱۸۶۲ رکورد یکتا شناسایی شد. این رکوردها برای مطالعه چکیده و پالایش اولیه گزینش شدند.

1. Scopus

2. Lisa

جدول ۱-۳. شیوه و نتایج کاوش در پایگاه‌های کتابشناختی لاتین

Database	Query	No. of Results
Ovid Journals Database for Abstracts & Tables of Contents	leisure reading" OR "recreational reading" OR "pleasure" reading" OR "free voluntary reading" OR "pleasurable reading" OR "spare time reading" OR "extracurricular reading" OR "selected reading" OR "free reading" OR "independent .reading"))).ti,ab,kw	۲۰۵
Web of Science	You searched for: TS= ("leisure reading" OR "recreational reading" OR "pleasure reading" OR "free voluntary reading" OR "pleasurable reading" OR "spare time reading" OR "extracurricular reading" OR "selected reading" OR "free ((("reading" OR "independent reading DOCUMENT TYPES: (ARTICLE OR BOOK: Refined by (CHAPTER OR REVIEW Timespan: All years. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, .CPCI-S, BKCI-S, BKCI-SSH	۵۰۱
Scopus	TITLE=ABS=KEY ("leisure reading" OR "recreational reading" OR "pleasure reading" OR "free voluntary reading" OR "pleasurable reading" OR "spare time reading" OR "extracurricular reading" OR "selected reading" OR "free reading" OR "independent reading"))) AND (LIMIT-TO (DOCTYPE, "ar") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "re") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "ch") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "bk") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "ip") OR LIMIT-TO (("DOCTYPE, "sh	۱,۱۲۹
ProQuest (ebrary® e-books; Library Science Database current); ProQuest - ۱۹۷۰) Dissertations & Theses (Global	AB("leisure reading" OR "recreational reading" OR "pleasure reading" OR "free voluntary reading" OR "pleasurable reading" OR "spare time reading" OR "extracurricular reading" OR "selected reading" OR "free reading" OR "independent reading") - Scholarly Journals	۵۹۲
Library & Information (Science Abstracts (LISA	AB("leisure reading" OR "recreational reading" OR "pleasure reading" OR "free voluntary reading" OR "pleasurable reading" OR "spare time reading" OR "extracurricular reading" OR "selected reading" OR "free reading" OR "independent reading") - Scholarly Journals	۴۳۴
Total		۲۸۶۱

ب. استراتژی جستجو در پایگاه‌های فارسی و مکان مطالعه

جدول ۲-۳ استراتژی جستجو و مکان مطالعه در پایگاه‌های فارسی و نتایج آن را نشان می‌دهد. پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی زبان بررسی شده عبارتند از: گنج، «اس. آی. دی.»^۱، مگیران^۲، نورمگز^۳، بازه زمانی ۲۹ فروردین الی ۶ اردیبهشت سال ۱۳۹۶ بود. علاوه بر مقالات سایر انتشارات، متون خاکستری نیز بررسی شد. این بخش از کار جستجوی اطلاعات به دقت و زمان بیش‌تری نیاز داشت. سایر منابع شامل: پایان‌نامه‌ها، گزارش طرح‌های پژوهشی، مطالعات چاپ نشده، مطالعات در دست اجرا، گزارشات سازمان‌ها و مقالات همایش‌ها است. نکته قابل ذکر این‌که در برخی از آن‌ها مانند «سید» عملگری برای این کار تعبیه نشده و لازم بود که لغات به‌طور جداگانه و یا در ترکیب با هم، به صورت تکراری انجام شود.

جدول ۲-۳. شیوه و نتایج کاوش در پایگاه‌های کتابشناختی فارسی

نام پایگاه	فرمول جستجو	شمار رکوردهای بازایی شده
گنج	سرانه مطالعه مطالعه آزاد مطالعه مستقل مطالعه غیر درسی	۴۵
نورمگز	سرانه مطالعه مطالعه آزاد مطالعه مستقل مطالعه غیر درسی	۱۰۸
سید	سرانه مطالعه مطالعه آزاد مطالعه مستقل مطالعه غیر درسی	۶۲
مگیران	سرانه مطالعه مطالعه آزاد مطالعه مستقل مطالعه غیر درسی	۲۱۵
	جمع	۴۳۰
	باقیمانده پس از حذف تکراری‌ها	۳۱۵

همان‌گونه که در جدول ۲-۳ نشان داده شده است، شمار ۴۳۰ رکورد در خلال کاوش‌ها بازایی شد. این رکوردها سپس در یک پایگاه محلی در نرم‌افزار «اندنوت» درون‌دهی و رکوردهای تکراری آن‌ها حذف شد. در نهایت، پس از حذف رکوردهای تکراری بر پایه عنوان، ۳۱۵ رکورد یکتا شناسایی شد. این رکوردها برای مطالعه چکیده و پالایش اولیه گزینش شدند سپس در مرحله یعنی انتخاب مطالعات، پس از حذف مقالات نامرتبط، متن کامل مقالات مرتبط دانلود و برای مرحله ارزیابی کیفیت آماده شدند. مقالات حذف شده، بایگانی شدند. در مرحله ارزیابی کیفیت، در این مرحله طرح ابتدا ابزار ارزیابی کیفیت طراحی شد. ابزارها معمولاً با استفاده از ابزارهای موجود و تغییرات متناسب با نیاز پژوهشی حاضر، طراحی و مورد استفاده

1. SID

2. Magiran

3. noormags

قرار گرفت. سپس، منابع استخراج شده توسط حداقل دو نفر پژوهشگر به طور مستقل مطالعه و مرور شد. در نهایت تمامی مطالعاتی که وارد مطالعه شده توسط یک نفر متخصص و صاحب نظر، در آن زمینه کنترل و تایید گردید. منابعی که در اختیار مرورگران گذاشته می شد شامل نام مؤلف، نام مجله، نام مؤسسه و سایر اطلاعات کتابشناختی آن است. بعد از اتمام ارزیابی نمره تمامی مقالات درج شد. این فرم شامل ۱۳ سوال، در خصوص عنوان و چکیده؛ مقدمه و بیان مسئله؛ روش، یافته ها و اصول نگارشی بود. اصل داوری بر مبنای سنجش این ابعاد و ارائه امتیاز صفر یا یک بود (صفر یعنی شامل آن مورد نمی شود و امتیازی تعلق نمی گیرد و یک یعنی شامل می شود و امتیاز را دریافت کرده است). مقالاتی که حد نصاب بیش از دو سوم امتیاز فرم (امتیاز ۹) ارزیابی کیفیت را دریافت کردند وارد مرحله استخراج داده شدند و باقی مقالات به جهت عدم برخوردار می معیارهای در نظر گرفته شده، حذف شدند. در جدول ۳-۳ نمونه فرم امتیاز ارزیابی مقالات قابل مشاهده است:

جدول ۳-۳. فرم استخراج اولیه مطالعات

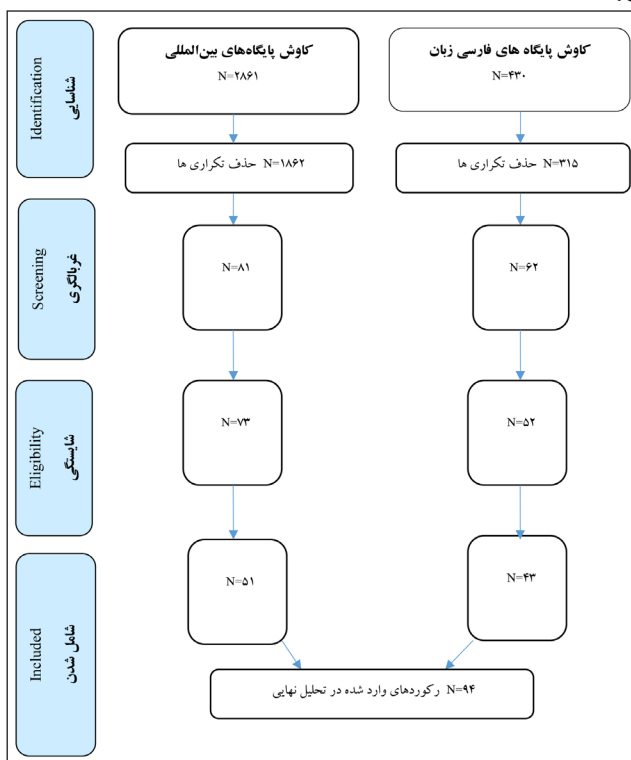
کد ذخیره مقاله:

سال نشر:

ابعاد مورد ارزیابی	شاخص	نمره ۰ یا ۱
عنوان و چکیده:	عنوان مقاله گویا و نشان دهنده محتوای آن است. ساختار و محتوای چکیده گویا و مناسب است (خلاصه جامع و کاملی از پژوهش و یافته های آن است).	
مقدمه و بیان مسئله	مقاله حاوی مقدمه ای درباره مبانی نظری موضوع، و پیشینه های مرتبط است. مسئله پژوهش و ضرورت آن به روشنی بیان شده است. اهداف و فرضیه ها و سوالات پژوهش به شکلی درست تدوین و بیان شده است.	
روش	روش تحقیق به شکل عملی و روشن بیان شده است. نوع پژوهش. از ابزارهای مناسب برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه پژوهش و روش نمونه گیری به روشنی بیان شده است. نحوه تجزیه و تحلیل داده ها به روشنی بیان شده است.	

یافته‌ها	یافته‌ها به شکل روشن و مناسب با اهداف ارائه شده است و از آن‌ها به طور منطقی نتیجه گیری شده است.
	نتایج با نتایج سایر پژوهش‌ها مقایسه شده است.
	مقاله پیشنهاد‌های اجرایی و پژوهشی مناسبی را همراه با توجیه اهمیت آنها ارائه کرده است.
اصول نگارشی	در تدوین مقاله اصول نگارشی رعایت شده و متن آن روان است.
	استادهای درون متنی و منابع و مأخذ مورد استفاده به شیوه‌های استاندارد بیان شده است.
جمع نمرات	

پس از حذف رکورد‌های تکراری، امتیاز دادن به مقاله‌ها و مطالعه تمام متن پژوهش‌ها و گزارش‌های منتشر شده، سرانجام، ۸۱ رکورد انگلیسی و ۶۲ رکورد فارسی برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش شناسایی شدند. در نمودار ۱۳ فرایند گزینش پژوهش‌های انجام‌شده نشان داده شده است.

نمودار ۱۳. فلوجارت پریزما: جزئیات نتایج جستجوی اطلاعات

در گام پایانی و پس از گزینش نمونه‌های منطقی برای تجزیه و تحلیل‌های بیشتر «تحلیل کیفی» انجام شد. در تحلیل کیفی سه پژوهشگر مشارکت کردند و هر یک به شکل مجزا به بررسی نمونه‌های گزینش شده پرداختند. هدف کلیدی از این گام استخراج داده‌ها برای پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش بود. بنابراین، هر یک از پژوهشگران مطالعه عمیق شماری از نمونه‌های گزینش شده را عهده‌دار شد.

یکی از خروجی‌های جلسه مشورتی یک فایل «اکسل» بود که شامل فیلدهای روشنی می‌شد که باید توسط پژوهشگران پر می‌شدند. برای نمونه، «تعریف سرانه مطالعه»، «روش سنجش سرانه مطالعه»، «میزان سرانه مطالعه»، و غیره از فیلدهای این فایل «اکسل» بودند. به هر شکل، برای هر یک از نمونه‌های گزینش شده داده‌های لازم در فایل «اکسل» تکمیل و برای پاسخ‌گویی به پرسش‌ها از آن‌ها بهره‌برداری شد.

جامعه و نمونه پژوهش

آن‌گونه که از عنوان پژوهش بر می‌آید جامعه پژوهش حاضر پژوهش‌ها و گزارش‌ها در حوزه سرانه مطالعه و به ویژه آن‌هایی که در نشریه‌های علمی چاپ شده‌اند هستند. از این رو، این پژوهش‌ها و گزارش‌ها مجموعه مقاله، پایان‌نامه، کنفرانس، و غیره را در بر دارد. با این حال، همه این نوشته‌ها را در دو بخش دسته‌بندی کرده‌ایم: ۱) آثار لاتین و ۲) آثار فارسی. از آنجا که همه نوشته‌ها در زمینه سرانه مطالعه برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش کارآمد نیستند، از میان آن‌ها تنها نمونه‌های بسیار مرتبط‌شان شناسایی و در تجزیه و تحلیل‌ها از آن‌ها بهره‌برداری شد.

فصل چهارم
یافته‌های پژوهش

مقدمه

در این فصل یافته‌های کلیدی حاصل از دو بخش کمی و کیفی که با ابزار پرسشنامه و مصاحبه گردآوری شده‌اند گزارش خواهند شد. در آغاز نگاهی به شمار و نسبت کتابفروشی‌های کشور در استان‌های گوناگون خواهیم داشت. سپس، میزان مشارکت نمونه پژوهش در پیمایش و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی آن‌ها را بررسی خواهیم کرد. این بخش می‌تواند به دریافت فهم درست از پاسخ‌ها کمک کند.

روش‌شناسی‌های سنجش سرانه مطالعه

مطالعه نوشته‌های دانشگاهی و حرفه‌ای نشان می‌دهد که هنوز بر سر یک روش‌شناسی واحد برای سنجش سرانه مطالعه توافق دیدگاه نیست. این اختلاف در همه سطوح دیده می‌شود؛ از شیوه اندازه‌گیری گرفته تا تعریف موادی که باید در سنجش سرانه مطالعه سنجید. به هر شکل، در این بخش به روش‌شناسی‌های گوناگونی که برای سنجش سرانه مطالعه هستند پرداخته شده است.

تعریف مطالعه

نخستین گام برای سنجش سرانه مطالعه آن است که خود «مطالعه» تعریف شود. تا زمانی که تعریف روشنی از مطالعه نداشته باشیم، بی‌تردید نمی‌توانیم آن را بسنجیم. تاکنون تعاریف بسیار متفاوتی از مطالعه ارائه شده‌اند که هر یک از آن‌ها در زمانی و بافتی که ارائه شده قابل دفاع و

کاربردی بوده‌اند. گفتنی است منظور از مطالعه در این گزارش همان «مطالعه آزاد» است که در این گزارش به اختصار به آن مطالعه اطلاق می‌شود.

در زبان انگلیسی برای مفهوم مطالعه - آن گونه که در اصطلاح «سرنانه مطالعه» می‌آید - برابر نهاده‌های گوناگونی هستند. «(pleasure)»، «(recreational reading)»، «(leisure reading)»، «(spare time reading)»، «(pleasurable reading)»، «(free voluntary reading)»، «(reading independent)» و «(extracurricular reading)»، «(selected reading)»، «(free reading)» از نمونه‌های برابر نهاده‌های مفهوم مطالعه در زبان انگلیسی هستند.

«کولینان»^۱ (۲۰۰۲) مطالعه را گونه‌ای از خواندن می‌داند که در آن مطالعه کننده به انتخاب خود مواد خواندنی را یافته و از آن‌ها بهره‌برداری می‌کند. «هوگلس - هسل»^۲ و «لوتز»^۳ (۲۰۰۶) نیز مطالعه را گونه‌ای از خواندن می‌دانند که کسی اجبارش نکرده باشد و با علاقه فرد انجام شده باشد. همانگونه که روشن است، تفاوت میان تعاریفی که درباره مطالعه شده‌اند اندک است. با این حال، بررسی تعاریف مطالعه نشان می‌دهد که شاید جامع‌ترین و کامل‌ترین تعریف از مطالعه را «انجمن بین‌المللی خواندن»^۴ ارائه کرده است. بر پایه این تعریف:

«مطالعه آزاد گونه‌ای از خواندن به شمار می‌رود که مستقل، بر پایه گزینش فردی، و داوطلبانه است. مطالعه آزاد خواندن متنی ادامه‌دار به منظور اهداف گوناگون فردی و اجتماعی است. این گونه مطالعه هم می‌تواند در مدرسه / دانشگاه رخ دهد یا خارج از این محیط‌ها. خوانندگان می‌توانند آثار مورد علاقه خود را از میان گستره وسیعی از مواد خواندنی، همانند رمان، قصه و داستان، آثار غیرداستانی، کتاب‌های مصور، کتاب‌های الکترونیکی، مجله و نشریه، شبکه‌های اجتماعی، بلاگ‌ها، وبسایت‌ها، روزنامه‌ها، کتاب‌های کامیک، و رمان‌های گرافیکی گزینش کنند. مطالعه آزاد اغلب عملی ذاتی و اجتماعی است.» (انجمن بین‌المللی خواندن، ۲۰۱۴)

آن گونه که در تعریف بالا روشن است، «مطالعه آزاد» به شکل بارزی از دیگر انواع مطالعه، همانند مطالعه درسی یا حرفه‌ای تفکیک‌پذیر است. به هر شکل، چند محور در تعاریف مطالعه باید در کانون توجه باشد که در زیر به آن‌ها اشاره شده است.

1. Cullinan

2. Hughes-Hassell

3. Lutz

4. International Reading Association

هدف مطالعه

از مسائلی که مطالعه آزاد را از دیگر گونه‌های مطالعه جدا می‌سازد هدف خواندن است. در حالی که هدف از مطالعه آزاد بیشتر فردی و اجتماعی است، دیگر انواع مطالعه به هدف پیشرفت حرفه‌ای یا آموزشی انجام می‌شوند. برای نمونه اگر فردی رمانی را در وقت آزاد خود و به هدف لذت بردن از ادبیات بخواند مطالعه آزاد انجام داده است، ولی اگر فرد دیگری همان رمان را به هدف نقد برای انجام یک تکلیف کلاسی بخواند مطالعه آزاد انجام نداده است. از این رو در سنجش سرنانه مطالعه هدف مطالعه باید به روشنی برای پاسخ‌دهندگان تشریح شود.

منابع مورد مطالعه

منابعی که در سنجش سرنانه مطالعه به شمار می‌آیند و مطالعه آن‌ها در این سنجش لحاظ می‌شود نیز باید در کانون توجه باشند. آن گونه که از تعریف مطالعه بر می‌آید «گستره وسیعی از مواد خواندنی، همانند رمان، قصه و داستان، آثار غیرداستانی، کتاب‌های مصور، کتاب‌های الکترونیکی، مجله و نشریه، شبکه‌های اجتماعی، بلاگ‌ها، وبسایت‌ها، روزنامه‌ها، کتاب‌های کامیک، و رمان‌های گرافیکی» در سنجش سرنانه مطالعه لحاظ می‌شوند. البته باید توجه داشت که منابع تنها محدود به این موارد نمی‌شود و موارد دیگری را نیز در بر دارد. برای نمونه، کتاب‌های صوتی که در اینجا به آن اشاره نشده در سنجش سرنانه مطالعه به حساب می‌آیند. به شکل کلی، می‌توان گفت که جز کتاب‌های آموزشی مدرسه / دانشگاه / شغلی دیگر منابع در سنجش سرنانه مطالعه به شمار می‌آیند. اگرچه، هدف از مطالعه نیز مهم است. چه بسا اگر کتابی درسی به هدف فردی و اجتماعی مطالعه شود در سنجش سرنانه مطالعه محاسبه می‌گردد.

داوطلبانه بودن مطالعه

از مسائل مهم دیگر در سنجش سرنانه مطالعه و آنچه که مطالعه آزاد خواننده می‌شود، داوطلبانه بودن مطالعه است. در این گونه مطالعه فردی که کتابی را مطالعه می‌کند کاملاً از روی علاقه شخصی است و کسی او را مجبور نساخته است. در مقابل، دانش‌آموزی که کتابی را مطالعه می‌کند که در راستای انجام تکلیف مدرسه است، نظام آموزشی و معلم او را مجبور ساخته‌اند و اگر اختیار مطالعه دست خود او باشد شاید ترجیح دهد کتاب دیگری مطالعه کند.

خودجوش بودن مطالعه

مطالعه آزاد خودجوش است. خودجوش بودن به معنای آن است که انگیزه برای مطالعه از درون

خود فرد بر می‌خیزد نه از یک منبع بیرونی. در این صورت فعالیت خواندن جزء یکی از علایق فرد است و همانند ورزش کردن روزانه بخشی از زمان خود را به مطالعه اختصاص می‌دهد.

متن ادامه‌دار

از مسائل کلیدی دیگری که در سنجش مطالعه برای دستیابی به آمار سرنانه مطالعه باید به آن توجه کرد آن است که مطالعه باید روی یک متن / محتوای ادامه‌دار انجام شود. بر پایه تعریف «سازمان همکاری و توسعه اقتصادی»^۱ (۲۰۱۸) در سند راهنمای «پیزا: برنامه بین‌المللی ارزیابی دانش‌آموزان»، متن ادامه‌دار در بردارنده جملاتی است که یک پاراگراف، بخش، فصل، و / یا یک کتاب را می‌سازند. نمودار، گراف، جدول، دیاگرام، نقشه، فرم، تبلیغات، ووچر، و چیزهایی از این دست در شمار متن‌هایی دسته‌بندی می‌شوند که ادامه‌دار به شمار نمی‌روند. از این رو، در سنجش سرنانه مطالعه باید توجه داشت که تنها آثاری محاسبه می‌شوند که در دسته متن ادامه‌دار طبقه‌بندی شوند.

آزادی در گزینش موضوع و منبع مورد مطالعه

مطالعه آزاد، آن‌گونه که از نامش برمی‌آید، باید روی موضوع‌ها و منابعی انجام شود که در کانون علاقه خواننده باشند. خواننده خود باید موضوع مورد مطالعه را برگزیده باشد و هر منبعی را که دلخواه اوست بخواند. از این رو، آزادی در گزینش موضوع و منبع نیز از دیگر شروط لازم برای سنجش سرنانه مطالعه در جامعه است.

واحد سنجش

از مسائل مهم دیگر برای سنجش سرنانه مطالعه آن است که واحد سنجش روش شود. مراد از واحد سنجش، زمان یا حجم مطلب خوانده شده است. در ادامه به توضیح جزئیات هر یک از این واحدها پرداخته شده است.

زمان مطالعه

شاید رایج‌ترین روش برای سنجش سرنانه مطالعه بهره‌گیری از زمان مطالعه است. بیشتر پژوهش‌هایی هم که انجام می‌شوند ناظر بر بعد زمان مطالعه هستند. برای این منظور، در سنجش سرنانه از افراد پرسیده می‌شود که در روز / هفته / ماه چه زمانی را به مطالعه اختصاص داده‌اند. هر

میزان زمانی که به مطالعه اختصاص می‌یابد به عنوان سرانه مطالعه در نظر گرفته می‌شود. برای دستیابی به میزان سرانه مطالعه در جامعه میزان مطالعه افراد یک جامعه را با هم جمع و سپس نتیجه را بر تعداد افراد آن جامعه و تعداد روزهای در نظر گرفته شده تقسیم می‌کنند. برای نمونه، سرانه مطالعه ۱۵ دقیقه‌ای یک جامعه به این معنی است که در آن جامعه همه افراد هر روز به شکل میانگین ۱۵ دقیقه مطالعه می‌کنند.

حجم مطالعه

از دیگر روش‌ها برای سنجش سرانه مطالعه توجه به حجم محتوای خوانده شده توسط خواننده است. در این روش، به جای آن که آمار سرانه مطالعه به شکل زمان سنجش شود، از معیار حجم یا مقدار برای سنجش آن بهره‌برداری می‌شود. برای نمونه، در این روش گفته می‌شود که سرانه مطالعه جامعه ۱۰ برگ در روز / ۱۰۰ واژه در روز است. همانگونه که گفته شد، این شیوه سنجش چندان مرسوم نیست و کمتر از آن بهره‌برداری می‌شود. به باور «بوغارت»^۱ (۱۹۸۱) از آنجا که نوع محتوایی که توسط افراد مطالعه می‌شود متفاوت است، زمان صرف شده برای مطالعه سنججه مناسب‌تری برای دستیابی به سرانه مطالعه است.

مشارکت‌کنندگان

مراد از مشارکت‌کنندگان آن‌هایی هستند که قرار است در پژوهش سنجش سرانه مطالعه مشارکت کنند و سرانه مطالعه آن‌ها روشن شود. از جوامع گوناگونی می‌توان نمونه‌هایی برگزید که سرانه مطالعه آن‌ها سنجش شود، ولی در بیشتر پژوهش‌ها برای سنجش سرانه مطالعه از افراد ۱۵ ساله و بیشتر کمک گرفته می‌شود. از این رو، زمانی که سرانه مطالعه در یک جامعه سنجش می‌شود منظور سرانه مطالعه همان افراد ۱۵ ساله و بیشتر هستند.

روش‌ها

شاید روش سنجش سرانه مطالعه کلیدی‌ترین بحث درباره روش‌شناسی سرانه مطالعه باشد. پژوهش‌های اندکی درباره این که چه روشی برای سنجش سرانه مطالعه بهتر است در دسترس هستند. به شکل کلی چهار روش کلیدی برای سنجش سرانه مطالعه به کار گرفته می‌شوند. این روش‌ها بسته به بافتی که در آن به کار گرفته می‌شوند متفاوت هستند. روش روزنگاری، روش پیمایش خوداظهاری، روش مطالعات اسنادی، و روش سنجش ترکیبی چهار روش کلیدی در این

زمینه به شمار می‌آیند. در ادامه به توضیح هر یک از این روش‌ها پرداخته می‌شود.

روزنگاری

روش روزنگاری از دقیق‌ترین روش‌های سنجش سرائه مطالعه در جامعه به شمار می‌رود. در این روش سیاهه‌ای از کارهای روزانه در یک فرم ویژه روزنگاری درج می‌شود و بدون آنکه مصاحبه‌شونده محتوای فرم را بداند در مورد فعالیت‌های روزانه از او پرسش می‌شود و روشن می‌شود که فرد در طول روز چه میزان مطالعه داشته است. زمانی که این فرم‌ها در طول یک هفته گردآوری می‌شوند، می‌توان عادات هفتگی فرد را روشن ساخت و به همین ترتیب زمان مطالعه او را محاسبه کرد و سرائه مطالعه جامعه را به دست آورد. با این حال، این روش دشوار، زمان‌بر، هزینه‌بر، و چالش‌برانگیز است. از سوی دیگر، افرادی که همه برنامه روزانه خود را به درستی در اختیار تیم پژوهش بگذارند اندک است و همگان با این برنامه همکاری نمی‌کنند.

پیمایش‌های خوداظهاری

روش دیگر برای سنجش سرائه مطالعه پیمایش خوداظهاری است. غالب آمارهایی که درباره سرائه مطالعه اعلام می‌شود به این روش محاسبه می‌شوند. در این روش به شکل مستقیم از فرد پرسش می‌شود که در روز / هفته / ماه چه زمانی را به مطالعه اختصاص می‌دهد. این پرسش‌ها هم به شکل پرسشنامه‌ای می‌توانند پرسیده شوند و هم به شکل مصاحبه. بسته به گستره پژوهش‌ها شمار پرسش‌هایی که از مشارکت‌کنندگان در پژوهش پرسیده می‌شود متفاوت است. علیرغم آسانی این روش نسبت به روش روزنگاری، چالش‌هایی جدی درباره آن وجود دارند. به باور «گوتتری»^۱ و «سیفرت»^۲ (۱۹۸۴، ۶۹) پاسخ به پرسش‌هایی همانند «امروز چه میزان زمان به مطالعه اختصاص داده‌اید؟» تخمینی از پاسخ است، نه دقیقاً خود پاسخ. برای نمونه اگر فردی در پاسخ به این پرسش اعلام کند که «من امروز ۲ ساعت مطالعه کرده‌ام» تخمینی از میزان مطالعه خود را اعلام کرده است، نه میزان دقیق مطالعه را. این تخمین هم اغلب کمتر از میزان واقعی است، چون مطالعه فعلیتی است که اغلب بیشتر از میزان آگاهی افراد انجام می‌شود. مسئله دیگری که موجب می‌شود که افراد زمان را تخمین بزنند و نه این که دقیقاً آن را بگویند آن است که تعریف هر یک از افراد از «مطالعه» متفاوت است. برای بسیاری از افراد مطالعه تنها خواندن یک رمان لذت‌بخش است، نه خواندن روزنامه. برای همین تا زمانی که دقیقاً به شکل صریح از

1. Guthrie

2. Seifert

آن‌ها خواندن روزنامه پرسش نشود، آن را به خاطر نمی‌آورند که پاسخ درستی به پرسش «امروز چه میزان زمان به مطالعه اختصاص داده‌اید؟» دهند. از سوی دیگر، افراد ممکن است میزان زمانی را اظهار کنند که تمایل به خواندن داشته‌اند نه آن‌که واقعاً مطالعه کرده باشند. برای نمونه، فردی ممکن است تمایل داشته باشد روزی دو ساعت مطالعه کند، در حالی که واقعاً یک ساعت برای مطالعه زمان گذاشته است. ولی در پاسخ به پرسش «امروز چه میزان زمان به مطالعه اختصاص داده‌اید؟» عدد «۲» را اظهار کند، نه عدد «۱» را.

مطالعات اسنادی

روش دیگر برای سنجش سرانه مطالعه روشی غیرمستقیم به نام مطالعات اسنادی است. در مطالعه اسنادی، تیم پژوهش به جای آن‌که به شکل مستقیم سراغ افراد بروند و از آن‌ها بپرسند که چه میزان مطالعه می‌کنند، سراغ منابع می‌روند. برای نمونه، سنجش شمار کاربران کتابخانه‌ها، شمار کتاب‌های به امانت رفته در کتابخانه‌ها، شمار تیراژ کتاب‌ها، شمار عناوین کتاب چاپ شده، شمار عناوین و تیراژ روزنامه‌ها، شمار عناوین و تیراژ مجله‌ها، شمار ناشران، شمار کتابفروشی‌ها، شمار کتابخانه‌های عمومی، شمار افراد باسواد، و همانند این‌ها می‌توانند شمایی کلی از میزان مطالعه به دست دهند. با این حال، دقت این روش بسیار پایین است و به ندرت به تنهایی از آن در سنجش سرانه مطالعه بهره‌برداری می‌شود.

سنجش ترکیبی

دقیق‌ترین و درست‌ترین روش برای سنجش سرانه مطالعه «سنجش ترکیبی» است. روش سنجش ترکیبی با ترکیب چندین روش (از میان روش‌های پیشین) به ارزیابی سرانه مطالعه در جامعه می‌پردازد. ترکیب کردن روش‌های گوناگون با یک‌دیگر امکان «سه‌سویه‌سازی» را فراهم می‌سازد و صحت پاسخ‌های یک روش با روش (های) دیگر سنجیده می‌شود. برای نمونه، اگر در پژوهشی هم از «روزنگاری» و هم از «پیمایش خوداظهاری» بهره‌برداری شود، روشن می‌شود که افراد دقیقاً چه زمانی را به مطالعه اختصاص داده‌اند. اگرچه در جوامع کوچک اجرای چنین روشی نسبتاً آسان است، ولی در جوامع بزرگ اجرای این روش بسیار هزینه‌بر و دشوار است.

ابزارها

ابزارهای بسیاری برای سنجش سرانه مطالعه در جهان هستند که در کشورهای گوناگون از آن‌ها به شکل‌های متفاوت بهره‌برداری می‌شود. بسته به این‌که در یک کشور به مطالعه چه میزان

اهمیت داده شود، بهره‌برداری از ابزارهای دقیق‌تر در دستور کار قرار دارد. از سوی دیگر، دامنه مطالعه نیز بر بهره‌برداری از ابزار تأثیرگذار است. برای نمونه، اگر پژوهش روی دامنه‌ای محدود انجام می‌شود امکان بهره‌برداری از ابزارهای دقیق‌تر شدنی است، ولی اگر جامعه بزرگ‌تر باشد بهره‌برداری از ابزارهای دقیق دشوار و نشدنی است. به هر شکل، برای سنجش سرانه مطالعه در سطح ملی سه ابزار کلیدی در دست هستند که در ادامه به توضیح آن‌ها پرداخته می‌شود.

صرف زمان روزانه

برای سنجش سرانه مطالعه می‌توان از پیمایش «صرف زمان روزانه»^۱ بهره‌برد. در پیمایش‌های صرف زمان روزانه از افراد جامعه پرسش می‌شود که در طول روز چه کارهایی انجام می‌دهند. هدف از این پیمایش‌ها صرفاً سنجش سرانه مطالعه نیست، بلکه سنجش زمان افراد برای انجام کارهای گوناگون است. از این رو، خروجی این پیمایش‌ها اغلب در جاهای گوناگونی کاربرد دارد. برای نمونه، افراد در طول روز چه زمانی را به خرید، خوابیدن، مطالعه، غذا خوردن، راه رفتن، و غیره اختصاص می‌دهند. همه این مسائل می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های گوناگون به کار گرفته شود. از کلیدی‌ترین پیمایش‌های صرف زمان روزانه می‌توان به پیمایش‌های «مرکز پژوهش‌های استفاده از زمان»^۲ اشاره کرد که رویکردی بین‌المللی دارد. مؤسسه «پیو»^۳ نیز پژوهش‌هایی برای سنجش استفاده از زمان انجام می‌دهد که رویکردی بین‌المللی دارند. گزارش‌های این مؤسسه درباره میزان مطالعه افراد در وب‌سایت آن در دسترس هستند.^۴ با این حال، در کشورهای گوناگون نیز یک مؤسسه ملی معمولاً مسئولیت انجام این پژوهش‌ها را بر عهده دارد. برای نمونه، در ایالات متحده آمریکا «اداره آمار کار»^۵ پژوهش‌هایی انجام می‌دهد تا ببیند که مردم این کشور از زمان خود چگونه بهره‌برداری می‌کنند. برای نمونه، در تازه‌ترین پیمایشی که این اداره انجام داده، آمریکایی‌ها به شکل متوسط روزانه ۰/۲۶ ساعت از زمانشان را به مطالعه اختصاص داده‌اند.^۶ در انگلستان نیز چنین پیمایشی انجام می‌شود و چگونگی استفاده از زمان توسط انگلیسی‌ها روشن می‌شود.^۷

1. time use

2. Centre for Time Use Research: CTUR

3. Pew Research Center

4. <https://www.pewinternet.org/tag/reading/>

5. U.S. Bureau of Labor Statistics

6. <https://www.bls.gov/tus/a1-2018.pdf>

7. <https://www.ukdataservice.ac.uk/get-data>

صرف زمان برای کالاهای فرهنگی

روش دیگر برای سنجش سرانه مطالعه بهره‌گیری از ابزاری است که تنها مصرف کالاهای فرهنگی را اندازه‌گیری کند. در این روش، به جای آن‌که از افراد پرسش شود که در طول روز چه کارهایی انجام می‌دهند و سرانجام سیاهه‌ای از کارهای روزانه فرد و مدت زمانی که برای هر یک سپری کرده است را اندازه‌گیری کنند، صرفاً به سراغ مصرف کالاهای فرهنگی توسط او می‌روند. در این رو، اسباب‌بازی، کتاب، موسیقی، و چیزهایی از این دست در کانون توجه پیمایش‌های مصرف کالاهای فرهنگی هستند. برای نمونه، در ایران «پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات» به شکل دوره‌ای پیمایشی ملی با نام «مصرف کالاهای فرهنگی در ایران» اجرا می‌کند و به سنجش رفتار مردم در این زمینه می‌پردازد. در تازه‌ترین پیمایش این سازمان، جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز این طرح، با تعداد نمونه ۱۵ هزار و ۵۰۰ نفر از افراد بالای ۱۵ سال ساکن شهر و روستا و در گستره ملی انجام می‌شود. در این پیمایش، پرسشگران برای تکمیل پرسشنامه، به افراد در ۳۱ مرکز استان، ۸۵ شهر (غیر مرکز استان) و ۵۰۰ روستا مراجعه کرده‌اند. مصرف کالاهای فرهنگی در ایران، سه محور؛ «فعالیت فرهنگی»، «مصرف» و «تقاضای فرهنگی» را در قالب مقولاتی مانند: فعالیت مذهبی، فعالیت اجتماعی، فعالیت ورزشی، فعالیت تفریحی، فعالیت هنری و دستی، کتاب و کتاب‌خوانی، روزنامه و مجله‌خوانی، رادیو، تلویزیون و انواع دیگر رسانه‌های صوتی تصویری، رایانه، اینترنت، ماهواره و تلفن همراه، سینما و تئاتر، تسهیلات (امکانات) فرهنگی، زمان فراغت و نیازهای فرهنگی، مورد بررسی و سنجش قرار می‌دهد.^۱ یک نمونه دیگر، اتحادیه اروپا است. «مرکز آمار کمیسیون اروپا»^۲ گزارش‌های آماری متعددی را درباره کشورهای عضو اتحادیه اروپا و همچنین کشورهای متقاضی عضویت در این اتحادیه منتشر می‌کند. یکی از این گزارش‌های آماری، گزارش «آمارهای فرهنگی» است. گزارش سرانه مطالعه نیز بخشی از این آمارهای فرهنگی به شمار می‌رود. بر پایه ویرایش ۲۰۰۷ این گزارش، ۲۸ درصد اروپائیان در ۱۲ ماه گذشته هیچ کتابی نخوانده‌اند؛ ۲۰ درصد یک یا دو کتاب، ۱۴ درصد سه تا پنج کتاب و ۳۷ درصد بیش از پنج کتاب خوانده‌اند.

صرف زمان برای مطالعه

سرانجام، «صرف زمان برای مطالعه» از دیگر ابزارهایی است که برای سنجش سرانه مطالعه

۱. <https://www.ricac.ac.ir/pages/۶۸۱>

۲. EuroStat

در کشورها و بافت‌های گوناگون از آن بهره‌برداری می‌شود. صرف زمان برای مطالعه به شکل مستقیم و اختصاصی به بررسی رفتار مطالعه افراد می‌پردازد. بسته به کاربردی که این پژوهش‌ها دارند، دامنه پرسش‌های این ابزارها می‌تواند محدود یا گسترده باشد. برای نمونه می‌تواند در یک ابزار پرسید که «روزانه / هفتگی / ماهانه چه زمانی را به مطالعه اختصاص می‌دهید؟» یا آن که پرسش‌های گوناگونی در زمینه‌های بیشتر پرسید؛ برای نمونه، «روزانه / هفتگی / ماهانه چه زمانی را به مطالعه اختصاص می‌دهید؟»، «چه منابعی را بیشتر مطالعه می‌کنید؟»، «در چه حوزه‌هایی مطالعه می‌کنید؟»، «وضعیت دسترسی شما به منابع چگونه است؟»، و پرسش‌هایی از این دست را می‌تواند در یک ابزار گنجانند و از افراد بازخورد گرفت. ابزارهایی که در این دسته هستند، خود می‌توانند به دو گونه استاندارد و محقق ساخته دسته‌بندی شوند. ابزارهای استاندارد آن‌هایی هستند که در بافت‌های گوناگون و کشورهای مختلف از آن‌ها استفاده می‌شود. مزیت این ابزارها آن است که می‌توان نتایج برآمده از آن‌ها را در بافت‌های گوناگون با یک‌دیگر مقایسه کرد. از ابزارهای استاندارد برای سنجش سرنانه مطالعه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

Reading Habits Survey (<http://www.deusexmachinatio.com/blog/2015/10/19/reading-habits-survey-2015>)

Reading for Pleasure Measure (https://etda.libraries.psu.edu/files/final_submissions/5680)

Reading for Pleasure Questionnaire (<https://www.surveymonkey.com/r/8ZNFQ93>)

Pleasure Reading Survey (<http://nationalreadingcampaign.ca/wp-content/uploads/2013/11/Environics-National-Reading-Campaign-Survey-report.pdf>)

دسته دیگر ابزارها، آن‌هایی هستند که توسط پژوهشگران ساخته می‌شود و هر پژوهشگر نسبت به دیگری تفاوت‌هایی در ابزار خود دارد. این ابزارها بسیار وابسته به بافت هستند و گاه ممکن است متغیرهای دیگر را نیز در سنجش خود درگیر کنند. نتایج این پژوهش‌ها به ندرت قابل مقایسه با پژوهش‌های دیگر است. از نمونه این ابزارها در پژوهش‌های دانشگاهی و گزارش‌های حرفه‌ای بسیار بهره‌برداری شده است. هر پژوهشی که به شکل پیمایشی به انجام رسیده و درباره سرنانه مطالعه باشد به نوعی دارای یک پرسشنامه محقق ساخته در پیوند با سرنانه مطالعه است که با آن می‌توان داده‌های لازم را گردآوری کرد.

محتوا

این که مطالعه چه محتوایی را در سنجش سرائه مطالعه درگیر کنیم امری کلیدی است، چون افراد در طول روز شاید به منابع گوناگونی دسترسی داشته باشند که نتوان همه آن‌ها را در سنجش سرائه مطالعه به شمار آورد. به هر شکل، در پژوهشی که اسکرچی، حاجی‌زین‌العابدینی، و نودر (۱۳۹۱) انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که لاوه بر مطالعه انواع منابع چاپی، جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند (چاپی، خطی و...)، بریده جراید، اسلاید، شفافبرگه، ریز فیلم، ریز برگه، کره جغرافیایی، بازدید از وبگاه اطلاعاتی، بازدید از وبگاه خبری، بازدید از وبگاه شخصی، بازدید از وبگاه سیاسی، بازدید از وبگاه ویکی، بازدید از وبنوشت (وبلاگ)، قصه‌گویی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای کودک، داستانخوانی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای کودک، کتابخوانی گروهی (قرآنخوانی، شاهنامهخوانی و...)، رجوع موردی به لغتنامه‌ها و به‌طور کلی منابع مرجع، کتاب‌های الکترونیکی (EBook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدیویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه، چک‌کردن پستهای الکترونیکی (Email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو / فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون / ماهواره و فایل‌های صوتی - تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی) می‌توانند به‌عنوان مؤلفه‌های سنجش سرائه مطالعه قرار گیرند.

در پژوهش کلیدی دیگری، امیدعلی و نورمحمدی (۱۳۹۶) با یک پژوهش دلفی به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های سنجش سرائه مطالعه باید دربردارنده موارد متعددی باشد. این موارد در جدول زیر آمده‌اند.

باقری (۱۳۹۵) در یک مطالعه، به بررسی ۱۳ پژوهش داخلی و ۱۰ پژوهش خارجی با تأکید بر بین‌المللی و ملی بودن سطح اجرا، در دسترس بودن، آخرین و جدیدترین پژوهش با روش پژوهش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای، تحلیل محتوا، فراتحلیل و مقایسه بین شاخص‌های داخلی و خارجی پرداخت.

بر اساس بررسی انجام شده در این پژوهش، سرائه مطالعه و کتابخوانی هم در داخل ایران و هم در خارج ایران از شاخص و روش یکسانی برخوردار نبوده و در تعریف مفاهیم و متغیرها به خصوص تعریف مطالعه، روش شناسی پژوهش و نحوه سنجش آن به صورت پراکنده و نامنسجم، پژوهش صورت گرفته و معمولاً با هدف بدست آوردن آمارها و اطلاعاتی کمی و توصیفی در

این حوزه انجام شده است. جمع‌بندی باقری (۱۳۹۵) از پژوهش‌های پیشین در نشان داده شده است. تمام محتوایی که در پژوهش‌های پیشین در سرائه مطالعه به شمار آورده شده‌اند، در این جدول آمده است.

درصد	معیارهای پیشنهادی برای منابع کتابی	رتبه	تعداد
۹۲٪	مجله‌های عمومی (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نشریات محلی ...)	۱	۱۸
۹۰٪	کتاب‌های داستانی (کمدی، فکاهی و داستان کوتاه)، نمایشنامه، تاریخی، سرگذشت نامه ...	۲	۱۵
۹۰٪	کتاب‌های علمی و تخصصی	۳	۱۶
۹۰٪	مجله‌های علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی و ...	۴	۱۷
۸۸٪	روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها و ... (خبری، علمی، فرهنگی، هنری، اقتصادی، سیاسی، ورزشی)	۵	۱۹
۷۲٪	خبرنامه‌ها و بولتن‌های خبری داخلی سازمان‌ها	۶	۲۰
۷۰٪	کتاب‌های دینی و ادعیه (قرآن، مفاتیح‌الجنان، صحیفه سجاده، نهج البلاغه، زیارت‌نامه‌ها ...)	۷	۱۴

درصد	معیارهای پیشنهادی برای منابع غیر کتابی	رتبه	تعداد
۷۴٪	سند (چاپی، خطی و ...)	۱	۲۸
۷۰٪	جزوه	۲	۲۱
۶۸٪	بریده جراید	۳	۳۰
۶۲٪	پروشور	۴	۲۲
۶۰٪	نمودارها (چارت): جدولی که مقدار صعود و نزول چیزی را نشان دهد.	۵	۲۹
۵۴٪	نقشه	۶	۲۴
۵۲٪	اعلامیه	۷	۲۳

درصد	معیارهای پیشنهادی برای منابع غیر کتابی غیر کاغذی (دیداری)	رتبه	تعداد
۶۰٪	ریزفیلم	۱	۳۴
۵۸٪	ریزبرگه	۲	۳۵
۵۴٪	اسلاید	۳	۳۲

درصد	معیارهای پیشنهادی برای منابع (دیداری - شنیداری)	رتبه	نمره
۹۲٪	کتاب‌های الکترونیکی (Ebook)	۱	۵۰
۶۴٪	مرور وبگاه‌های خبری	۲	۵۹

۶۴٪	مرور از وبگاه ویکی	۳	۶۳
۶۰٪	مرور از وبلاگ‌ها	۴	۶۵
۶۰٪	مرور پست‌های الکترونیک (Email)	۵	۶۶
۵۸٪	مرور وبگاه دریافت (به دست آوردن اطلاعات)	۶	۵۴
۵۸٪	پیام‌های متنی	۷	۷۲
۵۶٪	مرور وبگاه تجاری (به عنوان نمونه کسب اطلاعات درباره یک محصول)	۸	۵۳
۵۶٪	مرور از وبگاه سیاسی	۹	۶۱
۵۴٪	مرور از وبگاه و پایگاه‌های اطلاعاتی	۱۰	۵۸
۵۲٪	استفاده از اینترنت	۱۱	۵۱
۵۲٪	جستجوی اطلاعات در موتورهای جستجو	۱۲	۶۲
۵۲٪	پیام‌های چندرسانه‌ای	۱۳	۷۳

درصد	معیارهای پیشنهادی برای شاخص‌های میانجی	رتبه	نمره
۵۶٪	مطالعه گروهی (قرآن‌خوانی، شاهنامه‌خوانی و ...)	۱	۷۸
۵۴٪	داستان‌خوانی توسط اعضاء خانواده یا مربی برای کودکان	۲	۷۷
۵۲٪	قصه‌گویی توسط اعضاء خانواده یا مربی برای کودکان	۳	۷۶

درصد	معیارهای پیشنهادی برای شاخص‌های کتابخانه‌ای	رتبه	نمره
۸۰٪	مجموعه (سرايه امانت، سرايه تعداد کتاب، سرايه تعداد واحدهای محتوایی دانلود شده)	۱	۸۲
۷۸٪	دسترسی (سرايه مراجعه به کتابخانه و سرايه عضویت)	۲	۸۳
۵۰٪	کارکنان (سرايه تعداد کارکنان)	۳	۸۱

شده‌اند، ولی در اینجا تنها به دو دسته پیش گفته پرداخته می‌شود؛ به این دلیل که هدف گزارش پیش‌رو دستیابی به آماری از سرانه مطالعه در کشور است.

طرح‌های ملی سنجش سرانه مطالعه در ایران

تا کنون طرح‌های ملی گوناگونی در کشور برای سنجش سرانه مطالعه به انجام رسیده‌اند. نخستین طرح ملی برای سنجش سرانه مطالعه در کشور را می‌توان به دهه ۱۳۴۰ برگرداند. با این حال، می‌توان گفت که پرداختن به سرانه مطالعه به شکلی جدی از دهه ۱۳۶۰ آغاز شده است و از آن زمان این امر به عنوان یک مسئله فرهنگی واحد در کانون توجه سیاست‌گذاران و نهادهای تصمیم‌گیر فرهنگی کشور جای گرفته است.

گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران

پیمایش‌های گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران در سال ۱۳۵۳، اولین پیمایش ملی کشور محسوب می‌شود. بسیاری از مفاهیم و سؤالات مطرح شده در آن بعداً در پیمایش‌های دیگر نیز مورد استفاده قرار گرفت که نشان از قوت نظری و علمی این پیمایش دارد. مجری این طرح «مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون» بوده است که با سرپرستی علمی علی اسدی انجام شده است. جمعیت شهری و روستایی بالای ۱۵ سال در کشور جامعه این پژوهش بوده و که از این میان ۴۴۲۰ نمونه‌گزینه‌شده‌اند. از همه ۱۶ استان و فرمانداری کل کشور شامل استان‌های مرکزی، اصفهان، یزد، کرمان، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، فارس، هرمزگان، خراسان، سیستان و بلوچستان، گیلان، مازندران، کرمانشاه، کردستان، همدان و خوزستان ۲۴ منطقه شهری شامل تهران، کاشان، اصفهان، نائین، یزد، کرمان، تبریز، اردبیل، رضائیه، مهاباد، شیراز، آباد، بندرعباس، مشهد، نیشابور، زاهدان، رشت، ساری، گرگان، کرمانشاه، سنندج، همدان، آبادان، اهواز و ۵۲ منطقه روستایی انتخاب شده‌اند. بر پایه یافته‌های این پژوهش، سرانه مطالعه ایرانیان ۲ دقیقه در روز بوده است.^۱ مطالعه‌ای مشابه نیز در سال ۱۳۵۸ انجام شد، ولی دسترسی به یافته‌های آن شدنی نبوده است.^۲

آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران

آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، اولین پیمایش ملی پس از انقلاب

۱. <https://www.riac.ac.ir/plan/۱۲>

۲. <https://www.riac.ac.ir/plan/۲۳>

اسلامی است. این پیمایش در دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی با حمایت معاونت پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در اواسط دهه ۱۳۷۰ طراحی و اجرا شده است. شناخت تحولات فرهنگی جامعه با هدف کمک به برنامه‌ریزی در کشور و فهم بهتر جامعه ایران از جمله اهداف اجرای این طرح در آن مقطع بوده است. این طرح همان‌طور که از نام آن مشخص است به سه مقوله مجزای آگاهی، نگرش و رفتار می‌پردازد. این طرح با مدیریت علمی منوچهر محسنی و اجرای «دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی - معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» انجام شد. جمعیت شهری بالای ۱۶ سال در کشور هدف این طرح بود و ۳۵۴۰ نمونه نیز در آن بررسی شدند. این طرح ۱۵ شهر از ۵ استان تهران، آذربایجان غربی، مازندران، کرمان و فارس که ۵ مرکز استان شامل تهران، ارومیه، ساری، کرمان و شیراز و ۱۰ شهر (از هر استان دو شهر بالای ده هزار نفر) شامل قم و فیروزکوه، مهاباد، خوی، آمل و گنبدکاووس، کهنوج و سیرجان، لار و آباد را در بر می‌گیرد. انتخاب ۵ استان مذکور بر اساس طبقه‌بندی استان‌های کشور بر حسب شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و صنعتی به ۵ گروه و انتخاب تصادفی یک استان از هر گروه بوده است. به عبارت دیگر هر استان معرف یک خوشه از استان‌هایی که ویژگی‌های مشابهی دارند.^۱ متأسفانه دسترسی به آمار سرانه مطالعه در این طرح ممکن نبوده است.

بررسی بهره‌مندی جوانان از کتاب

بررسی بهره‌مندی جوانان از کتاب (سازمان ملی جوانان، ۱۳۷۵) از جمله نخستین طرح‌های سنجش میزان سرانه مطالعه در کشور است که به شکلی خاص به بررسی سرانه ملی مطالعه پرداخته است. این طرح در سال ۱۳۷۵ به سفارش سازمان ملی جوانان و توسط مؤسسه فرهنگی هنری جهان کتاب به انجام رسیده است. متوسط تماشای تلویزیون در روزهای هفته، متوسط تماشای تلویزیون در روزهای تعطیل، مطالعه غیردرسی در زمان فراغت روزهای معمول هفته، متوسط تماشای تلویزیون در روزهای تعطیل، میزان مطالعه کتاب‌های درسی در هفته، میزان مطالعه کتاب‌های غیردرسی در هفته، مکان مطالعه، چگونگی تهیه کتاب، منبع امانت کتاب، تعداد کتاب به امانت گرفته شده در ماه، تعداد کتاب موجود در منزل، امکانات مربوط به کتاب در نزدیکی محل سکونت، موضوعات مورد علاقه در مطالعه (در قالب ده موضوع کلی شعر، رمان و داستان، تاریخ، هنر و حرفه، کتاب‌های تخصصی، ورزش، فلسفه و روانشناسی، کتاب‌های دینی، تحلیل اجتماعی - سیاسی، و سایر) و... از پرسش‌های این

۱. <https://www.ricac.ac.ir/plan/۱۳>

طرح برای سنجش سرانه مطالعه بوده است. بر پایه نتایج این طرح، ۷۶ درصد از جوانان، روزانه کمتر از ۳۰ دقیقه مطالعه می‌کنند. سازمان برای به دست آوردن این آمار، یک پژوهش بین ۱۲۰ نفر اهل قلم انجام شده است. افزون بر این، ۴۶ درصد از جوانان هر روز بین ۴ تا ۳۰ دقیقه مطالعه می‌کنند، ۳۰ درصد آن‌ها کمتر از ۴ دقیقه در روز مطالعه می‌کنند، ۱۳ درصد تا یک ساعت مطالعه می‌کنند، ۷ درصد یک تا ۲ ساعت و فقط ۴ درصد باقیمانده هستند که بیشتر از ۲ ساعت در روز کتاب می‌خوانند. روی هم رفته، جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال پیرامون ۱۵ دقیقه در روز مطالعه می‌کنند.

فعالیت و مصرف کالاهای فرهنگی در کشور

پیمایش فعالیت و مصرف کالاهای فرهنگی در بخش شهری و روستایی از نخستین پیمایش‌های انجام شده در دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. ویژگی متمایز این پیمایش استفاده از واحد تحلیل خانوار به جای فرد و جمع‌آوری اطلاعات کل اعضای خانوار از طریق فرد مصاحبه شونده است. ویرایش‌های گوناگونی از این طرح تا کنون منتشر شده است و نخستین آن در سال ۱۳۷۸ منتشر شده است. ویرایش ۱۳۷۸ این طرح در نتیجه اطلاعات بدست آمده از مصاحبه با حدود چهارده هزار نفر بوده است اما بیش از شصت و پنج هزار نفر را شامل می‌شود. البته این شیوه انتخاب نمونه به غیر از این پیمایش در مطالعات ملی دیگر بکار نرفته است. این پیمایش اگرچه یافته‌های قابل اتکایی در خصوص مصرف کالاها و خدمات فرهنگی در اواخر دهه ۱۳۷۰ دارد اما به نسبت سایر پیمایش‌های ملی کمتر مورد توجه بوده است. ۲۸ مرکز استان کشور شامل تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز، قم، کرمانشاه، اهواز، اردبیل، اراک، یزد، کرمان، همدان، رشت، زاهدان، ارومیه، گرگان، ساری، قزوین، سنندج، خرم‌آباد، بندرعباس، زنجان، یاسوج، سمنان، شهرکرد، ایلام و بوشهر در این طرح پایش شده‌اند. بر پایه یافته‌های این طرح، سرانه مطالعه ایرانی‌ها ۷ دقیقه در روز است.

سنجش سرانه مطالعه کشور

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در سال ۱۳۸۷ آماری از میزان سرانه مطالعه ایرانیان منتشر کرد که ناظر بر مطالعه کتاب‌های غیردرسی بود. بر پایه یافته‌های این طرح ملی، میزان سرانه مطالعه ایرانیان پیرامون ۲ دقیقه در روز است که با افزودن کتاب‌های درسی برای برخی از افراد در شبانه‌روز به حدود ۶ دقیقه می‌رسد.

سرايه مطالعه از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱

سنجش سرائه مطالعه در کشور برای پنج بار در پنج سال متوالی توسط شورای فرهنگ عمومی کشور با همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور صورت گرفته است. مجری این پژوهش شرکت پارس خبره است. ویرایش ۱۳۸۷ این پژوهش در ماه‌های آذر و دی ۱۳۸۷ با مشارکت ۲۰۲۹ نفر از نقاط شهری و روستایی گوناگون کشور که بالای ۱۲ سال سن داشته‌اند انجام شده است. ویرایش ۱۳۸۸ این پژوهش نیز در آذر ماه و اسفند ماه ۱۳۸۸ انجام گرفته است و نمونه مورد بررسی ۱۷۰۹۶ نفر هستند که بالای ۱۲ سال سن داشته‌اند. بر پایه یافته‌های این پژوهش‌ها، ایرانیان در سال ۱۳۸۷ پیرامون ۷۰ دقیقه و در سال ۱۳۸۸ پیرامون ۷۶ دقیقه مطالعه دارند. در سال ۱۳۹۱ نیز ۱۷۰۰۰ نمونه بررسی شده است. جزئیات میزان سرائه مطالعه در این دو گزارش در جدول زیر آمده است.

جدول ۳-۴. میزان سرائه مطالعه ایرانیان در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۱

۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	
			۳۰:۰۵	۱۸:۰۰	سرائه مطالعه کتاب
			۳۹:۲۷	۴۴:۰۰	سرائه مطالعه روزنامه
			۶:۲۹	۸:۴۳	سرائه مطالعه نشریات
۷۳:۵۵	۷۵:۰۰	۷۹:۰۲	۷۶:۰۱	۷۰:۴۳	سرائه مطالعه

وضعیت گذران وقت مردم شهری و روستایی کل کشور

این پژوهش در سال ۱۳۹۰ به سفارش «شورای فرهنگ عمومی» انجام شده که در آن «شرکت پژوهش‌گراه خبره پارس» داده‌های مرتبط با فعالیت افراد در سال ۱۳۸۹ را گردآوری کرده است. این پژوهش در ۲۵۵ نقطه شهری و ۱۳۵۰ نقطه روستایی کشور انجام و حدود ۲۰۰۰ پرسشنامه با همکاری حدود ۸۰ پرسشگر در این نقاط تکمیل شده است و به شکل روزنوشت فعالیت را مورد پرسش قرار داده است. یافته‌های مرتبط با کتابخانه‌های عمومی و مطالعه در این طرح به شکل زیر است:^۱

زمان اصلی یعنی این مقدار زمانی که این فعالیت به عنوان فعالیت اصلی انجام شده است، زمان جنبی یعنی فرد در عین حال که مشغول انجام فعالیت دیگری بوده است این فعالیت را نیز انجام داده است. جمعیت به معنای این است چند درصد از مردم این فعالیت را انجام می‌دهند. براین

۱. <http://readingandreaders.com/?p=۲۸>

اساس با جمع موارد ۸۲ و ۸۳ میزان مطالعه کتاب در ایران ۷.۲ دقیقه است و میزان مطالعه نشریه (جمع موارد ۸۶، ۸۷، ۹۲، ۹۳، ۹۴) برابر ۴.۸ دقیقه است. بر این اساس میزان مطالعه آزاد ایرانیان ۱۲ دقیقه است. همچنین با توجه به موارد ۸۴ و ۸۵ میزان مطالعه درسی ایرانیان ۳۵.۱ دقیقه است.

ردیف	عنوان فعالیت	زمان اصلی جمعیت ۱	زمان جنبی جمعیت ۲
۶۱	خرید کتاب و محصولات فرهنگی	۰.۲	۰.۳
۸۲	مطالعه کتاب‌های غیر درسی چاپی	۵.۴	۱.۵
۸۳	مطالعه کتاب‌های غیر درسی الکترونیکی و اینترنتی	۰.۲	۰.۱
۸۴	مطالعه کتاب‌های درسی چاپی	۳۴.۴	۱۰.۶
۸۵	مطالعه کتاب‌های درسی الکترونیکی و اینترنتی	۰.۳	۰.۲
۸۶	مطالعه روزنامه‌های چاپی	۱.۸	۱.۲
۸۷	مطالعه نشریه‌های چاپی غیر روزانه	۰.۶	۰.۲
۸۹	صرف وقت در کتابخانه	۰.۵	۰.۲
۹۲	خواندن و فعالیت در وبلاگ‌های گوناگون	۰.۳	۰.۵
۹۳	خواندن روزنامه از طریق اینترنت	۰.۲	۰.۴
۹۴	خواندن خبر در وبسایت‌های خبری	۰.۴	۰.۱
۹۵	خواندن نشریات غیر روزانه از طریق اینترنت	۰.۰	۰.۱
۹۹	دانلود یا مطالعه کتاب از طریق اینترنت	۰.۳	۰.۲
۱۰۴	جستجوی پژوهشی و مطالعه مقالات از طریق اینترنت	۰.۹	۱.۰

ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (سه موج)

پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها را می‌توان شناخته‌شده‌ترین پیمایش ملی ایران دانست که مقبولیت علمی بالایی در میان اصحاب علوم اجتماعی و مدیران و سیاست‌گذاران کشور دارد. اولین موج

این پیمایش به موجب تکلیف قانونی برنامه سوم توسعه در دفتر طرح‌های ملی اجرا شد و مورد اقبال گسترده‌ای قرار گرفت. تکرار این پیمایش در موج‌های بعدی (موج دوم در سال ۱۳۸۲ و موج سوم در سال ۱۳۹۴) یکی از مهم‌ترین منابع داده‌های کمی در خصوص تغییرات و تحولات اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران است. موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها، صرفاً در شهرهای مرکز استان (۲۸ شهر بر اساس تقسیمات کشوری وقت) انجام شده است. جمعیت شهری ساکن مرکز استان بالای ۱۵ سال در کشور جامعه هدف این پژوهش‌ها بوده‌اند. حجم نمونه در موج نخست ۱۶۸۲۴، در موج دوم ۴۵۸۱ نفر، و در موج سوم ۱۴۹۰۶ نفر بوده‌اند.^۱ بر پایه تازه‌ترین یافته‌های این پژوهش‌ها در سال ۱۳۹۴، سرانه مطالعه ایرانیان ۱۲/۳۲ دقیقه بوده است. در آمار میزان سرانه مطالعه در استان‌های گوناگون کشور گزارش شده است (مصرف کتاب، ۱۳۹۵).

ردیف	استان	مطالعه کتاب	خواندن مجله کاغذی و اینترنتی
۱	سمنان	۲۶,۱۳	۲۸,۵۴
۲	همدان	۲۵,۴۸	۲۸,۵۴
۳	چهارمحال و بختیاری	۲۱,۲۶	۵۱,۸۳
۴	البرز	۱۹,۱۱	۴۳,۶۹
۵	تهران	۱۸,۲۷	۴۴,۸۰
۶	ایلام	۱۶,۶۵	۳۴,۷۸
۷	قم	۱۶,۵۵	۱۳,۴۲
۸	خراسان رضوی	۱۶,۳۴	۲۵,۴۷
۹	آذربایجان غربی	۱۴,۹۳	۲۶,۳۱
۱۰	قزوین	۱۴,۸۳	۳۱,۰۶
۱۱	مازندران	۱۴,۶۹	۳۸,۰۲
۱۲	هرمزگان	۱۲,۷۸	۳۱,۰۸
۱۳	کرمان	۱۲,۶۲	۴۰,۰۴
۱۴	لرستان	۱۲	۲۲,۸۸
۱۵	خراسان شمالی	۱۱,۵۰	۱۸,۳۲
۱۶	اصفهان	۱۱,۲۳	۲۰,۰۹
۱۷	کرمانشاه	۱۰,۵۶	۲۱,۲۳
۱۸	کردستان	۹,۶۱	۲۸,۷۸
۱۹	کهگیلویه و بویر احمد	۹,۶۱	۲۵,۶۶
۲۰	مرکزی	۹,۱۱	۳۱,۲۶
۲۱	خوزستان	۸,۹۴	۳۸,۲۰
۲۲	آذربایجان شرقی	۷,۹۴	۱۷,۶۳
۲۳	بوشهر	۷,۶۷	۱۹,۶۳
۲۴	زنجان	۷,۳۴	۱۷,۸۸
۲۵	گلستان	۶,۱۱	۲۶,۱۸
۲۶	یزد	۷,۷۷	۱۳,۸۴
۲۷	گیلان	۷,۱۳	۳۱,۸۵
۲۸	سیستان و بلوچستان	۵,۹۷	۲۷,۳۳
۲۹	خراسان جنوبی	۵,۲۴	۲۴,۱۰
۳۰	فارس	۳,۹۷	۱۱,۴۱
۳۱	اردبیل	۳,۹۳	۱۲,۱۰
	کل کشور	۱۲,۳۲	۲۷,۸۴

جدول ۴-۴. میزان سرانه مطالعه ایرانیان در استان‌های گوناگون (بر حسب دقیقه در شبانه‌روز)

رصد فرهنگ رفتاری خانواده ایرانی

این طرح را شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۹۶ اجرا کرده است و نتایج آن که در نقاط شهری و روستایی و برای افراد ۱۵ ساله و بیشتر اجرا شده است، معطوف به سنجش رفتارهای فرهنگی خانواده ایرانی در سال ۱۳۹۶ است و رفتارهایی مثل مطالعه و سرائه مطالعه، سینما و تئاتر، ورزش، موسیقی و تماشای تلویزیون داخلی را شامل می‌شود. نتایج این طرح نشان می‌دهد که حدود ۵۸ درصد افراد ۱۵ ساله و بیشتر باسواد (معادل ۳۰۷۸۶۷۲۶ نفر) طی سال قبل از آمارگیری، مطالعه کتاب غیردرسی داشته‌اند. سرائه مطالعه کتاب غیردرسی افراد ۱۵ ساله و بیشتر، ۷ ساعت و ۴۱ دقیقه در ماه می‌باشد که از این میزان سرائه ماهانه مطالعه قرآن و ادعیه، ۳ ساعت و ۷ دقیقه بوده است.^۱

آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار سال ۱۳۹۶

مرکز آمار ایران (۱۳۹۷) یک طرح آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار در سال ۱۳۹۶ راه‌اندازی کرد که سنجش میزان سرائه مطالعه بخشی از این طرح کلان بوده است. بر پایه یافته‌های این طرح، سرائه مطالعه کتاب غیردرسی افراد ۱۵ ساله و بیشتر در ماه به طور متوسط ۷ ساعت و ۴۱ دقیقه بوده است که از این میزان، سرائه مطالعه قرآن و ادعیه ۳ ساعت و ۷ دقیقه و سرائه سایر کتب غیر درسی ۴ ساعت و ۳۴ دقیقه بوده است. معاون طرح‌های آماری و آمارهای ثبتي مرکز آمار ایران ضمن بیان این آمار که از نتایج طرح «آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار» استخراج شده است، افزود: نتایج حاصل از اجرای این طرح نشان می‌دهد که ۵۸٫۲ درصد از افراد باسواد ۱۵ ساله و بیشتر در سال قبل از آمارگیری در سال ۱۳۹۶، مطالعه کتاب غیردرسی (چاپی یا الکترونیکی) داشته‌اند. در زمینه روزنامه، نیز از آن جایی که مطالعه سایت خبرگزاری‌ها و روزنامه‌ها نسبت به قبل بسیار بیشتر شده است، هم مطالعه روزنامه چاپی و هم مطالعه روزنامه در سایت خبرگزاری‌ها پرسش شده است. حدود ۳۰ درصد از افراد باسواد ۱۵ ساله و بیشتر در ماه قبل از آمارگیری در سال ۱۳۹۶، روزنامه (چاپی یا الکترونیکی) مطالعه کرده‌اند. افرادی که روزنامه مطالعه کرده‌اند، ۶۹ درصد روزنامه چاپی و ۵۸ درصد روزنامه الکترونیکی مطالعه کرده‌اند. هر فرد ۱۵ ساله و بیشتر در ماه به طور متوسط ۱ ساعت و ۲۶ دقیقه مطالعه روزنامه داشته است. گفتنی است، سرائه مطالعه شامل مطالعه کتاب، مطالعه روزنامه و سایر نشریات می‌باشد و در این

۱. <https://sccr.ir/News/۴۲۲۲/۱>

طرح در زمینه کتاب، مطالعه کتاب غیردرسی، هم چاپی و هم الکترونیکی پرسیده شده است.^۱ افزون بر طرح‌های ملی که در بالا به آن‌ها اشاره شد، گاه افراد حقیقی و حقوقی نیز آمارهایی از سرانه مطالعه در گفته‌هایشان علام کرده‌اند که روشن نیست دقیقاً بر پایه چه پژوهش‌هایی به این آمارها اشاره کرده‌اند. برای نمونه اشرف بروجردی (رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران) به آمار یک دقیقه‌ای از سرانه مطالعه اشاره کرده است (اینفوگرافیک).^۲ در مقابل، محمد سالاری، مدیرکل وقت دفتر برنامه‌ریزی و مطالعات فرهنگی و کتاب‌خوانی، گفته است که سرانه مطالعه ایرانیان ۱۲۰ دقیقه در شبانه‌روز است.^۳

جدول ۵-۴. میزان مطالعه ایرانیان از دیدگاه اشرف بروجردی

طرح‌های استانی سنجش سرانه مطالعه در ایران

افزون بر طرح‌های ملی انجام‌شده برای سنجش سرانه مطالعه، طرح‌هایی نیز در سطح استان‌ها انجام شده و سرانه مطالعه را سنجیده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیشتر این طرح‌ها در استان تهران به انجام رسیده است و در استان‌های دیگر کمتر به این مسئله توجه نشان داده‌اند. بسیاری از استان‌ها نیز چنین طرح‌هایی را به انجام نرسانیده‌اند. به هر شکل، به برخی از این طرح‌های استانی برای سنجش سرانه مطالعه در ادامه اشاره شده است.

۱. <https://www.amar.org.ir/news/ID/۸۹۸۴>

۲. <http://isfahan.payesh8523.ir/fa/news/8830>

۳. <https://www.tabnak.ir/fa/news/۳۴۱۸۸۹>

نحوه گذران وقت در بین نوجوانان و جوانان در شهر تهران

«این طرح را سعادت شیخ در سال ۱۳۷۲ به انجام رسانده است و بر پایه آن مدت زمان مطالعه در هر روز عادی هفته ۲۰ دقیقه و در هر روز تعطیل ۲۴ دقیقه است. در جدول ۴-۶ زیر جزئیات این آمار آمده است (رضوی طوسی و باقری، ۱۳۸۹).

کل	دختر	پسر	
۴:۰۶	۴:۰۵	۴:۰۷	مدت زمان فراغت در روز عادی
۰:۲۰	۰:۲۳	۰:۱۸	زمان مطالعه (کتاب، مجله، روزنامه) در روز عادی
۷:۲۱	۶:۴۷	۷:۵۹	مدت زمان فراغت در روز تعطیل
۰:۲۴	۰:۲۷	۰:۲۲	مدت زمان مطالعه (کتاب، مجله، روزنامه) در روز تعطیل

جدول ۴-۶. میزان مطالعه شهروندان تهرانی در سال ۱۳۷۲

نحوه گذران وقت در بین مردم تهران و فعالیت‌های فراغت آنان در روز عادی و تعطیل

در پژوهش‌های دیگری مرادی (۱۳۷۴ الف، ۱۳۷۴ ب) به بررسی گذران وقت در بین مردم تهران و فعالیت‌های فراغت آنان در روز عادی و تعطیل به شکل جداگانه پرداخت. بر پایه یافته‌های این پژوهش مدت زمان مطالعه در هر روز عادی هفته ۴۸ دقیقه و در هر روز تعطیل ۳۸ دقیقه است. در جدول ۴-۷ زیر جزئیات این آمار آمده است (رضوی طوسی و باقری، ۱۳۸۹).

کل	دختر	پسر	نحوه گذراندن وقت در بین مردم تهران و فعالیت‌های فراغت آنان در یک روز عادی و تعطیل
۴:۰۶	۴:۱۲	۳:۵۷	مدت زمان فراغت در روز عادی
۰:۴۸	۰:۵۷	۰:۳۹	زمان مطالعه (کتاب، مجله، روزنامه) در روز عادی
۸:۳۴	۷:۲۷	۹:۱۴	مدت زمان فراغت در روز تعطیل
۰:۳۸	۰:۳۲	۰:۴۵	مدت زمان مطالعه (کتاب، مجله، روزنامه) در روز تعطیل

جدول ۴-۷. میزان مطالعه شهروندان تهرانی در سال ۱۳۷۴

نظرسنجی از مردم تهران درباره کتاب خوانی

«نظر سنجی از مردم تهران درباره کتاب خوانی» که توسط مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه ای صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران انجام گرفته است. این نظر سنجی در تاریخ ۱۹/۸/۷۵ انجام گرفته و هدف آن ارزیابی چگونگی گذران اوقات فراغت در بین مردم و میزان کتاب خوانی در بین آن‌ها و علل پایین بودن علاقه مردم به خواندن کتاب در اوقات فراغت آن‌هاست. جامعه آماری این تحقیق ۵۲۵ نفر از افراد بالای ۱۵ سال ساکن تهران است. از نتایج این تحقیق می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۳۱ درصد از افراد ترجیح می‌دهند اوقات فراغت خود را صرف خواندن کتاب‌های غیر درسی کنند؛ هرچند نزدیک به دو سوم آن‌ها مدت زمان کمی را صرف مطالعه غیر درسی می‌کنند. موضوع کتاب اولین معیار انتخاب آن است، توصیه دوستان و اقوام و نویسندگان دو مین و سومین معیار انتخاب کتاب است. کتاب‌های داستانی، تاریخی، علمی، دینی، روانشناسی، تربیتی، ادبی، اجتماعی، هنری و سیاسی به ترتیب کتاب‌های مورد علاقه پاسخگویان است. منزل، محل کار، کتابخانه عمومی، پارک و مدرسه به ترتیب مکان‌های مورد علاقه افراد برای مطالعه است.^۱

بررسی مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۸

پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۸) در پژوهشی که درباره سنجش میزان سرانه مطالعه شهروندان تهران در سال ۱۳۸۸ انجام داد به این نتیجه رسید که

مصرف کالاهای فرهنگی خانوار در شهر اراک و همدان و ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی

در این طرح مصرف کالاهای فرهنگی در استان‌های اراک و همدان زیر ذره بین قرار گرفته است و فعالیت‌های آن‌ها، از جمله میزان سرانه مطالعه‌شان بررسی شده است. نتایج این طرح در سال ۱۳۷۵ منتشر شده است.

نظرسنجی تلفنی درباره بررسی میزان مطالعه شهروندان اصفهانی در دی ماه ۱۳۸۸

پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۹) به بررسی میزان مطالعه شهروندان اصفهانی در دی ماه ۱۳۸۸ و نحوه گذران وقت آن‌ها را درباره میزان مطالعه سنجید. بر پایه یافته‌های این طرح، این شاخص در این استان بین سه تا ۱۸ دقیقه در روز است.

بررسی میزان مطالعه شهروندان تهرانی در سال های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸

نظر به تفاوت‌هایی که در سرائه مطالعه وجود داشت دو پژوهش در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ برای سنجش سرائه مطالعه انجام شدند و روند موجود در این سنجش را مورد بررسی قرار دادند. بر پایه یافته‌های این پژوهش‌ها، میزان مطالعه در سال ۸۸ نسبت به سال قبل آن رو به کاهش بوده و از ۹۰ دقیقه در شبانه روز (۲۴ ساعت) به ۷۶/۱ دقیقه در یک شبانه روز رسیده است. از بین منابع مطالعه، مطالعه روزنامه، نشریه و مجله کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، مقایسه میانگین مطالعه پاسخگویان در هر شبانه روز به تفکیک وضعیت تأهل در دو سال ۸۷ و ۸۸ حاکی از کاهش روند میانگین مطالعه در بین هر دو گروه متأهل و مجرد در سال ۸۸ است. شایان ذکر است افراد مجرد تقریباً نزدیک به دو برابر افراد متأهل مطالعه می‌کنند. همچنین، در دو سال ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ بیشترین موضوع مورد مطالعه پاسخگویان در حوزه منابع مذهبی بوده که این رقم در سال ۱۳۸۸، ۶/۲۰ درصد بوده که نسبت به سال ۱۳۸۷ (۳/۱۵ درصد) افزایش را نشان می‌دهد.

سرائه مطالعه در کشورهای جهان

آنچنان که سرائه مطالعه در ایران اهمیت دارد، در کشورهای دیگر نیز به آن بهای بسیاری داده می‌شود. بسیاری از کشورها سالانه یا به شکل دوره‌ای پژوهش‌هایی انجام می‌دهند تا این چنین فعالیت‌های فرهنگی را رصد کنند. این پژوهش‌ها یا به شکل صرف زمان روزانه افراد است یا اختصاصاً به موضوع مطالعه می‌پردازند. به هر شکل، در کشورهای گوناگون چنین آمارهایی در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد و برنامه‌هایی در این زمینه پیش‌بینی می‌شوند.

تا کنون چندین گزارش از وضعیت سرائه مطالعه کشورهای گوناگون در سطح جهانی انجام شده‌اند. این گزارش‌ها عموماً به شکل پیمایش‌هایی جهانی هستند که از هر کشور چندین نمونه گزینش می‌شوند تا به پرسش‌ها پاسخ دهند.

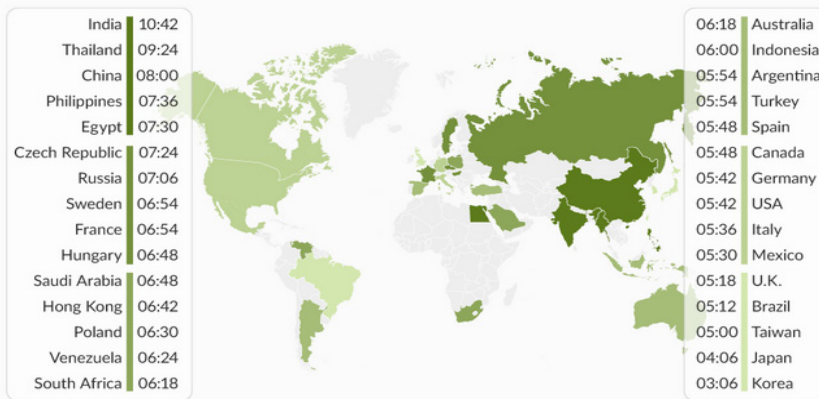
در سال ۲۰۰۵ یکی از جامع‌ترین گزارش‌های بین‌المللی که در آن سرائه مطالعه کشورهای گوناگون بررسی شده است منتشر شد که مبنای بسیاری از مقایسه‌های جهانی قرار گرفت. این گزارش در «شاخص عادت رسانه‌ای»^۱ توسط مؤسسه «ان. او. پی.» تهیه شده بود و از نخستین گزارش‌های جامع در مورد سرائه مطالعه است.^۲ در نمودار ۱۴ میزان سرائه مطالعه کتاب در کشورهای گوناگون جهان در سال ۲۰۰۵ آمده است.

1. Media Habits index

۲. <https://blogs.ucl.ac.uk/cfp-blog/2016/02/03/the-publishers-atlas-how-do-we-map-the-value-of-reading/>

Which countries read the most?

Hours spent reading per person per week (selected countries)

© StatistaCharts Source: NOP World CultureScore Index

indy100

The INDEPENDENT

statista

نمودار ۱۴. میزان سرنانه مطالعه کتاب در کشورهای گوناگون جهان در سال ۲۰۰۵

از گزارش‌های دیگری که در سطح جهانی بسیار آوازه دارد، گزارش مرکز گذران وقت وابسته به دانشگاه «یو. سی. ال.» انگلستان است. این مرکز در دو سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ گزارش‌هایی درباره میزان سرنانه مطالعه در کشورهای گوناگون منتشر کرده است که در ادامه آورده شده‌اند. شیوه استخراج داده‌ها برای گزارش سال ۲۰۱۰ اینگونه بوده است که از نمونه انتخاب شده در هر کشور خواسته شده است روزنوشته‌هایی شامل ۳۰ فعالیت پر کنند، و در آن مشخص کنند که چه میزان از زمان خود را صرف چه فعالیت خاصی می‌کنند (کوچکترین نمونه مربوط به کشور برزیل با ۸۳۱ نفر، و بزرگ‌ترین نمونه مربوط به کشور کره با ۵۲۵۵۶ نفر بوده است). همانگونه که از این فهرست مشخص است، دو فعالیت از کل فعالیت‌ها مرتبط با مطالعه است. فعالیت اول، مطالعه در راستای شغل و حرفه و دیگری مطالعه در زمان اوقات فراغت و به معنای خواندن است. بر این اساس، می‌توانیم پاسخ دو پرسش را از آن‌ها استخراج کنیم: ۱. مردم این کشورها به چه میزان در راستای توانمندی در حرفه خود مطالعه می‌کنند؟ و ۲. آیا مردم این کشورها در اوقات فراغت مطالعه می‌کنند؟ همچنین، میزان مشارکت مردم در هر کی از این دو نوع مطالعه نیز قابل استخراج است (محبوب، ۱۳۹۰).

مجموع مطالعه در راستای حرفه و مطالعه در اوقات فراغت	سرانه مطالعه در اوقات فراغت		سرانه مطالعه در راستای حرفه		کشور
	مردان	زنان	مردان	زنان	
۰۰:۵۷	۰۰:۴۱	۰۰:۴۴	۰۰:۱۴	۰۰:۱۶	فنلاند
۰۰:۵۲	۰۰:۱۸	۰۰:۱۷	۰۰:۳۷	۰۰:۳۳	ژاپن
۰۰:۴۷	۰۰:۳۲	۰۰:۳۴	۰۰:۱۴	۰۰:۱۴	آلمان
۰۰:۴۶	۰۰:۳۳	۰۰:۳۱	۰۰:۱۴	۰۰:۱۵	هلند
۰۰:۴۴	۰۰:۳۴	۰۰:۳۶	۰۰:۱۰	۰۰:۰۸	استونی
۰۰:۴۴	۰۰:۲۸	۰۰:۳۹	۰۰:۱۱	۰۰:۱۳	نروژ
۰۰:۴۰	۰۰:۲۵	۰۰:۳۱	۰۰:۱۱	۰۰:۱۴	سوئد
۰۰:۴۰	۰۰:۲۱	۰۰:۲۶	۰۰:۱۵	۰۰:۱۷	لاتویا
۰۰:۳۹	۰۰:۱۹	۰۰:۲۵	۰۰:۱۷	۰۰:۱۶	لهستان
۰۰:۳۸	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۱۵	۰۰:۱۹	بلژیک
۰۰:۳۸	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۱۸	۰۰:۱۵	لیتوانی
۰۰:۳۵	۰۰:۱۲	۰۰:۰۹	۰۰:۲۶	۰۰:۲۲	ترکیه
۰۰:۳۵	۰۰:۱۹	۰۰:۲۰	۰۰:۱۶	۰۰:۱۶	فرانسه
۰۰:۳۴	۰۰:۲۰	۰۰:۲۲	۰۰:۱۲	۰۰:۱۴	اسلونی
۰۰:۳۲	۰۰:۱۸	۰۰:۱۲	۰۰:۲۱	۰۰:۱۵	کره
۰۰:۳۱	۰۰:۱۵	۰۰:۱۲	۰۰:۱۵	۰۰:۱۸	اسپانیا
۰۰:۲۹	۰۰:۲۱	۰۰:۲۱	۰۰:۰۹	۰۰:۰۸	انگلیس
۰۰:۲۶	۰۰:۱۹	۰۰:۱۶	۰۰:۰۹	۰۰:۱۰	ایتالیا
۰۰:۲۵	۰۰:۱۴	۰۰:۱۸	۰۰:۱۰	۰۰:۰۹	امریکا
۰۰:۲۴	۰۰:۱۷	۰۰:۲۰	۰۰:۰۵	۰۰:۰۶	استرالیا
۰۰:۲۴	۰۰:۱۲	۰۰:۰۵	۰۰:۱۵	۰۰:۲۱	برزیل
۰۰:۲۲	۰۰:۱۹	۰۰:۱۵	۰۰:۰۵	۰۰:۰۶	بلغارستان

جدول ۸-۴. میزان سرانه مطالعه چند کشور جهان در سال‌های ۲۰۱۰

در ویرایش ۲۰۱۵ این گزارش آمار سرانه مطالعه کشور هند به شکل چشم گیری افزایش یافته است.

جدول ۹-۴. میزان سرانه مطالعه چند کشور جهان در سال های ۲۰۱۵

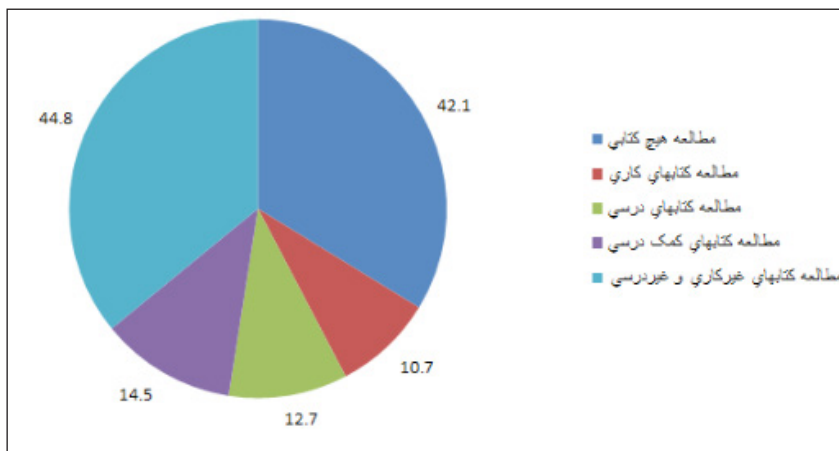
سرانه مطالعه روزانه (دقیقه) در سال ۲۰۱۵	کشور
۱۱۲	هند
۹۲	ژاپن
۷۴	چین
۶۸	انگلیسی
۶۷	فرانسه
۶۵	آمریکا
۶۱	روسیه
۵۸	سوئد
۵۰	ترکیه
۴۸	مالزی
۴۷	ایتالیا

در کشورهای گوناگون نیز آمارهایی از سرانه مطالعه در سطح ملی و منطقه ای منتشر شده است. برخی از این گزارش ها توسط نهادهای بین المللی (همانند مرکز پژوهشی گذران وقت دانشگاه آکسفورد) و برخی دیگر توسط نهادهای ملی کشورها (همانند مراکز آماری، وزارتخانه های در پیوند با سرانه مطالعه، یا کتابخانه های ملی) منتشر کرده اند. در ادامه گزارش به چند مورد از این آمارها در کشورهای گوناگون اشاره شده است.

کشورهای اروپایی

«مرکز آمار کمیسیون اروپا گزارش های آماری متعددی را درباره ی کشورهای عضو اتحادیه ی اروپا و هم چنین کشورهای متقاضی عضویت در این اتحادیه، منتشر می کند. یکی از این گزارش های آماری، گزارش «آمارهای فرهنگی» است که ویرایش های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۱ میلادی آن منتشر شده اند. بخشی از این گزارش ها به «مشارکت فرهنگی» اختصاص دارد و وضعیت کتاب خوانی را در ۲۷ کشور عضو اتحادیه ی اروپا نشان می دهد.

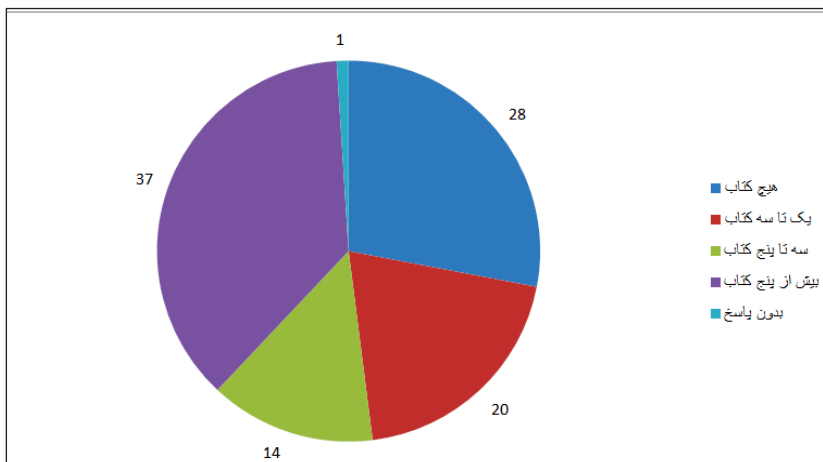
بر پایه ویرایش ۲۰۰۲ گزارش «مشارکت اروپاییان در فعالیت‌های فرهنگی»^۱ در سال ۲۰۰۲ م. منتشر کرده است. در این گزارش، کوشیده شده به این سؤال پاسخ داده شود که «آیا اروپاییان در ۱۲ ماه گذشته، کتابی را خوانده‌اند؟» پاسخ به دست آمده، نتایج جالبی داشته است. ۴۲.۱ درصد اروپاییان هیچ کتابی را در سال گذشته نخوانده بودند؛ ۱۰.۷ درصد برای اهداف کاری کتاب خوانده بودند؛ ۱۲.۷ درصد برای اهداف تحصیلی، کتاب‌های درسی خوانده بودند؛ ۱۴.۵ درصد برای اهداف تحصیلی، کتاب‌های مرتبط با رشته‌ی خود را خوانده بودند و تنها ۴۴.۸ درصد برای اهداف غیر کاری یا غیر تحصیلی، کتاب خوانده بودند (سرشار، ۱۳۹۰). در نمودار ۲۴ این آمار نمایش داده شده است.

نمودار ۲۴. میزان مطالعه کتاب در کشورهای عضو اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۲

بر پایه گزارش ۲۰۰۷ این اتحادیه، ۲۸ درصد اروپاییان در ۱۲ ماه گذشته هیچ کتابی نخوانده‌اند؛ ۲۰ درصد یک یا دو کتاب، ۱۴ درصد سه تا پنج کتاب و ۳۷ درصد بیش از پنج کتاب خوانده‌اند. (سرشار، ۱۳۹۰). در نمودار ۳۴ این آمار نمایش داده شده است.

بر پایه گزارش ۲۰۰۷ اتحادیه اروپا، فنلاند با ۳۵ دقیقه، آلمان با ۲۶ دقیقه، نروژ با ۲۴ دقیقه، سوئد با ۲۳ دقیقه، انگلیس با ۱۵ دقیقه، فرانسه با ۱۰ دقیقه، ایتالیا با ۶ دقیقه و اسپانیا با ۴ دقیقه سرنانه مطالعه در روز رتبه‌های یکم تا هشتم را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که هر ۵ کشور اول، دارای بیش از ۵ ساعت اوقات فراغت روزانه هستند. (سرشار، ۱۳۹۰).

نمودار ۳۴. میزان مطالعه کتاب در کشورهای عضو اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۷

در پژوهش دیگری که در سال ۲۰۱۵ توسط «مرکز آمار اروپا» منتشر شد، ۱۵ کشور اروپایی از دیدگاه میزان سرانه مطالعه با یکدیگر مقایسه شدند و نتایج جالب توجهی به دست آمد. بر پایه این گزارش، سرانه مطالعه «کتاب» در استونی با ۱۳ دقیقه در روز بیش از دیگر کشورهای اروپایی است. در نمودار ۴۴ این آمار نشان داده شده است. برای گردآوری اطلاعات، پیمایشی میان افراد ۱۵ تا ۷۴ ساله انجام شده است.^۱

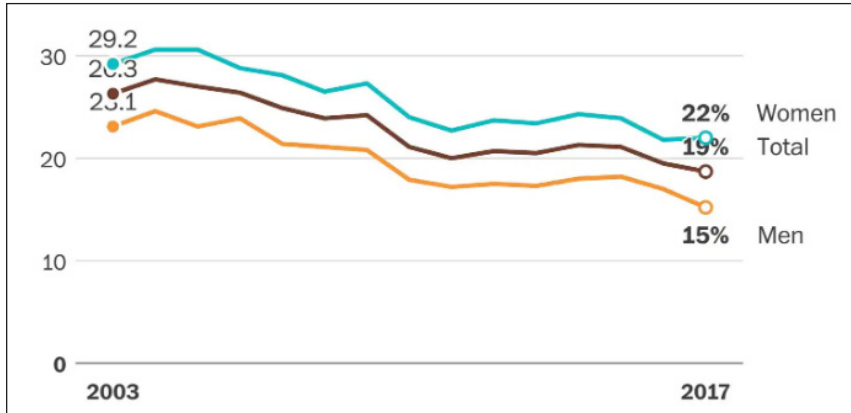

نمودار ۴۴. میزان مطالعه کتاب در کشورهای عضو اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۵

۱. <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/chart-of-the-day-where-europeans-read-the-most-and-least/>

ایالات متحده آمریکا

در یکی از این گزارش‌ها روزنامه «واشنگتن پست» با اشاره به کاهش سرنانه مطالعه در میان مردم ایالات متحده آمریکا اشاره‌ای به آمارهای سرنانه مطالعه در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۱۷ که توسط اداره آمار کار این کشور منتشر شده کرده است. در سرنانه مطالعه در این دو سال در ایالات متحده نشان داده شده است.^۱

نمودار ۵۴. میزان سرنانه مطالعه در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۱۷ در ایالات متحده آمریکا

نگاشت نهادی نظام مطالعه

بی‌تردید نهادها و سازمان‌های گوناگونی در سراسر کشور هستند که هر یک دغدغه‌های متفاوت یا همانندی درباره مطالعه و سرنانه مطالعه دارند. این نهادها و سازمان‌ها گاه از کارها و فعالیت‌های یک‌دیگر بی‌خبر هستند و گاه از آن‌ها آگاهی دارند، ولی به نظر می‌رسد هنوز این مسئله به شکل کانونی مطرح نشده و کوشش‌های مرتبط با مطالعه و سرنانه مطالعه در کشور هماهنگ نشده‌اند.

برای آن‌که دید روشن‌تری از فعالیت هر یک از سازمان‌ها و نهادها در پیوند با مطالعه داشته باشیم، شاید بهتر باشد مفهومی با نام «نظام مطالعه» را گسترش دهیم و به نگاشت نهادی در این نظام دست زنیم. به گفته دیگر، مطالعه همانند نظامی است که نهادها گوناگون در این نظام وظایف متفاوتی بر عهده می‌گیرند. اگر چنین باشد کوشش‌ها و فعالیت‌های هر نهاد در نظام روشن می‌شود و از اتلاف زمان و منابع جلوگیری به عمل می‌آید.

۱. https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2018/06/29/leisure-reading-in-the-u-s-is-at-an-all-time-low/?noredirect=on&utm_term=.765300e25e86

با بررسی‌هایی که انجام شد، روشن شد که در زمینه مطالعه و سرانه مطالعه در کشورهای گوناگونی هستند و فعالیت‌هایی در حوزه‌های متفاوت انجام می‌دهند. مطالعه نوشته‌ها نشان می‌دهد که گاه این نهادها وظایف یک‌دیگر را بر عهده می‌گیرند و موجب ناهماهنگی‌هایی در این راستا می‌شوند. برای نمونه، آمار سرانه مطالعه در کشور از مواردی است که هر سازمانی تلاش کرده تا عددی در این زمینه ارائه کند و دلیل گوناگونی آمارها نیز این مسئله است که سازمان‌های گوناگون با ابزارهای متفاوت به بررسی این مسئله پرداخته‌اند و طبیعی است که به نتایج متفاوتی هم می‌رسند و بنابراین گوناگونی در آمارها امری طبیعی است. به هر شکل، در این پژوهش کوشش شده تا یک نگاهت نهادی برای نظام مطالعه بررسی و نقش سازمان‌های گوناگون در آن روشن شود. در جدول ۱۰-۴ نام نهادهای گوناگون در پیوند با سرانه مطالعه آمده و نقشی برای آن نهاد در نظر گرفته شده است.

جدول ۱۰-۴. نگاهت نهادی نظام مطالعه در کشور

قانون گذاری	سیاست گذاری و برنامه ریزی	تبلیغات و اطلاع رسانی	گزارش	پیش	سنجش و پیمایش	ترویج	انگیزش	آفرینش	بزهش	آموزش	پرویش	نهاد
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
		x	x			x	x	x	x	x	x	سازمان صدا و سیما
	x	x				x	x			x	x	شهرداری
x	x		x	x								شورای عالی انقلاب فرهنگی
x				x								مجلس شورای اسلامی

					x								بیت رهبری
x	x				x	x							شورای فرهنگ عمومی
						x							مرکز آمار ایران
							x	x	x		x	x	ناشران
										x			مؤسسه‌های پژوهشی
	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
		x			x		x	x			x	x	وزارت آموزش و پرورش
								x					پدیدآوران
		x					x	x			x	x	کتابخانه‌های دانشگاهی
		x					x	x			x	x	کتابخانه‌های تخصصی
	x	x			x		x	x			x	x	کتابخانه ملی
	x	x			x		x	x			x	x	وزارت ورزش و جوانان
							x	x			x	x	خانواده‌ها
		x					x	x			x	x	سازمان‌های مردم‌نهاد
			x	x									رسانه‌های خبری

آن گونه که از جدول بالا بر می‌آید، هر یک از نهادهای فعال در کشور باید نقش ویژه‌ای را بر عهده بگیرند و در آن زمینه فعالیت کنند. با چنین نظامی می‌توان انتظار داشت که خواندن و مطالعه در کشور بهبود می‌یابد و میزان سرانۀ مطالعه در کشور بالا می‌رود. افزون بر این، از انجام کارهای تکراری در حوزه‌های گوناگون جلوگیری می‌شود و این مسئله موجب صرفه‌جویی در

منابع این نهادها خواهد شد.

راهکارهای افزایش سرانه مطالعه

«چه راهکارهایی برای افزایش سرانه مطالعه وجود دارد؟» پرسشی است که در این بخش در قالب شش دسته کلی پاسخ داده شده است^۱ (نمودار ۶۴). نخست، راهکارهایی است که مربوط به خانواده هستند و در خانواده قابلیت اجرا دارند؛ دوم، راهکارهایی هستند مدرسه و نظام آموزشی در بخش‌های مختلف برای افزایش سرانه مطالعه به کار می‌گیرند؛ گروه سوم، راهکارهایی که کتابخانه‌ها و کتابداران به عنوان یکی از متولیان این امر به کار می‌گیرند، در بردارد؛ چهارم، راهکارهای ناشران و کتابفروشان، پنجم، راهکارهای رسانه‌های گروهی و ششم راهکارهای مربوط به نهادهای دولتی را ارائه می‌کند.

نمودار ۶۴. راهکارهای افزایش سرانه مطالعه

۱. این راهکارها از منابع زیر استخراج شده‌اند و به هر یک از آن‌ها کدی داده شده و در نمودارها نیز از این کدها بهره‌برداری شده است:

- (۱) رضوی و رحیمی دوست، ۱۳۸۹؛ (۲) مهربان، غفوری، ۱۳۹۴؛ (۳) رضوی طوسی و باقری، ۱۳۸۹؛ (۴) یاری، اجاقی، ۱۳۹۶؛ (۵) کوثری، ۱۳۹۷؛ (۶) شریفی‌نیا، ۱۳۹۵؛ (۷) صابری نژاد، ۱۳۹۷؛ (۸) غفاری، هنرجو، ۱۳۹۷؛ (۹) حسن بیگی، ۱۳۹۸؛ (۱۰) فتوره چی، ۱۳۹۵؛ (۱۱) خلجی، ۱۳۹۳؛ (۱۲) نیازی و شقانی مقدم، ۱۳۹۴؛ (۱۳) همانی و اشرفی ریزی، ۱۳۹۲؛ (۱۴) خنفر، طاهری و سیار، ۱۳۹۳؛ (۱۵) ایرنا، ۱۳۹۷؛ (۱۶) سلیمانی، ۱۳۹۷؛ (۱۷) فلاح و نقشینه، ۱۳۹۵؛ (۲۲) جواهری و محمدی، ۱۳۹۷؛ (۲۸) سالاری، دینانی، فتاحی، ۱۳۹۳؛ (۲۹) نظری و عصاره، ۱۳۹۰؛ (۳۰) مرادمنند، ۱۳۸۹؛ (۳۲) جوادی‌یگانه و هاشمی، ۱۳۹۲؛ (۳۳) امرایی، اسدالله، ۱۳۹۷؛ (۳۴) هوشمند، ۱۳۸۹.
- (38) Ivarez- Ivarez, 2015; (23) Anderson et al, 1985; (31) Camp, 2007; (26) Chiu, Hong, Hu. 2015; (27) Clark, Akerman, 2006; (36) Critchley, 2018; (20) Fisher and Frey, 2018; (35) Fractor, Woodruff, Martinez and William; (24) Go `kbulut, Yenias r, 2017; (37) Gracy, 2017; (18) Margaret and Merga, 2017; (21) Merga and Mat Roni, 2018; (19) Ou, 2018; (25) Stanica, Moldoveanu, Dascalu, Moldoveanu and Nemoianu, 2018;

خانواده

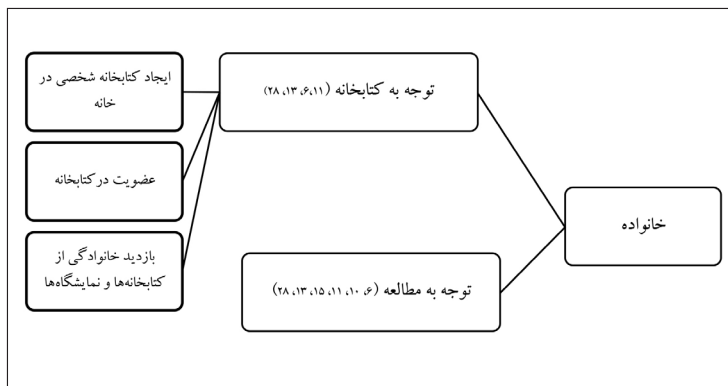
یکی از مهم‌ترین نهادهایی که در فرهنگ‌سازی مطالعه و به تبع آن افزایش سرائه مطالعه نقش پررنگی دارد، خانواده است. در این راستا، مواردی که خانواده می‌تواند در افزایش سرائه مطالعه نقش داشته باشند، دو گروه از فعالیت‌ها را دربر می‌گیرند. گروه اول راهکارهای مربوط به توجه به کتابخانه در خانواده‌ها است و گروه دوم راهکارهایی است که مطالعه را به طور کلی مدنظر قرار می‌دهد.

فعالیت‌های مربوط به گروه اول می‌توانند فعالیت‌هایی نظیر ایجاد کتابخانه شخصی در خانه، عضویت اعضای خانواده در کتابخانه‌ها و بازدید از کتابخانه‌ها و نمایشگاه‌های کتاب باشد. در گروه دوم فعالیت‌هایی همچون قصه‌گویی، مطالعه همزمان به همراه خانواده و قرارداد کتاب در سبد کالای خانواده و وجود منابع اطلاعاتی در منزل، تعامل اعضای خانواده با یکدیگر در حوزه خواندن و پرهیز از جدل بر سر انتخاب منابع باشد.

در بخش اول خانواده‌ها می‌توانند با ایجاد کتابخانه شخصی در محیطی آرام در منزل، فلسفه وجود کتابخانه را به تصویر بکشند و با این مقدمه اعضای خانواده را به مراجعه و عضویت کتابخانه‌های عمومی تشویق کنند. «ایجاد کتابخانه‌های شخصی برای کودکان و نوجوانان در منزل، و توجه به فلسفه آن از طرف والدین بسیار مهم است.» (۱۱).

در بخش مربوط به راهکارهای مربوط به مطالعه، قصه‌گویی و خواندن کتاب پیش از خواب از اهمیت بالایی برخوردار است. «خانواده‌ها می‌توانند با اجرای برنامه‌هایی همچون مطالعه هم‌زمان و همراه فرزندان، زمان‌بندی برای مطالعه یا قصه‌گویی در خانواده، و مراجعه به کتاب برای حل مشکلات که نمونه‌هایی قابل اجرا در نهاد خانواده هستند در ترویج فرهنگ مطالعه بکوشند.» (۶).

علاوه بر این در بخش راهکارهای مربوط به مطالعه در خانواده، «والدین اهل خواندن و مشاهده خواندن آنان توسط فرزند؛ وجود منابع اطلاعاتی در منزل و خرید آن توسط والدین؛ تعامل اعضای خانواده با یکدیگر در حوزه خواندن و تشویق یکدیگر به خواندن، پرهیز از جدال و اجبار بر سر انتخاب منبع و زمان و چگونگی خواندن و تشویق کودک در مقابل دیگران برای بیان آنچه یاد گرفته است؛ و شعرخوانی موزون برای کودک مواردی هستند که در سال‌های بعد به جذب شخص به خواندن و احساس آرامش و لذت در هنگام خواندن کمک خواهد کرد.» (۴).

نمودار ۷۴. راهکارهای مربوط به خانواده برای افزایش سرانه مطالعه

نظام آموزشی او پژوهشی

یکی دیگر از نهادهای اجتماعی که در افزایش سرانه مطالعه در جامعه نقش مهمی دارد، نظام آموزشی و پژوهشی کشور است. این نظام که در دو بخش مدرسه و آموزش عالی فعالیت می‌کند می‌تواند با اجرای برنامه‌های مختلف افراد را به سوی خواندن و مطالعه سوق دهد و با این برنامه‌ها به افزایش سرانه مطالعه کمک کند، برنامه‌های آموزشی، استادان و معلمان، کتابخانه‌ها و فعالیت‌های انجمن‌های دانشجویی و دانش‌آموزی انواع فعالیت‌های نظام آموزشی برای افزایش سرانه مطالعه را نشان می‌دهد. (نمودار ۸۴).

نمودار ۸۴. نظام آموزشی و پژوهشی

روشی که نظام آموزشی برای آموزش استفاده می کند از اهمیت بالایی در ایجاد فرهنگ مطالعه دارد. در مواردی که از تدریس منبع گرا استفاده می شود، بر منابع اطلاعاتی توجه بسیاری می شود و در آن معلم و استاد فقط سخنران نیستند بلکه بحث گروهی، فرایند اکتشافی و حل مسئله است که آموزش را پیش می برد. «در تدریس منبع گرا دیوارهای کلاس درس به عقب رانده شده و دانشجویان فرصت استفاده از انواع منابع اطلاعاتی به شکل های مختلف را دارند. منظور از تدریس منبع گرا، تدریسی است که یادگیرندگان را به مطالعه منابع بیشتر ترغیب می کند». (۱) و «به کارگیری شیوه اکتشافی به جای شیوه دستوری و معلم محوری و تکیه صرف بر منبع واحد درسی و ایجاد روحیه و توان پژوهش محوری در مخاطب باعث ترویج فرهنگ خواندن در میان دانشجویان و دانش آموزان می شود». (۴)

«برنامه درسی دانشگاهی به گونه ای تنظیم شود که مطالعه کتاب مورد تأکید بیشتری قرار گیرد. از آن جا که دانشجویان به منظور گذراندن واحدهای درسی ملزم به مطالعه برخی از کتاب های تعیین شده و در برخی موارد جزوات درسی هستند، لذا به نظر باید در تنظیم برنامه درسی به گونه ای عمل شود که دانشجویان به مطالعه کتاب های متنوع و متعدد و نیز کتاب های غیردرسی در ترغیب شوند». (۱)

از سوی دیگر، ترویج فرهنگ مطالعه در نظام آموزشی به شیوه های مستقیم و غیرمستقیم می تواند اعمال شود. در شیوه مستقیم، واحدهای درسی و کلاس هایی با عنوان «آشنایی با مهارت مطالعه» ارائه می شوند و به دانشجو و دانش آموز روش افزایش میزان مطالعه را می آموزند، در روش های غیرمستقیم، با فعالیت هایی چون کتاب خوانی، همایش ها، نشست ها و گردهمایی ها فرهنگ مطالعه ترویج داده می شود. «مراکز آموزشی می توانند با طرح تدابیری، در قالب برنامه های آموزشی مستقیم (مانند ارائه درس هایی که مهارت های افراد را در زمینه مطالعه و یادگیری ارتقا می دهد) و یا در قالب برنامه های غیرمستقیم رفتار کتاب خوانی دانش آموزان و دانشجویان را بهبود بخشند. همانند هر مهارت دیگر، مهارت های مطالعه در دانشگاه های معتبر دنیا به عنوان یک واحد درسی تدریس می شود». (۱)

استادان و معلمان نیز به عنوان یکی دیگر از مواردی که می توانند از راهکارهای تقویت مطالعه برای دانشجویان و دانش آموزان استفاده کنند شناخته می شوند. معلمان و استادان با تغییر نقش دانشجو به عنوان دستیار پژوهشی، دانشجویان و دانش آموزان را در فرایند پژوهش دخیل می کنند و انگیزه لازم برای مطالعه را در آن ها ایجاد می کنند. «با توجه به نقشی که اساتید در شکل گیری

شخصیت دانشجویان دارند ضروری است آن‌ها در دانشگاه حضور فعال‌تری داشته باشند، خارج از کلاس درس زمان بیشتری را به هدایت امور تحصیلی، رسیدگی به مشکلات دانشجویان و تعامل با آن‌ها اختصاص دهند و در صورت امکان، دانشجویان را به عنوان دستیار آموزشی یا پژوهشی خود به کار بگیرند. با تحقق چنین وضعیتی به تدریج، اساتید به الگوی مرجع دانشجویان تبدیل خواهند شد و در خلال این قبیل ارتباط‌ها گرایش دانشجویان به الگوگیری از مشی علمی اساتید تقویت خواهد شد». (۲۲) همچنین «معلم‌ان باید با به کار انداختن حس کنجکاوی و علاقه، خواندن کودکان را تحریک می‌کنند، با پاداش‌های بیرونی مناسب انگیزه خواندن کودکان را افزایش می‌دهند» (۲۶)

علاوه بر این، معلم‌ان و استادان، باید در کلاس‌های آمادگی برای تقویت مهارت مطالعه دانش‌آموزان و دانشجویان شرکت می‌کنند تا با آمادگی بیشتری به این امر بپردازند. «در این بین انتظار من به عنوان یکی از اهالی کتاب از مسئولان نظام آموزشی این است که در دوره‌های ضمن خدمت و حتی پیش از خدمت معلم‌ان خود سرفصلی برای ضرورت توجه به کتابخوانی بگنجانند، بی شک تا زمانی که معلم‌ان ما اهمیت این مساله را درک نکرده باشند قادر به تربیت دانش‌آموزانی پرسشگر و اهل مطالعه نخواهند بود». (۵)

یکی دیگر از مواردی که در نظام آموزشی می‌تواند به ارتقای فرهنگ مطالعه کمک کند کتابخانه دانشگاه و مدرسه است که با فراهم آوردن منابع غنی و مورد نیاز دانشجویان و دانش‌آموزان، اجرای برنامه‌های کتابخوانی، برگزاری نمایشگاه کتاب، جلسات نقد و معرفی کتاب آن‌ها را به مطالعه تشویق می‌کند. «تقویت امر مطالعه در دانش‌آموزان را منوط به وجود کتابداران متخصص و علاقه‌مند در کتابخانه‌های مدارس می‌دانند». (۲۸). محققان ویژگی‌هایی را برای کتابخانه‌های کلاسی برمی‌شمرند که موجب می‌شود دانش‌آموزان بیشتر از قبل به مطالعه روی آورند این ویژگی‌ها شامل: «مشخص کردن حریم و محدوددهی مشخص برای مطالعه هر فرد، راحتی محل نشستن، ۵ تا ۶ کتاب به ازای هر فرد، فراهم آوری کتاب‌هایی در ژانرها و سطوح مطالعاتی متنوع، اختصاص یک اتاق به هر ۵ تا ۶ دانش‌آموز، فراهم آوری دو نوع قفسه‌بندی (قفسه باز و قفسه بسته)، فراهم آوری امکانات جانبی برای متون (مثلا نوارها، سی‌دی‌ها و پوسترهایی در مورد هر یک از کتاب‌ها، سازماندهی براساس یک نوع طبقه‌بندی» (۳۵).

«مدارس باید با دانش‌آموزان برای آگاهی از علایق آن‌ها مشورت کنند و از این که منابع خواندنی در در دسترس در مدرسه علایق آن‌ها را پوشش می‌دهد مطمئن شوند. طیف وسیعی از

منابع خواندنی مثل وبسایت‌ها، منابع طنز و مجلات، دانش‌آموزان را به مطالعه تشویق می‌کند». (۲۷) تهیه منابع مناسب با نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان مسئله‌ای است که می‌تواند در ایجاد انگیزه در مطالعه موثر باشد. برای این هدف، لازم است شرایط لازم برای غنی‌سازی منابع کتابخانه‌ها فراهم آید. «ارائه تسهیلات خرید کتب و سایر منابع خواندنی از سوی مسئولان دولتی و دانشگاه‌ها به منظور رفع عامل گرانی که نقش زیادی در کاهش مطالعه دارد، مثل ارائه بن کتاب به دانشگاه‌ها و مدارس می‌تواند شرایط را برای افزایش مطالعه فراهم کند.» (۳۰).

کتابدار در مدرسه و دانشگاه نقش مهمی در ترغیب دانش‌آموزان و دانشجویان به مطالعه دارد. کتابدار کتابخانه‌های آموزشی و دانشگاهی با برخورد خود و با تسلطی که بر مجموعه منابع موجود در کتابخانه دارد، مراجعه‌کننده را به سوی مطالعه بیشتر پیش می‌برد. «از دیگر عوامل کارآمد در ایجاد علاقه به کتاب و کتاب خوانی، محیط آموزشی و ضرورت وجود کتابدار در سال‌های اول تحصیلی است. پست کتابدار در مدارس به ویژه در دوره ابتدایی در حل مساله کتاب و کتاب خوانی تاثیر بسزایی دارد. اگر فرد در محیط آموزشی با ارزش کتاب آشنا شده و لذت مطالعه و کتاب خوانی را درک کند، این کار باعث می‌شود که مطالعه به عنوان عادت و علاقه در او به وجود آمده و همواره آن را جزء برنامه‌های روزمره خود قرار دهد. در این زمینه نقش و تاثیر مسئولین و به خصوص کتابدار بسیار روشن و مؤثر به نظر می‌رسد. برخورد و رفتار سازنده کتابداران کتابخانه‌ها می‌تواند باعث ایجاد شوق و علاقه در مراجعه‌کنندگان به امر مطالعه و کسب علم و دانش شود و در مقابل رفتار سوء می‌تواند نتیجه عکس داشته باشد.» (۱۷)

افزون بر ترویج خواندن در میان افراد به روش‌هایی که گفته شد، نقش پژوهش در زمینه خواندن نیز کلیدی است. مؤسسه‌های پژوهشی باید در زمینه مطالعه و خواندن پژوهش‌های آکادمیک انجام دهند. انتشار کتاب، مقاله نشریه، مقاله همایش، و غیره در زمینه سرانه مطالعه می‌تواند بر افزایش این نرخ تاثیرگذار باشد. دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های کشور بهتر است که به برخی از دانشجویان و استادانشان اجازه دهند تا در این زمینه تحقیق و پژوهش کنند. به ویژه، رشته‌هایی همانند علوم اجتماعی، رسانه، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، جامعه‌شناسی، روانشناسی، و غیره می‌توانند با مطالعه‌های میان رشته‌ای به پیشبرد مطالعه در کشور کمک کنند. افزون بر این، مؤسسه‌های پژوهشی و انجمن‌ها می‌توانند با راه‌اندازی همایش‌ها و نشریه‌هایی در این زمینه یاری‌رسان باشند. اکنون در سطح جهانی نشریه‌های پژوهشی گوناگونی برای پژوهش در حوزه خواندن راه‌اندازی

شده‌اند.^۱ در ایران نیز «مجله مطالعات خواندن»^۲، «فصلنامه پژوهش‌های خواندن»^۳، و «همایش ملی خواندن»^۴ (با پشتیبانی دانشگاه کردستان) از نمونه چنین کوشش‌های محدودی هستند. چنین کوشش‌هایی اگر سازمان‌یافته انجام شوند حتماً به بار خواهند نشست. فعالیت‌های انجمن‌های دانش‌آموزی و دانشجویی یکی دیگر از راهکارهای افزایش سرانه مطالعه در نظام آموزشی است. برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌ها، جلسات هم‌اندیشی، جلسات نقد و بررسی و مانند اینها در تشویق افراد به مطالعه تأثیر زیادی دارد. «انجمن‌های علمی و فرهنگی فعال در دانشگاه نیز باید بکوشند نقش فعال تری در توسعه دانش و مهارت‌های دانشجویان ایفا کنند. این انجمن‌ها می‌توانند با برنامه‌ریزی صحیح و تدارک برنامه‌هایی از قبیل کارگاه‌های آموزشی، هم‌اندیشی، جلسات نقد و بررسی و سخنرانی‌های دانشجویی مشارکت هر چه بیشتر دانشجویان در تولید علم را فراهم کنند و آنان را به مطالعه بیشتر ترغیب کنند که البته برای انجام این مأموریت نیازمند حمایت مسئولین دانشگاه هستند» (۱).

به طور کلی راهکارهای مدارس در افزایش میزان مطالعه را می‌توان به شکل زیر خلاصه کرد: «غنی کردن کتابخانه‌های مدارس، تشویق دانش‌آموزان به مطالعه توسط معلمان و کارکنان مدارس، برگزاری جلسات نقد و بررسی کتاب در کلاس‌های درس، معرفی کتاب‌های مناسب در تابلو اعلانات و مراسم صبحگاه مدارس، اهدای کتاب به دانش‌آموزان به عنوان جایزه، دعوت از نویسندگان و اهل قلم جهت ایراد سخنرانی در مدارس، اجرای مسابقات کتاب‌خوانی به مناسبت‌های مختلف، اعطای بن خرید کتاب به دانش‌آموزان، گنجاندن درس مطالعه و کتاب‌خوانی در برنامه درسی مقاطع مختلف تحصیلی، ایجاد و توسعه رشته‌های تربیت معلم کتابداران جهت اداره مطلوب کتابخانه‌های آموزشگاهی، معرفی و تقدیر از اعضای فعال کتابخانه‌های مدارس، تشکیل گروه‌های مطالعه دانش‌آموزی برحسب علاقه آنان به موضوعات مختلف، پیوند دادن موضوع مطالعه و کتاب‌خوانی با درس انشاء، قراردادن میزان توسعه و رشد کتابخانه‌های مدارس و مطالعه بین دانش‌آموزان به عنوان شاخص‌های ارزیابی مدیران مدارس و ارائه آموزش‌های لازم در امر مطالعه به معلمان و دبیران» (۱۳).

1. Reading Psychology, Journal of Reading, Journal of Research in Reading, Reading and Writing, Journal of College Reading and Learning, Journal of Reading Behavior,

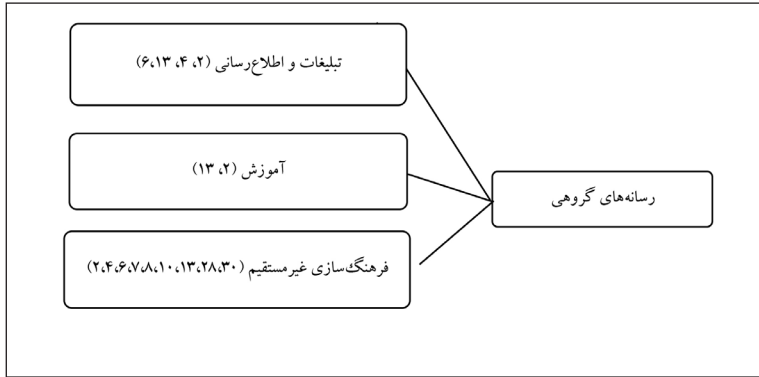
2. <http://readingandreaders.com>

3. <http://readingj.uok.ac.ir>

۴. <https://conf.uok.ac.ir/readingconference/Default.aspx>

رسانه‌های گروهی

رسانه‌های مختلف، اعم از راديو، تلویزیون، اينترنت و ساير رسانه‌ها يکي ديگر از ابزارهاي هستند که می‌توانند با تصميم‌گيري و سياست درست در افزايش ميزان مطالعه سهيم باشند. رسانه‌ها می‌توانند با تبليغات و اطلاع‌رسانی، آموزش و فرهنگ‌سازي غيرمستقيم در افزايش سرنانه مطالعه تأثير داشته باشند (نمودار ۹۴).

نمودار ۹۴. رسانه‌های گروهی

رسانه‌های گروهی به ويژه تلویزیون نقش مهمی در تقويت مهارت مطالعه افراد دارند. صداوسيمای می‌تواند در تبليغات و اطلاع‌رسانی کتاب فعاليت داشته باشد. در واقع رسانه‌های گروهی با تخفيف در تعرفه آگهی مربوط به کتاب یا پخش آگهی رایگان مربوط به کتاب در میان برنامه‌ها یا در آگهی‌های تبليغاتی آن، معرفی ناشران برتر، اطلاع‌رسانی درباره نمایشگاه‌های کتاب، معرفی تازه‌های نشر، اخبار کتاب‌های پرفروش در قالب‌های مختلف اخبار، زیرنویس تلویزیونی، برنامه‌های گفتگومحور، تبليغات و اطلاع‌رسانی را انجام می‌دهند. «این رسانه‌ها در قالب تبليغات و اطلاع‌رسانی جذاب و اجرای طرح‌ها و برنامه‌های کتابخوانی می‌توانند در خواندن لذتبخش مؤثر واقع شوند. رسانه‌های جمعی و اجتماعی به دليل داشتن بیشترین مخاطب و جذابیت‌های خبری می‌توانند در ترویج فرهنگ خواندن بسیار کارآمد واقع شوند و مهمتر اینکه می‌توانند لذت بردن از خواندن را با طراحی تبليغات سمعی و بصری زیرکانه، ملکه اذهان سازند.» (۴) «باید شاهد انعکاس جلسات نقد و بررسی کتاب، آمار دقیق کتابخانه‌ها و کتاب فروشی‌ها و علاوه بر آن حرکت‌های مختلف دولتی و غیردولتی در زمینه کتاب و کتابخوانی برای گسترش فرهنگ مطالعه، در نشریات باشیم.» (۱۳)

علاوه بر تبليغات، رسانه‌های گروهی می‌توانند با توليد برنامه‌های آموزشی همچون فیلم‌های

آموزشی در ترویج مطالعه نقش فعالی داشته باشند. «آموزشی کردن فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی برای ترغیب مطالعه بیشتر» (۱۳) از جمله راهکارهای رسانه‌های گروهی برای آموزش مهارت مطالعه است.

فرهنگ‌سازی غیرمستقیم در رسانه‌های گروهی با روش‌هایی همچون ساخت فیلم و سریال، معرفی کتاب، ارجاع به منابع در پایان برنامه‌ها، ساخت فیلم براساس داستان‌ها و ساخت فیلم زندگی افرادی که با کتاب مأنوس هستند انجام می‌شود. «رسانه‌های مکتوب و غیر مکتوب می‌توانند با اجرای برنامه‌هایی مانند ساخت فیلم و سریال‌ها با مضمون تشویق به مطالعه، معرفی نویسندگان، کتابخانه‌ها، کتاب‌فروشان، و ناشران در رسانه‌ها و ... کمک درخور توجهی به این موضوع نمایند» (۶).

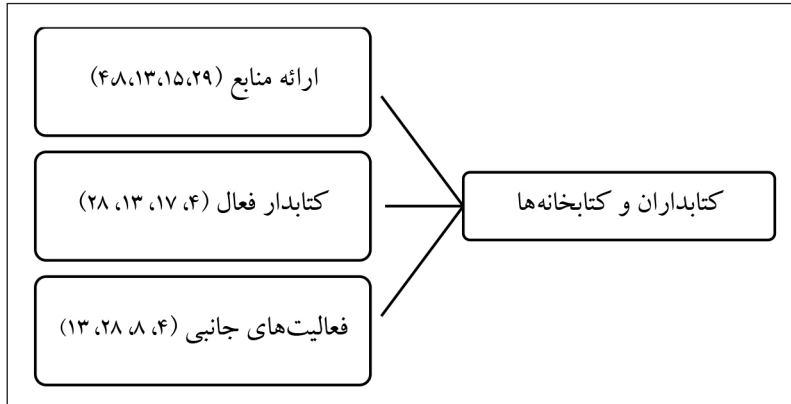
«گروه‌های مرجع چون نویسندگان، علما، صاحب‌نظران و تمام کسانی که می‌توانند نقش هدایت جمعی را در جامعه در زمینه مطالعه برعهده بگیرند، باید از کانال‌های رسانه‌ای به مخاطبین، اطلاعات لازم را برسانند. علاوه بر این مردم نمی‌دانند که چگونه بخوانند و چه بخوانند. تقویت رسانه‌ها، در نهایت به بهبود وضعیت نابسامان مطالعه در کشور می‌انجامد» (۱۳).

کتابخانه‌ها و کتابداران

کتابخانه‌ها مانند سایر نهادهای اجتماعی می‌توانند در ترویج فرهنگ مطالعه نقش پررنگی داشته باشند. در مطالعه‌ای که در توسط مؤسسه «پیو» انجام شده است، نزدیک به ۸۰ درصد از آمریکایی‌ها گفته‌اند که کتابخانه‌ها نقشی کلیدی در زندگی آن‌ها و مطالعه فرزندان‌شان دارند.^۱ این فعالیت‌ها در کتابخانه‌ها از طریق ارائه منابع، حضور کتابدار فعال و انجام فعالیت‌های جانبی انجام می‌شود. در هر گروه از این فعالیت‌ها، راهکارهای مختلفی برای افزایش انگیزه برای مطالعه انجام می‌شود.

کتابخانه‌ها در اولین گام برای افزایش سرانه مطالعه، لازم است منابع غنی و مناسب با نیازهای مراجعه‌کنندگان فراهم کنند. توجه به نیاز مخاطب در تهیه منابع کتابخانه‌ها، بیش از همه در جذب مخاطب اهمیت دارد. زیرا مراجعه‌کننده اهل مطالعه با مراجعه به کتابخانه با منابع مناسب است که به خواندن ادامه می‌دهد و در غیراین صورت، این مراجع از جمع کتابخوانان حذف می‌شود. «کتابخانه‌ها با ایجاد بستر مناسب در قالب منابع با کیفیت، تنوع منابع، امکانات و تجهیزات فیزیکی مناسب و کاربرپسند، می‌توانند شرایطی را فراهم کنند که فرد بتواند مطالعه‌ای لذتبخش

۱. <https://www.pewinternet.org/2013/05/01/parents-children-libraries-and-reading-3/>

نمودار ۱۰۴. کتابخانه‌ها و کتابداران

را تجربه کند». (۴) «از جمله راهکارها می‌توان به «نیازسنجی منابع درخواستی» کاربران کتابخانه اشاره کرد که بدون شک بدون نیازسنجی اطلاعات کاربران، کتابخانه‌ها گام در مسیر متروکه شدن خواهند گذاشت، تهیه منابع جدید یکی از عوامل مهم در افزایش کاربران و حفظ و نگهداشت آنان در کتابخانه‌ها و همچنین مشوقی برای ترویج فرهنگ مطالعه در میان افراد است بدین گونه با توجه به وضعیت اقتصادی مردم، و گرانی قیمت کتاب، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند با نیازسنجی منابع درخواستی کاربران و تهیه منابع جدید نسبت به ترویج فرهنگ مطالعه در میان کاربران خود اقدام کنند». (۸)

مسئله بعدی در کتابخانه حضور کتابداران مشتاق و مسلط به مجموعه کتابخانه است به گونه‌ای که کتابدار می‌تواند با اشتیاق خود، اشتیاق مراجعه‌کنندگان کتابخانه را نیز بیدار کند و باعث شود افراد بیش از پیش به مطالعه علاقمند شوند. «کتابداران با روش‌های خلاقانه خود می‌توانند فعالیت‌های کتاب‌خوانی را رشد داده و حتی به حوزه‌های بیرون از کتابخانه بکشانند. اگر کتابداران کتابخانه‌ها از حیث علم کتابداری و اخلاق انسانی، رشد کاملی داشته باشند، بدون تردید، همچون معلمان و استادان جامعه، معماران نسل‌های آینده بشر خواهند بود». (۱۷)

نوع برخورد کتابداران با کاربران نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در جذب مخاطبان دارد. «نکته مهم برای هر کتابداری احترام به شعور مخاطبان است. او با مراجعان باید ارتباطی صمیمی و دوستانه داشته باشد. رفتار کتابداران نباید به گونه‌ای باشد که مراجعان از رجوع به کتابخانه ابراز پشیمانی نموده، این رفتار مطلوب است که باعث جذب مراجعان می‌شود. کتابدار موفق برای پیش‌بینی نیازهای جامعه و تشخیص فرصت‌های لازم برای پیشبرد سهم کتابخانه در برآوردن آن نیازها به

فراست، بصیرت و قوه تخیل نیاز خواهد داشت». (۱۷)

برنامه‌های جنبی کتابخانه همچون برگزاری جلسات نقد و بررسی، معرفی تازه‌های کتاب، برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی، برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی برای افزایش مهارت مطالعه و مانند این‌ها می‌تواند در افزایش میزان مطالعه نقش داشته باشد. «برگزاری جلسات نقد و بررسی کتاب با حضور نویسندگان و اعضای کتابخانه‌ها، برگزاری برنامه‌های جنبی از قبیل مسابقات کتاب‌خوانی، قصه‌گویی، شب شعر، نمایش فیلم، جهت جذب مراجعین، ایجاد و ارتباط و هماهنگی با مدارس جهت بازدید دانش‌آموزان از کتابخانه‌ها و حضور کتابداران کتابخانه‌های عمومی در مدارس و تشریح خدمات و فعالیت‌های کتابخانه، از راهکارهای ارتقاء فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی توسط کتابداران و کتابخانه‌ها می‌باشد.» (۱۳)

«اجرای طرح‌ها و برنامه‌هایی نظیر خواندن گروهی، کلاس‌های قصه‌گویی و از این قبیل، برای تمامی اقشار جامعه؛ استفاده از مشوق‌ها برای آن دسته از افرادی که سخت‌تر به خواندن روی می‌آورند، مانند اهدای جوایز در مسابقات کتاب‌خوانی و جلسات نقد و بررسی و تجلیل از شرکت‌کنندگان در برنامه‌ها و طرح‌ها؛ ایجاد هدف در مخاطبان با اجرای برنامه‌هایی نظیر نشست‌های کتابخوان، می‌توانند شرایطی را ایجاد کنند که در آن فرد، خواندنی لذتبخش را تجربه نماید.» (۴)

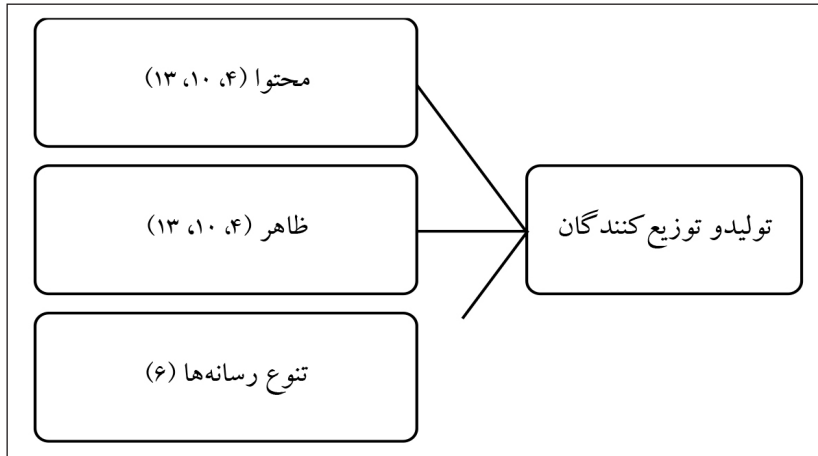
یکی از برنامه‌های جنبی کتابخانه‌ها، پخش فیلم‌های داستانی و مرتبط با کتاب‌های با کیفیت است. کتابخانه عمومی کیولند^۱ یکی از نمونه‌هایی است که این کار را برای افزایش میزان مطالعه استفاده کرده است. «در این برنامه، که در اوایل دهه ۱۹۲۰ آغاز شد، کتابخانه کیولند سعی داشت با این برنامه افراد را به سوی بهترین کتاب‌ها راهنمایی کند و میزان مطالعه را افزایش دهد. این برنامه بیش از سه دهه طول کشید و بسیاری از این برنامه‌ها تأثیرگذار بود.» (۳۷)

یکی دیگر از برنامه‌هایی که می‌توان در کتابخانه‌ها برای افزایش سرنانه مطالعه اجرا کرد، باشگاه‌های کتاب هستند، این باشگاه‌ها که یکی از ابتکارهای فرایندهای خواندن هستند، باعث افزایش میزان مطالعه می‌شوند. «جلسات باشگاه کتاب زمینه مناسبی برای تحلیل ادبی ایجاد می‌کند، باعث افزایش مطالعه و خواندن می‌شود و همچنین موجب ارتقای آموزش و یادگیری بزرگسالان از منظر گفتگو می‌شود.» (۳۸)

تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان محتوا

این که کتاب به چه شکلی و براساس چه نیازی و با چه ظاهری تولید می‌شود در جذب

مخاطب بسیار مهم است. وقتی کتاب‌های متناسب با نیاز افراد در جامعه تولید می‌شود، افراد به مطالعه روی می‌آورند (نمودار ۱۱۴).

نمودار ۱۱۴. تولید کنندگان و توزیع کنندگان محتوا

تولیدکنندگان و توزیع کنندگان محتوا که ناشران و کتابفروشان را نیز در برمی‌گیرند، در سه مسئله باید خوانندگان را مدنظر قرار دهند. مسئله اول محتوای تولیدشده است که باید متناسب با نیازها، علایق و سلیقه‌های افراد باشد. «قدرت بیان خلق کنندگان محتوا در خلق محتوایی همراستا با نیاز، سلیقه و حس خوانندگان، با بیانی سلیس و شیوا و سرشار از جذابیت‌های بصری است که موجب جذب مخاطب و لذت وی از خواندن میشود. دستیابی به چنین نتیجه‌ای نیازمند شناسایی بستر، ذائقه و نیاز مطالعاتی مردم با توجه به شرایط فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه است». (۴)

«میزان توجه ناشران به تمایلات و نیازهای خوانندگان، استانداردهای چاپ و نشر و همچنین گسترش قلمرو نمایش و توزیع کتاب توسط کتاب‌فروشی‌ها از جمله عوامل اثرگذار در گرایش مردم به سمت مطالعه است. کیفیت برتر کتاب، اعم از جذابیت ظاهری، نحوه صفحه‌آرایی و حروف چینی، شیوه طراحی و رنگ آمیزی، تصاویر روی جلد و درون متن، حجم، قطع و کیفیت چاپ و صحافی و همچنین ویژگی‌های محتوایی و مسائل مربوط به ویراستاری کتاب از جمله مواردی است که پیوسته باید مدنظر ناشران، نویسندگان، ویراستاران و به طور کلی متولیان عرصه چاپ و نشر قرار بگیرد» (۱۳).

همانطور که پیش از این اشاره شد، یکی دیگر از مسائل مربوط به تولید منابع اطلاعاتی، ظاهر

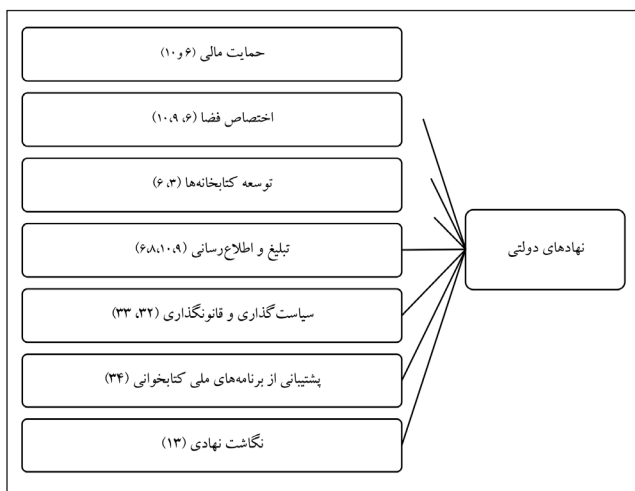
این منابع است. ظاهر جذاب و افزودن جذابیت‌های بصری به کتاب‌ها باعث جذب هر چه بیشتر افراد به مطالعه می‌شود. استفاده از سایر محمل‌های اطلاعاتی برای تولید محتوا نیز باعث جذابیت مطالعه برای افراد می‌شود. «ارائه تسهیلاتی جهت کاهش قیمت کتاب و نشر کتب با توجه به نیازسنجی‌ها و شناسایی نیازهای مخاطبان، تنوع راه‌های دسترسی به کتاب (چاپی، الکترونیکی، صوتی و ...)، اختصاص تخفیف ویژه خرید کتاب به مناسبت‌های خاص مانند هفته کتاب و ... می‌تواند گام‌های تأثیرگذاری بردارد». (۶) ناشران باید از محتواهای الکترونیکی برای افزایش مطالعه افراد استفاده کنند. «رشد کتاب‌های الکترونیکی و صوتی و جذب محتواهای دیجیتال از سوی کتابخانه‌ها، و امانت کتاب‌های الکترونیکی از سوی کتابخانه‌ها نشان‌دهنده افزایش علاقه به استفاده از این نوع منابع است، براین اساس ناشران باید از امکانات کتاب‌های الکترونیکی و مدل‌های بازاریابی دیجیتال بهره‌برند. افزایش مصرف محتوای دیجیتال نیاز به تجزیه و تحلیل داده‌هایی از سوی ناشران و کتابفروشی‌ها برای درک میزان مطالعه محتوای دیجیتال را به وجود می‌آورد.» (۳۶)

علاوه بر این، کتابفروش‌ها نیز مانند کتابداران باید به مجموعه منابع در دسترس خود تسلط داشته باشند تا بتوانند منابع را متناسب با نیاز مراجعه‌کننده به آن‌ها پیشنهاد دهند. «کتاب‌فروش هم مانند کتابدار باید از موضوع کتاب و سطح آگاهی مخاطب، اطلاع کافی داشته باشد تا کالای فرهنگی مناسبی را برای کتابخوان‌ها، آماده کند.» (۱۳)

نهادهای دولتی

هیچ نهاد و سازمانی به تنهایی نمی‌تواند در افزایش سرانه مطالعه نقش داشته باشد، بلکه تمامی نهادها باید زیر نظر یک نهاد مرجع، که می‌تواند دولت باشد، فعالیت‌های خود را برای افزایش سرانه مطالعه پیگیری کند. بنابراین دولت نیز می‌تواند با ارائه کمک‌های اقتصادی، اختصاص فضای مناسب برای مطالعه، توسعه کتابخانه‌ها و تبلیغات و اطلاع‌رسانی به این امر کمک کند (نمودار ۱۲۴).

بسترسازی مطلوب و اثربخش به منظور بهبود وضعیت موجود، ارتقای کمی و کیفی مطالعه و کتاب‌خوانی، آموختن فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی از رسانه‌های جمعی و تلویزیون، کاری نیست که یک دستگاه یا یک وزارتخانه بتواند به تنهایی انجام دهد و جزیره‌ای عمل کردن در این حوزه اثربخش نخواهد بود، لیکن اتخاذ سیاست‌گذاری‌های روشن، عملی، پایدار، مدون، کوتاه مدت و بلندمدت در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که در رأس دستگاه‌های مسئول و متولی

نمودار ۱۲۴. نهادهای دولتی

امور فرهنگی کشور قرار دارد، برای ترسیم چشم‌انداز فرهنگ کتاب‌خوانی و با تشکیل کمیته راهبردی مطالعه، مشارکت خرد جمعی سایر نهادها و دستگاه‌های متولی در این زمینه مانند: وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم و آموزش عالی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، حوزه‌های علمیه و ائمه جماعت و جمعه، رسانه‌ها به ویژه صداوسیما، و به شکل اخص مدیران شبکه‌های تلویزیونی، تهیه‌کنندگان، برنامه‌سازان، بازیگران و... تدوین، تصویب و سیاست‌گذاری در سطح کلان این امکان را خواهد داد تا برای افراد از کودکی تا کهنسالی برنامه جامع و کاملی داشته باشیم و شاهد شرکت فعالانه و یادگیرنده افراد در کسب تجارب و معنابخشی به آن تجارب بوده و شأن‌اندیشیدن و دانایی جایگاه خود را باز خواهد یافت. (۲)

دولت در مرحله اول با اختصاص کمک‌های مالی می‌تواند به تقویت میزان مطالعه کمک کند. «دولت می‌تواند با حمایت‌های مالی و معنوی و کاهش مالیات یا معافیت‌های مالیاتی برای ناشران و کتاب‌فروشی‌ها و حمایت از آنان قیمت تمام‌شده کالای فرهنگی تولیدی توسط آنان را کاهش دهد و به این امر کمک مؤثری نمایند. همچنین می‌تواند با اختصاص یارانه خرید کتاب به خانواده‌ها در این امر شریک شود» (۶).

علاوه بر این، توسعه و افزایش فضاهایی غیر از کتابخانه‌ها و فضاهای سنتی برای مطالعه نیز می‌تواند از سوی دولت انجام گیرد. «ارائه کتاب در مراکز تجمع افراد، مجتمع‌های مسکونی و اماکن مذهبی (مساجد، حسینیه‌ها، تکیه‌ها و بقعه‌ها و اماکن متبرکه امام زادگان(ع)) مراکز ارائه

خدمات از قبیل مطب‌ها، مراکز خرید، اماکن تفریحی و ورزشی و پایانه‌های مسافری می‌تواند راهکار دیگری در این زمینه باشد.» (۶)

توسعه کتابخانه‌ها نیز می‌تواند به ترویج فرهنگ مطالعه کمک کند. «دولت می‌تواند با کمک در راه‌اندازی و تقویت کتابخانه‌های عمومی، روستایی، زندان‌ها و... در این امر شریک شود» (۶).

تبلیغات و اطلاع‌رسانی و سایر فعالیت‌ها همانطور که پیش از این نیز به کرات به آن اشاره شد، نقش موثری در افزایش سرانه مطالعه خواهد داشت. «نمایشگاه‌های کتاب در ترویج این فرهنگ تاثیر داشته و می‌بایست این تاثیرات قوی‌تر شود و شاهد حضور پررنگ مردم در نمایشگاه کتاب باشیم. خاصیت نمایشگاه کتاب این است که مردمی که شاید حداقل سالی یکبار به نمایشگاه کتاب آمده و کتاب مورد علاقه خود را تهیه می‌کنند.» (۹) می‌توان برگزاری نمایشگاه‌ها را علاوه بر این که به نوعی یک فعالیت جنبی برای جذب افراد به مطالعه است، یک نوع تبلیغ دانست زیرا باعث توجه بیشتر افراد به سمت مطالعه و کتاب‌خوانی می‌شود.

علاوه بر برگزاری نمایشگاه‌ها به عنوان یک حرکت تبلیغاتی بزرگ، فعالیت‌های تبلیغاتی دیگری نیز از سوی نهادهای دولتی برای افزایش میزان مطالعه انجام می‌شود. «شهرداری‌ها می‌توانند در شعارهای زیباسازی و فرهنگی از مقوله کتاب و کتاب‌خوانی استفاده کنند.» (۷) و با این کار به طور بصری افراد را به سوی مطالعه هر چه بیشتر سوق دهند.

هم‌چنین دولت و نهادهای دولتی می‌توانند با برگزاری همایش‌ها، نشست‌ها و مسابقات کتاب‌خوانی به عنوان فعالیت‌های جنبی به ترویج فرهنگ مطالعه در کشور بپردازند. «راه‌اندازی مسابقات استانی و کشوری در زمینه مطالعه و کتاب‌خوانی و اهداء جوایز به برگزیدگان مسابقات.» (۸) نیز از جمله فعالیت‌های جنبی دولت و نهادهای دولتی برای افزایش مطالعه است.

افزون بر این، نهادهای دولتی، به ویژه آنان که در کار قانون‌گذاری هستند باید قوانین و سیاست‌های طرح کنند که به نفع بهبود سرانه مطالعه در کشور باشد. برای نمونه، قوانینی که در زمینه نشر و کتابفروشی‌ها تصویب می‌شود به شکل مستقیم بر سرانه مطالعه تأثیرگذار است. از نمونه‌های دیگر حذف کتابخانه‌های آموزشی‌گانه از سوی وزارت آموزش و پرورش است. در حالی که بسیاری از پژوهش بر نقش این گونه کتابخانه‌ها در گسترش فرهنگ کتاب‌خوانی در کودکان و نوجوانان تأکید دارند، وزارت آموزش و پرورش با سیاستی نادرست این کتابخانه‌ها را از مدارس کشور حذف کرده است.

برنامه‌های ملی کتاب‌خوانی نیز از دیگر راهکارهای موجود هستند. هرچه شمار این برنامه‌ها بیشتر باشد گمان می‌رود که وضعیت سرانۀ مطالعه در کشور بهبود یابد. برای نمونه، در کشوری همانند انگلستان تنها یک انجمن نزدیک به ۱۰ برنامه کتاب‌خوانی به شکل ملی راه‌اندازی کرده است. از نمونه این برنامه‌ها می‌توان به «بوک استارت»، «بوک تایم»، «بوک کلاب»، «اسکول لایبرری پیک»، «بوک‌باز»، و غیره اشاره کرد.^۱ برخی از این برنامه‌ها بیش از یک دهه است که توسط مؤسسه «بوک تراست»^۲ انجام می‌شود.

در ایران نیز برنامه‌های گوناگونی برای کتاب‌خوانی برگذار شده‌اند. برنامه‌هایی همانند جشنواره ملی کتاب‌خوانی رضوی، برنامه کتاب‌خوان، با من بخوان، چرخ کتاب، پایتخت کتاب، جشنواره روستاها و عشایر دوستدار کتاب، جام باشگاه‌های کتاب‌خوانی کودک و نوجوان، جشنواره تقدیر از مروجان کتاب، همه برای گسترش فرهنگ کتاب‌خوانی اجرا شده‌اند. با این حال، دامنه برخی از این برنامه‌ها ملی نیست و یا در سطح ملی اجرا نمی‌شوند. از این رو، اغلب تأثیری که دارند محلی است و در یک منطقه خاص به گسترش فرهنگ کتاب‌خوانی کمک می‌رساند.

۱. <https://www.booktrust.org.uk/what-we-do/programmes-and-campaigns>

۲. BookTrust

فصل پنجم
بحث و نتیجه گیری

مقدمه

نقش مطالعه در پیشرفت فردی و در مرحله بعد و به طور گسترده تری در پیشرفت جامعه بر کسی پوشیده نیست. «سالانه مخارج زیادی برای محاسبه سرانه مطالعه توسط سازمان‌ها، نهادها و مراکز ذیربط هزینه شده و نتایجی ارائه می‌گردد. ولی این نکته که چه مؤلفه‌هایی در طراحی پرسشنامه‌های مربوط به سنجش سرانه مطالعه مد نظر قرار گرفته‌اند و اینکه آیا ملاک‌ها و یا چارچوبی معین و مورد قبول برای سنجش مطالعه وجود دارد یا نه جای پرسش و بحث دارد.» (اسکروچی، حاجی‌زین‌العابدینی، و نوذر، ۱۳۹۱). نباید از نظر دور داشت که اهمیت بررسی سرانه مطالعه در کشورها به رشد فرهنگی آن‌ها و به طور گسترده‌تر به توسعه انسانی در هر کشور مربوط می‌شود.

سرانه مطالعه از جمله شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور به شمار می‌رود.^۱ سنجش خواندن به ما کمک می‌کند تا نقاط قوت و نیازهای هر کدام از اعضای جامعه را درک کنیم. اگرچه تمام ارزیابی‌های خواندن باید این هدف را به اشتراک بگذارند، نحوه ارزیابی فردی اطلاعات و نحوه استفاده از اطلاعات ارزیابی خاص، متنوع است. پرسیدن اینکه "ما چه چیزی را می‌سنجیم؟" به ما کمک می‌کند بر اهداف برنامه آموزش خواندن و ارتباط آموزش خواندن با سنجش خواندن تمرکز کنیم. پاسخ این سوال ممکن است نشان‌دهنده ادراک ما از دستاوردهای خواندن، همانطور که در سنجش‌های خواندن مورد استفاده انعکاس یافته می‌تواند گسترده یا محدود باشد (افلربک^۲، ۲۰۱۷).

۱. <https://pcci.farhang.gov.ir/fa/desision/desision۸۶/shakhes>

۲. Aflerbach

نظر به آنچه گفته شد، مطالعه‌ای عمیق و فراگیر لازم است تا بتوان روش‌ها، آمارها، معیارها، و شاخص‌های سرائه مطالعه را تحلیل کرد. چنین مطالعه‌ای می‌تواند به برنامه‌ریزان فرهنگی کمک کند تا سیاست‌های درستی در این زمینه اتخاذ کنند. از این رو، هدف از این پژوهش، نگاهی فراگیر به آمارها و گزارش‌های مرتبط با سرائه مطالعه در کشور است؛ به شکلی که بتوان آن را مرجعی برای سیاست‌گذاری فرهنگی به شمار آورد. از این رو، پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی پرسش‌های کلیدی زیر است.

* سرائه مطالعه چیست و چه تعاریفی دارد؟

* چه روش‌ها و شاخص‌هایی برای سنجش سرائه مطالعه در جهان هست؟

* چه نهادهایی در ایران مسئول / ناشر گزارش‌های سرائه مطالعه در کشور بوده و هستند؟

* روند سرائه مطالعه در کشور چگونه است؟

* سرائه مطالعه ایران در مقایسه با دیگر کشورهای جهان چگونه است؟

* چه راهکارهایی برای افزایش سرائه مطالعه در کشور وجود دارد؟

* چه نهادی باید مسئولیت انتشار گزارش‌های سرائه مطالعه در کشور را بر عهده گیرد و این گزارش‌ها از چه کم‌وکیفی باید برخوردار باشند؟

تعریف سرائه مطالعه

در این پژوهش تعاریف گوناگون و متفاوتی از سرائه مطالعه بررسی شدند. اگرچه هنوز هم بر سربیک تعریف جامع و مانع از سرائه مطالعه اختلاف هست، ولی می‌توان به حداقل‌هایی از تعریف سرائه مطالعه دست یافت. چه بسا داشتن چنین تعریفی لازمه اندازه‌گیری سرائه مطالعه است و بدون آن نمی‌توان به واقعیت سرائه مطالعه پی برد.

پیداست که معنای سرائه روشن است و مراد از آن میانگین اندازه یک واحد در کل یک جامعه است. ولی چالش کلیدی بر سر تعریف «مطالعه» است. با مرور تعاریف گوناگون درباره مطالعه، به نظر می‌رسد منظور از مطالعه در عبارت سرائه مطالعه همان «مطالعه آزاد» است. شاید بتوان این تعریف از «انجمن بین‌المللی خواندن» را مبنایی برای تعریف مطالعه در سرائه مطالعه قرار داد و بر پایه آن این مفهوم را سنجید:

«مطالعه آزاد گونه‌ای از خواندن به شمار می‌رود که مستقل، بر پایه‌گزینش فردی، و داوطلبانه است. مطالعه آزاد خواندن متنی ادامه‌دار به منظور اهداف گوناگون فردی و اجتماعی است. این گونه مطالعه هم می‌تواند در مدرسه / دانشگاه رخ دهد یا خارج از این محیط‌ها. خوانندگان

می‌توانند آثار مورد علاقه خود را از میان گستره وسیعی از مواد خواندنی، همانند رمان، قصه و داستان، آثار غیرداستانی، کتاب‌های مصور، کتاب‌های الکترونیکی، مجله و نشریه، شبکه‌های اجتماعی، بلاگ‌ها، وبسایت‌ها، روزنامه‌ها، کتاب‌های کامیک، و رمان‌های گرافیکی گزینش کنند. مطالعه آزاد اغلب عملی ذاتی و اجتماعی است.» (انجمن بین‌المللی خواندن، ۲۰۱۴)

روش‌شناسی سنجش سرانه مطالعه

روش‌شناسی سنجش میزان سرانه مطالعه نیز اهمیتش کمتر از تعریف سرانه مطالعه نیست. این که چه روشی برای سنجش سرانه مطالعه استفاده کنیم به شکلی مستقیم بر یافته‌های ما تأثیرگذار خواهد بود. مسائل مهمی هستند که در سنجش سرانه مطالعه باید در کانون توجه باشند.

نخست واحد سنجش در سرانه مطالعه است. مراد از واحد سنجش، زمان یا حجم مطلب خوانده شده است. اگرچه حجم مطالعه در برخی از گزارش‌ها مورد استناد قرار گرفته است، ولی بیشتر سنجش‌ها از زمان مطالعه بهره برده و سرانه مطالعه را در قالب دقیقه اعلام کرده‌اند.

مسئله دیگر مشارکت‌کنندگان در پژوهش هستند. مراد از مشارکت‌کنندگان آن‌هایی هستند که قرار است در پژوهش سنجش سرانه مطالعه مشارکت کنند و سرانه مطالعه آن‌ها روشن شود. از جوامع گوناگونی می‌توان نمونه‌هایی برگزید که سرانه مطالعه آن‌ها سنجش شود، ولی در بیشتر پژوهش‌ها برای سنجش سرانه مطالعه از افراد ۱۵ ساله و بیشتر کمک گرفته می‌شود. از این رو، زمانی که سرانه مطالعه در یک جامعه سنجش می‌شود منظور سرانه مطالعه همان افراد ۱۵ ساله و بیشتر هستند.

سوم، روش‌های سنجش هستند. پژوهش‌های اندکی درباره این که چه روشی برای سنجش سرانه مطالعه بهتر است در دسترس هستند. به شکل کلی چهار روش کلیدی برای سنجش سرانه مطالعه به کار گرفته می‌شوند. این روش‌ها بسته به بافتی که در آن به کار گرفته می‌شوند متفاوت هستند. روش روزنگاری، روش پیمایش خوداظهاری، روش مطالعات اسنادی، و روش سنجش ترکیبی چهار روش کلیدی در این زمینه به شمار می‌آیند. در حالی که روش ترکیبی مناسب‌ترین روش برای سنجش سرانه مطالعه به شمار می‌رود و پاسخ دقیق‌ترین در این زمینه فراهم می‌سازد، بیشتر پژوهش‌ها از روش‌های دیگری همانند روزنگاری و پیمایش استفاده کرده‌اند. هرچند دقت روزنگاری نیز از روش پیمایشی بیشتر است.

ابزارها

پس از گزینش روش، ابزار گردآوری داده نیز مهم است. ابزارهای بسیاری برای سنجش سرانه مطالعه در جهان هستند که در کشورهای گوناگون از آن‌ها به شکل‌های متفاوت بهره‌برداری می‌شود. بسته به این که در یک کشور به مطالعه چه میزان اهمیت داده شود، بهره‌برداری از ابزارهای دقیق‌تر در دستور کار قرار دارد. از سوی دیگر، دامنه مطالعه نیز بر بهره‌برداری از ابزار تأثیرگذار است. برای نمونه، اگر پژوهش روی دامنه‌ای محدود انجام می‌شود امکان بهره‌برداری از ابزارهای دقیق‌تر شدنی است، ولی اگر جامعه بزرگ‌تر باشد بهره‌برداری از ابزارهای دقیق دشوار و نشدنی است. به هر شکل، برای سنجش سرانه مطالعه در سطح ملی سه ابزار کلیدی در دست هستند: صرف زمان روزانه، صرف زمان برای مصرف کالاهای فرهنگی، و صرف زمان برای مطالعه. در این میان صرف زمان برای مطالعه ابزار دقیق‌تری است که تحلیل‌های مفصل‌تری از آن می‌توان استخراج کرد. صرف زمان برای مطالعه به شکل مستقیم و اختصاصی به بررسی رفتار مطالعه افراد می‌پردازد. بسته به کاربردی که این پژوهش‌ها دارند، دامنه پرسش‌های این ابزارها می‌تواند محدود یا گسترده باشد. برای نمونه می‌تواند در یک ابزار پرسید که «روزانه / هفتگی / ماهانه چه زمانی را به مطالعه اختصاص می‌دهید؟» یا آن که پرسش‌های گوناگونی در زمینه‌های بیشتر پرسید؛ برای نمونه، «روزانه / هفتگی / ماهانه چه زمانی را به مطالعه اختصاص می‌دهید؟»، «چه منابعی را بیشتر مطالعه می‌کنید؟»، «در چه حوزه‌هایی مطالعه می‌کنید؟»، «وضعیت دسترسی شما به منابع چگونه است؟»، و پرسش‌هایی از این دست را می‌تواند در یک ابزار گنجانند و از افراد بازخورد گرفت. ابزارهایی که در این دسته هستند، خود می‌توانند به دو گونه استاندارد و محقق ساخته دسته‌بندی شوند.

سرانجام، این که مطالعه چه محتوایی را در سنجش سرانه مطالعه درگیر کنیم امری کلیدی است، چون افراد در طول روز شاید به منابع گوناگونی دسترسی داشته باشند که توان همه آن‌ها را در سنجش سرانه مطالعه به شمار آورد. به هر شکل، در پژوهشی که اسکرچی، حاجی‌زین‌العابدینی، و نوذر (۱۳۹۱) انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که علاوه بر مطالعه انواع منابع چاپی، جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند (چاپی، خطی و...)، بریده جراید، اسلاید، شفاف‌برگه، ریز فیلم، ریز برگه، کره جغرافیایی، بازدید از وبگاه اطلاعاتی، بازدید از وبگاه خبری، بازدید از وبگاه شخصی، بازدید از وبگاه سیاسی، بازدید از وبگاه ویکی، بازدید از وبنوشت (وبلاگ)، قصه‌گویی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای کودک، داستان‌خوانی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای

کودک، کتاب‌خوانی گروهی (قرآن‌خوانی، شاهنامه‌خوانی و...)، رجوع موردی به لغتنامه‌ها و به‌طور کلی منابع مرجع، کتاب‌های الکترونیکی (EBook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدیویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه، چک کردن پست‌های الکترونیکی (Email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو / فایل‌های صوتی (به‌جز تفریحی و سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون / ماهواره و فایل‌های صوتی - تصویری (به‌جز تفریحی و سرگرمی) می‌توانند به‌عنوان مؤلفه‌های سنجش سرانه مطالعه قرار گیرند.

نهادهای سنجش سرانه مطالعه

با آن‌که به نظر می‌رسد در سطح ملی تنها باید یک نهاد مشخص و مرتبط سنجش میزان سرانه مطالعه در کشور را بر عهده داشته باشد، ولی بررسی نوشته‌ها نشان می‌دهد که تا کنون چندین نهاد در این زمینه اقداماتی انجام داده‌اند:

- مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون؛
- دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی؛
- سازمان ملی جوانان؛
- دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛
- شورای فرهنگ عمومی کشور؛
- همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛
- دفتر طرح‌های ملی؛
- شورای عالی انقلاب فرهنگی؛
- همکاری مرکز آمار ایران.

روند میزان سرانه مطالعه

آمار میزان سرانه مطالعه در کشور با دو چالش جدی مواجه است. نخست آن‌که روش‌شناسی واحدی در نهادهای گوناگونی که این آمارها را اعلام کرده‌اند در پیش گرفته نشده است و به همین دلیل آگاهی از یک میزان واقعی همیشه دشوار بوده است. روش‌شناسی درست پایه سنجش آمار است و باید پیش از هر چیز به آن توجه شود.

مسئله دوم به تداوم سنجش آمار باز می‌گردد. بررسی آمارهای مرتبط با سرائه مطالعه نشان‌دهنده آن است که هیچ‌گاه یک نهاد واحد به شکل مداوم به سنجش سرائه مطالعه نپرداخته است. برای نمونه، نهاد کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور کمیته‌ای تشکیل داد به نام «کمیته سنجش میزان مطالعه» که بنا بود این وظیفه را انجام دهد و به پایش سرائه مطالعه در کشور بپردازد. ولی این کمیته نیز چند سال بیشتر این کار را انجام نداد. این کمیته قرار بود نوع، موضوع و قالب‌های مطالعه در ایران را بررسی کند و برای این کار پرسشنامه‌هایی را بین مردم پخش کرد. عدم تداوم سنجش سرائه مطالعه این چالش جدی را به همراه خواهد داشت که دستیابی به روند میزان سرائه مطالعه در کشور شدنی نیست و برنامه‌ریزی هم در این زمینه دشوار می‌شود.

به هر شکل، بررسی آمارهای اندازه سرائه مطالعه در کشور نشان‌دهنده آن است که سرائه مطالعه در کشور از یک دقیقه و حتی کمتر از یک دقیقه تا ۱۲۰ دقیقه در روز متغیر است. در جدول ۵-۲ آمارهای گوناگون در سال‌های گذشته آمده‌اند.

جدول ۱-۵. روند میزان سرائه مطالعه ایرانیان بر پایه آمارهای نهادهای گوناگون

نهاد	۵۳	۵۸	۷۰	۷۵	۷۸	۸۲	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۴	۹۶
مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون	۲	-											
دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی			-										
سازمان ملی جوانان				۱۵									
دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی					۷	-						۱۳	
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران							۲						
شورای فرهنگ عمومی کشور با همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور							۷۱	۷۶	۷۹	۷۵	۷۴		
شورای عالی انقلاب فرهنگی با همکاری مرکز آمار ایران													۱۶

برای سرائه مطالعه یک دقیقه‌ای و ۱۲۰ دقیقه‌ای شواهد تجربی پیدا نشد و این آمارها تنها در رسانه‌های خبری مورد استناد قرار گرفته‌اند. هرچند دیگر آمارهایی که سرائه مطالعه را بالا اعلام کرده‌اند نیز با مخالفت صاحب‌نظران روبرو شده‌اند. برای نمونه، «رضا امیرخانی در مراسم اختتامیه جشنواره کتاب‌خوانی مجازی با یک حساب جالب گفت: اگر هر ایرانی در سال ۱۰۰ کتاب

بخواند، با در نظر گرفتن ۵۰ میلیون نفر جمعیت باسواد و تحصیل کرده و تعداد عناوین کتاب که سالانه ۵۰ هزار عنوان کتاب است، تیراژ متوسط عدد بسیار بالایی، حدود ۱۰۰ هزار نسخه می شود، در حالی که تیراژ متوسط ما تقریباً نزدیک به ۳۰۰۰ نسخه است. آن ۹۷ هزار تا را از کجا داریم در می آوریم؟ گفته اند مثلاً روزنامه خوانی، متون مذهبی، خواندن زیرنویس تلویزیون و چیزهایی مثل این. او سپس تشریح کرد: اگر هر ایرانی در روز به طور متوسط ۷۰ دقیقه کتاب بخواند، با مراجعه به آمارهایی که راجع به کتاب خوانی داریم، درمی یابیم که کسی که ۷۰ دقیقه در روز کتاب می خواند، آدم پُرخوانی است، آدم پُرخوان قطعا آدم تندخوانی است. آدم تندخوان در ۷۰ دقیقه احتمالا می تواند روزی ۱۰۰ صفحه کتاب بخواند و در طول سال که ۳۶۵ روز است، ۳۶ هزار و ۵۰۰ کلمه کتاب می خواند. اگر تعداد متوسط صفحات کتاب را طبق آمار خانه کتاب ۲۵۰ صفحه یا برای این که ژند شود، ۳۶۵ صفحه فرض کنیم؛ یعنی طبق این آمار، هر ایرانی سالانه ۱۰۰ کتاب می خواند.^۱

با این همه، اگر قرار باشد به یک جمع بندی درباره میزان سرانۀ مطالعه ایرانیان برسیم، یافته های پژوهش نشان می دهند که احتمالاً میزان سرانۀ مطالعه ایرانیان عددی بین ۱۲ تا ۱۵ دقیقه در روز است. نگاهی به پژوهش های انجام شده در این زمینه نیز نشان می دهد که فراوانی این عددها بیش از اعداد دیگر است.

راهکارهای افزایش سرانۀ مطالعه

راهکارهای افزایش سرانۀ مطالعه در کشور بسیارند. در بیشتر کشورها این مسئله از دغدغه های کلیدی سیاست گذاران است و به همین دلیل درباره آن بیشتر پژوهش شده است. احتمالاً می توان گفت که بیشترین موضوعی که پژوهش های دانشگاهی و گزارش های حرفه ای روی آن تمرکز کرده اند همین راهکارهای افزایش سرانۀ مطالعه است.

به هر شکل، یافته های پژوهش نشان داد که برای افزایش سرانۀ مطالعه در کشور راه های گوناگونی هستند و نهادهای گوناگون می توانند در این زمینه نقشی کلیدی داشته باشند. نخستین نهاد خانواده است که باید از همان نوزادی و کودکی فرزندان خود را به مطالعه عادت دهند. امروزه در علم روانشناسی روشن شده است مطالعه باید به شکل یک عادت درآید و عادت به مطالعه از نوزادی و کودکی باید آغاز شود. به همین ترتیب است که بسیاری از نهادهای حامی مطالعه طرح های خود را از همان دوران نوزادی آغاز می کنند. نهاد خانواده باید به شکلی فعال در

برنامه‌های کتاب‌خوانی فعالیت کند تا فرزندانشان به مطالعه عادت کنند.

پس از خانواده، نقش مدرسه و آموزشگاه‌هایی که از دوران کودکی با افراد سروکار دارند کلیدی به نظر می‌آید. از آنجا که بسیاری از خانواده اهمیت کمتری به مطالعه می‌دهند، مدرسه و این آموزشگاه‌ها می‌توانند این امر را پیش برند و به کودکان در عادت کردن به مطالعه یاری رسانند. مدارس باید برنامه‌های ویژه‌ای برای کودکان داشته باشند. برای نمونه، زنگ مطالعه آزاد از نمونه این برنامه‌ها است که باید جدی گرفته شود. همچنین، معلمان نیز باید چنین عاداتی را به دانش‌آموزان یاد دهند و این مسئله را ترویج کنند.

«کتابخانه آموزشی و واحدی خدماتی در مدارس ابتدایی و متوسطه است که به منظور حمایت از برنامه‌های آموزشی ایجاد می‌شود و باید بتواند از راه تأمین مواد، تسهیلات، و خدمات پاسخگوی نیازهای آموزشی، اطلاعاتی، تحقیقاتی، فردی، و اوقات فراغت دانش‌آموزان و معلمان باشد. این کتابخانه‌ها را با نام‌هایی نظیر مرکز منابع کتابخانه مدرسه، مرکز رسانه‌ها، مرکز مواد آموزشی یا آزمایشگاه یادگیری نیز می‌خوانند.»^۱ (دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۹۸). کتابخانه‌های آموزشی نیز در مدارس باید یکی از مأموریت‌های مهم‌شان را ترویج مطالعه و آموزش مطالعه آزاد تعریف کنند.

کتابداران در این مراکز نیز باید از مهارت ترویج مطالعه برخوردار باشند و در این زمینه کتابخانه خود را فعال سازند. متأسفانه پیرامون یک دهه است که در ایران این پست حذف شده است که تهدیدی جدی برای پیشبرد اهداف مطالعه آزاد در کشور است.^۲

علاوه بر کتابدار ماهر، باید منابع مناسبی هم در کتابخانه‌های آموزشی گردآوری شوند. دسترسی به منابع خوب از الزامات ترویج مطالعه در کشور است. از این رو، این نهادها باید با انتخاب دقیق به گردآوری منابعی بپردازند که بتوانند دانش‌آموزان به سمت کتابخانه هدایت کنند و در این زمینه مؤثر واقع شوند.

پس از دوران مدرسه و آموزشگاهی نوبت به دوران دانشگاه و نظام آموزش عالی کشور می‌رسد. دانشگاه‌ها می‌توانند هم در زمینه ترویج و اطلاع‌رسانی فعالیت داشته باشند و به دانشجویان‌شان این مهارت را بیاموزند و هم می‌توانند به پژوهش در این زمینه بپردازند. نگاهی به پیشینه‌های پژوهش نشان می‌دهد که سرانۀ مطالعه بیش از آن که موضوعی پژوهشی باشد که روی آن کار

۱. <http://portal.nlai.ir/daka/Wiki/۲۰Pages/%D8%A۹%D۸%AA%D۸%AV%D۸%AA%D۸%AE%D۸%AV%D۹%A۶%D۹%AV/۲۰/%D۹%AV%D۸%AV/DB/۸C/۲۰/%D۸%A۲%D۹%A۵%D۹%A۸%D۸%B۲%D۸%B۴/%D۸%AF/D۸%AV/D۹%AV/DB/۸C.aspx>

۲. <https://www.lisna.ir/Talk-۳۲۷۸-حذف-پست-کتابدار-از-مدارس-حکایت-از-ضعف-پژوهش-در-نظام-آموزشی>

پژوهشی انجام شود، مسئله‌ای تبلیغاتی است. آمار نوشته‌های مرتبط با سرانۀ مطالعه نشان می‌دهد که بیش از ۲۰۰۰ خبر در زمینۀ سرانۀ مطالعه در پایگاه‌های خبری منتشر شده است، در حالی که کمتر از ۱۰۰ اثر پژوهشی در این زمینه در دسترس هستند. از این رو، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی باید نقش مهم‌تری در این زمینه ایفا کنند و پژوهش‌های بیشتری برای بهبود سرانۀ مطالعه در کشور و مطالعۀ جوانب گوناگون آن بر عهده گیرند.

اما بسیاری از افراد شاید به نظام آموزشگاهی و دانشگاهی دسترسی نداشته باشند، به ویژه آن‌ها که از سن مدرسه می‌گذرند و وارد دانشگاه نمی‌شوند احتمالاً از بسیاری از منابع محروم خواهند شد. اینجاست که نقش نهاد دیگری به نام کتابخانه عمومی اهمیت پیدا می‌کند و حلقۀ دیگری از زنجیرۀ بهبود سرانۀ مطالعه در کشور است. کتابخانه‌های عمومی به عنوان دانشگاه مردم معرفی شده‌اند که می‌توانند فضایی برای بهبود سرانۀ مطالعه در کشور باشند.

تولیدکنندگان محتوا نیز از دیگر نهادهای کلیدی برای پیشبرد اهداف توسعه و بهبود سرانۀ مطالعه در کشور هستند. محتوای مناسب، بی‌تردید، یکی از زوایای مهم نظام مطالعه در کنار خواننده و انگیزۀ خواندن است. سلیقه‌های مخاطبان باید به درستی توسط ناشران و پدیدآوران - به عنوان مهم‌ترین تولیدکنندگان محتوا - شناسایی شوند و پاسخ مناسبی به آن‌ها داده شود. محتوای نامناسب از مسائلی بوده است که همیشه به عنوان یکی از موانع مطالعه شناسایی شده است. پس از تولید محتوای مناسب یک حلقۀ توزیع کارآمد باید این محتوا را به دست مخاطبان و خوانندگان برساند، که این مسئله هنوز هم با چالش‌های جدی در کشور مواجه است (رسولی، ۱۳۹۵).

رسانه‌های گروهی از دیگر نهادهای کلیدی در حوزه افزایش سرانۀ مطالعه هستند. رسانه‌های گوناگون، همانند تلویزیون، رادیو، و دیگر رسانه‌ها می‌توانند با ترویج و اطلاع‌رسانی درست می‌توانند به افزایش سرانۀ مطالعه کمک کنند. برخی معتقد هستند که خود تماشای تلویزیون یا گوش دادن به رایو نیز مطالعه به شمار می‌آید، اما در بسیاری از روش‌شناسی‌ها این گونه نیست و این دو مسئله مطالعه به شمار نمی‌آیند. برنامه‌های گوناگون کتاب‌خوانی، معرفی کتاب‌های مختلف، تبلیغات درباره کتاب‌خوانی، و اطلاع‌رسانی پیرامون کتاب‌خوانی می‌تواند در دستور کار این نهادها جای گیرد و در این زمینه فعالیت داشته باشند.

سرانجام، این نهادهای دولتی گوناگون هستند که با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی درست می‌توانند به بهبود سرانۀ مطالعه در کشور یاری رسانند. نهادهای دولتی، در رأس آن‌ها وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، باید به تلاش‌های مرتبط با سرانۀ مطالعه جهت دهند و در این زمینه

برنامه‌های گوناگون طراحی کنند. این نهادها به جهت نقش حاکمیتی که دارند، می‌توانند سیاست‌های همگرایی طرح کنند و نقش هر یک از نهادهای دیگر را در این زمینه روشن سازند.

نگاشت نهادی نظام مطالعه

یافته‌های پژوهش نشان داد که نهادهای گوناگونی در پیوند با مطالعه و سرائه مطالعه در کشور می‌توانند نقش ایفا کنند. اگر نقش هر یک از این نهادها به شکلی کارآمد تعریف شود و هر یک نقش خود را به درستی انجام دهند، هم از اتلاف منابع جلوگیری می‌شود و هم در نهایت می‌توان انتظار بهبود سرائه مطالعه را داشت. بی‌تردید «ترویج مطالعه» کلیدی‌ترین نقش در این زمینه است که باید در کانون توجه بیشتر نهادهای مرتبط در این زمینه قرار گیرد.

در کشوری همانند انگلستان در بحث ترویج دست کم ۱۰ نهاد تخصصی کار می‌کنند و هر یک برنامه‌ها و طرح‌هایی در این زمینه انجام می‌دهند. برای نمونه، یکی از این نهادها با نام «بوک‌تراست» بیشتر بر روی ترویج کتاب‌خوانی میان نوزادان، کودکان، و نوجوانان تمرکز کرده است و برنامه‌هایی در این زمینه تدارک دیده که سابقه برگزاری برخی از آنها به دو دهه می‌رسد. یافته‌های پژوهش نشان داد که شاید بتوان مطالعه و سرائه مطالعه را در قالب یک نظام دید و نهادهای درون این نظام را دسته‌بندی کرد و برای هر یک از آنها نقشی متصور شد. اگر چنین شود و در کشور یک «نظام مطالعه» وجود داشته باشد، نگاشت نهادی از الزامات آن خواهد بود. به هر شکل، مطالعه پژوهش‌ها، گزارش‌ها، خبرها، و نوشته‌های مرتبط با سرائه مطالعه نشان داد که دست کم ۲۰ نهاد در زمینه سرائه مطالعه می‌توانند نقش ایفا کنند. در جدول ۵-۲ نام نهادهای گوناگون در پیوند با سرائه مطالعه آمده و نقشی برای آن نهاد در نظر گرفته شده است.

فهرست منابع

آمار فرهنگ رفتاری خانوار (۱۳۹۷). بازیابی از درگاه ملی مرکز آمار ایران :

www.amar.gov.ir

اسکروچی، رقیه؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن و نوذر، سمانه (۱۳۹۱) بررسی مولفه‌های محاسبه‌ی سنجش سرانه مطالعه و ارائه چارچوبی برای سنجش سرانه مطالعه در ایران. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸(۱)، ۶۷-۸۸.

امرای، اسدالله (۱۳۹۷). وضعیت فعلی مطالعه در کشور، حاصل سیاست‌گذاری خودمان است. خبرگزاری مهر (۶ آبان ۱۳۹۷). دسترسی در ۱۲ اسفند ۱۳۹۷ از

<https://www.mehrnews.com/news/2975198>

امیدعلی، قاسم (۱۳۹۴). شناسایی و تحلیل استانداردها، معیارها و شاخص‌های سنجش و اندازه‌گیری سرانه مطالعه در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علم‌سنجی. دانشگاه شاهد، دانشکده علوم انسانی.

ایرنا (۱۳۹۷). بررسی مطبوعات: افزایش سرانه مطالعه با نهادهای ساختن فرهنگ کتابخوانی. ۲۳ آبان ۱۳۹۷ - ۰۹:۲۳

ایرنا (۲۵ آبان ۱۳۹۶). سرانه پائین مطالعه، فاجعه فرهنگی. بازیابی در تاریخ ۱۷ آذر ۱۳۹۷ از article.irna.ir/fa/

باقری، لیلا (۱۳۹۵). بررسی و تعیین شاخص‌های مطالعه در ایران و پیشنهاد شیوه منتخب برای سنجش آن. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

بحرانی، م. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر میزان کتابخوانی و مطالعه آزاد دانش‌آموزان متوسطه در استان فارس. علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز (۳ و ۴) ۸۵-۱۰۲. براتی علویجه، ح. (۱۳۸۴). روانشناسی مطالعه. اصفهان: پیام علوی.

بیچرانلو، ع.، غفوری، م.، و مهربان، ز (۱۳۹۶). نقش تلوزیون در ترویج مطالعه و کتابخوانی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۴(۱)، ۹۳-۱۲۰.

پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۸). بررسی مطالعه شهروندان تهرانی در اسفند ۱۳۸۸. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات (۱۳۸۹). نظرسنجی تلفنی درباره بررسی میزان مطالعه شهروندان اصفهانی در دی ماه ۱۳۸۸. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

- پورنقی، رویا (۱۳۹۶). سرقت علمی در میان دانشجویان دانشگاه‌ها: مطالعه مرور سیستماتیک و متاآنالیز. گزارش طرح پژوهشی. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک).
- جباری برزگر، ل (۱۳۹۶). بررسی وضعیت سرانه مطالعه زنان کارمند شهر قزوین و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. پایان نامه کارشناسی ارشد.
- جوادی یگانه، محمدرضا و هاشمی، سیدضیاء (۱۳۹۲). جای خالی کتاب در اوقات فراغت. ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران ۱۱(۶۹)، ۶۱-۷۰.
- جوهری، فاطمه و محمدی، امیر (۱۳۹۷). تأملی در وضعیت مطالعه دانشجویان با تأکید بر نقش خانواده و دانشگاه. راهبرد فرهنگ ۷۵:۴۱-۱۰۴.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۸). پرونده ویژه. کتاب می‌خوانیم؟ مصاحبه، خبرگزاری دانشجو، تاریخ انتشار: ۰۸:۰۵ - ۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۸
- خلجی، محمدمهدی (۱۳۹۳). چگونگی افزایش نرخ مطالعه در جامعه با تأکید بر گرایش کودکان و نوجوانان به کتابخوانی. یادداشت. منتشر شده در دوشنبه، ۲۶ آبان ۱۳۹۳ ۱۷:۲۶
- خنیفر، حسین، طاهری، فاطمه و سیار، ابوالقاسم (۱۳۹۳). راهکارهای اجرایی ارتقاء فرهنگ مطالعه در بین دانش آموزان. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات ۲۵(۹۸): ۸۷-۱۰۵
- راینر، ک. و پلاتسک، ا (۱۳۸۳). مدل‌های خواندن. فصلنامه کتاب (۵۸) ۲۰۱-۲۱۹.
- رجبی، ف. (۱۳۹۵). نقش ایستگاه مطالعه در ترویج فرهنگ کتابخوانی در شهرستان مشهد. پایان نامه کارشناسی ارشد.
- رضوانی، م. و منتظری، ع. (۱۳۸۵). گزارش نهایی طرح پژوهشی تحلیل روش‌ها و شاخص‌های ارزیابی فرهنگ، هنر، و ارتباطات در کشورهای مختلف جهان. هیأت نظارت و ارزیابی فرهنگ و علمی تهران. تهران: هیأت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی.
- رضوی طوسی، سیدمجتبی و باقری، لیلیا (۱۳۸۹). مقایسه میزان مطالعه شهروندان تهرانی در بین سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸. نامه پژوهش فرهنگی، ۱۱(۱۱)، ۷-۴۳. دسترسی در ۱۸ اسفند ۱۳۹۷ از http://www.jccs.ir/article_3421_324b6d709a7ae39b517ace64aaf220aa.pdf
- رضوی، عباس و رحیمی دوست، غلامحسین (۱۳۸۹). نقش دانشگاه در افزایش میزان مطالعه کتاب از دیدگاه دانشجویان. فصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی ۷: ۴۹-۷۱

رکن آبادی، م. (۱۳۹۶).، آبان ۲۳). استاندارد شاخص سرائه مطالعه در ایران از نهران تا آشکار. Retrieved from <http://www.iribnews.ir/fa/>: ۱۸۹۸۲۳۵/news

زکالوند، ن. (۱۳۹۲).، مهر ۱۳). روحتان را به کتاب عادت دهید. روزنامه جام جم، p. ۱۴. سالاری، م.، دیانی، م.، و فتاحی، ر. (۱۳۹۳). تحلیلی بر عوامل بازدارنده و تسهیل کننده مطالعه در ایران در چهار دهه اخیر: رویکردی مروری. پژوهش نامه کتابداری و اطلاع رسانی (۲)۴، ۱۲-۲۹.

سالاری، محمود، دیانی، محمدحسین و فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۹۳). تحلیلی بر عوامل بازدارنده و تسهیل کننده مطالعه در ایران در چهار دهه اخیر: رویکردی مروری. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی (۲)۴: ۱۲-۲۹

سرشار، محمد (۱۳۹۰). سرائه مطالعه‌ی کتاب در ایران و برخی کشورهای جهان. جامعه خبری تحلیلی الف. ۸ دی ماه ۱۳۹۰. دسترسی در ۱۸ اسفند ۱۳۹۷ از <http://old.alef.ir/> ۱۳۶۸۱۰?rpra.html.vdcgq۳۹qzak۹w۷۴

سلیمانی، فاطمه (۱۳۹۷). افزایش سرائه مطالعه از طریق توزیع رایگان کتاب. مصاحبه، خبرگزاری فارس. ۲۸/۳/۱۵:۲۶۱۳۹۷.

شرفی نیا، علی اصغر (۱۳۹۵). راهکاری برای بالابردن سرائه مطالعه در کشور. لیزنا. تاریخ انتشار: دوشنبه، ۲۴ آبان ۱۳۹۵ - ۱۹:۳۳

<https://www.lisna.ir/Away/%2D۲۵۹۳۲D%۸B%۱D%۸A%۷D%۸۷%۹DA%۹D%۸A%۷D%۸B%۱DBA%۸C-%2D%۸A%۸D%۸B%۱D%۸A%۷DBA%۸C-%2D%۸A%۸D%۸A%۷D%۸۴%۹D%۸A%۷D%۸A%۸D%۸B%۱D%۸AF%۸D-%۸۶%۹D%۸B%۳D%۸B%۱D%۸A%۷D%۸۶%۹D%۸۷%۹D%۸۵%۹D%۸B%۷D%۸A%۷D%۸۴D%۸B%۹D%۸۷%۹D%۸AF%۸D%۸B%۱DA%۸A%۹D%۸B%۴D%۸۸%۹D%۸B۱>

صابری نژاد، جلال (۱۳۹۷). راهکارهای افزایش سرائه مطالعه در کشور چیست؟ مصاحبه، گروه فرهنگی باشگاه خبرنگاران جوان.

صنعتگر، ر. (۱۳۹۶). رابطه سرمایه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شاخص گذران وقت فرهنگی با سرائه مطالعه (مورد مطالعه: شهر شیراز). پایان نامه کارشناسی ارشد.

غریب زاده، ش. (۱۳۸۹). یادداشت دبیر: معضلی به نام سرائه مطالعه. کتاب ماه علوم و

فنون (۱۲۶)، ۲.

غفاری، سعید و هنرجو، مریم (۱۳۹۷). راهکارهای ارتقاء فرهنگ مطالعه در میان زنان عضو کتابخانه‌های عمومی شهر ملایر. فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، ۹(۳۶): ۱۱۷-۱۲۶

فتوره چی، محمد مهدی (۱۳۹۵). چگونگی ترویج کتابخوانی و پیشنهاداتی برای نهادینه کردن آن در عصر اطلاعات (به بهانه برپایین نمایشگاه کتاب و اختصاص محل دائمی به آن). یادداشت. موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.

فلاح، محمد و نقشینه، نادر (۱۳۹۵). اثرات برنامه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه در فرهنگ سازی مطالعه و نقش کتابخانه‌های عمومی در جذب مخاطبان. ماهنامه ارتباط علمی ۳۹(۲)

کوثری، مسعود (۱۳۹۷). افزایش سرانه مطالعه در گرو همراهی نظام آموزشی. روزنامه ایران، شماره ۶۹۲۸ به تاریخ ۹۷/۸/۲۹، صفحه ۱ (صفحه اول)

محبوب، س (۱۳۹۲).، شهریور ۱۹). سرانه مطالعه در سال ۱۳۹۰. Retrieved from مجله مطالعات خواندن: www.readingandreaders.com

محبوب، س (۱۳۹۱). کتابخانه‌های عمومی و سرانه مطالعه. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸(۱)، ۱۱۷-۱۳۴.

محبوب، س (۱۳۹۰). نگاهی به سرانه مطالعه در کشورهای پیشرفته. کتاب ماه کلیات (۱۷۱)، ۱۱۲-۱۱۴.

محسنی، منوچهر (۱۳۷۴). بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران. معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.

مرادمند، علی (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی عوامل مشوق و بازدارنده مطالعه غیردرسی از دیدگاه دانشجویان دختر و پسر دوره کارشناسی در دانشگاه تربیت معلم آذربایجان. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶(۲): ۹۵-۱۱۴

مرکز آمار ایران (۱۳۹۷). آمارگیری از فرهنگ رفتاری خانوار سال ۱۳۹۶. درگاه ملی آمار. دسترسی در ۱۸ اسفند ۱۳۹۷ از <https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1397/farhang-s.pdf>

مصرف کتاب (۱۳۹۵). مصرف کتاب. شمارگان فرهنگ ۳(۴)، ۷۰-۷۵. دسترسی در ۱۸ اسفند ۱۳۹۷ از https://fbarnamerizi.farhang.gov.ir/ershad_content/media/

orig.pdf_۷۷۵۷۴۱/۰۷/۲۰۱۹/image

مهربان، زهرا و غفوری، محبوبه (۱۳۹۴). نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و ارشاد اسلامی

موحدی، مروارید (۱۳۹۴). تاثیر آموزش راهبردهای خواندن در زبان دوم (انگلیسی) بر انتقال معکوس نگرش به خواندن از زبان دوم به زبان اول (فارسی) و عملکرد خواندن در زبان اول و دوم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان انگلیسی. دانشگاه مازندران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.

موسوی، س (۱۳۹۵). عوامل موثر بر مطالعه و کتابخوانی، موانع و راهکارها. ارائه شده در کنفرانس منطقه ای فرهنگ مطالعه و کتابخوانی آسیب شناسی و راهکارها. Retrieved from <https://www.civilica.com/Paper-BOOKCONF۰۱-BOOKCONF۰۱-۰۴۴>

نظری، اشرف و عصاره، فریده (۱۳۹۰). دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان شهرکرد در مورد عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه آزاد. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات ۳(۸۷): ۵۷-۷۳

نوذر، س.، و حاجی زین العابدینی، م (۱۳۹۲). بازاندیشی در مفاهیم مطالعه، کتاب، و سنجش سرنانه مطالعه. کتاب ماه کلیات (۱۸۴)، ۵۱-۵۷.

نیازی، م.، & شفائی مقدم، ا (۱۳۹۴). تبیین وضعیت و عوامل مؤثر بر مصرف کتاب به عنوان مؤلفه سبک زندگی (مورد مطالعه: شهروندان شهرستان کاشان در سال ۱۳۹۲). فصلنامه جامعه شناسی سبک زندگی، ۱(۱)، ۲۱۳-۲۶۴.

نیازی، محسن و شفائی مقدم، الهام (۱۳۹۴). تبیین وضعیت و عوامل مؤثر بر مصرف کتاب به عنوان مؤلفه سبک زندگی (مورد مطالعه: شهروندان شهرستان کاشان در سال ۱۳۹۲). فصلنامه جامعه شناسی سبک زندگی ۱(۱): ۲۱۳-۲۶۴

همائی، مهدی و اشرفی ریزی، حسین (۱۳۹۲). بررسی راهکارهای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی. ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران. ۱۱(۶۹): ۴۲-۵۴
هوشمند، مهرداد (۱۳۸۹). راهکارها و موانع توسعه و ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی در بین دانش‌آموزان متوسطه ی شهرستان نهاوند. فرهنگیان ۳۷(۲)، ۱۳۳-۱۵۹.

یاری، شیوا، اجاقی، رضوان (۱۳۹۶). شناخت عوامل اثرگذار بر خواندن لذت بخش. تعامل انسان و اطلاعات. ۳(۴): ۵۶-۷۰.

2016 national reading habits study on adults. (2017). Retrieved from National library board : <https://www.nlb.gov.sg/Portals/0/Docs/AboutUs/National%20Reading%20Habits%20Study%202016%20-%20Adults%20-%20full%20report.pdf>

Afflerbach, P. (2017). Understanding and using reading assessment, K-12. ASCD.

Ivarez- Ivarez, Carmen (2015). Book clubs: an ethnographic study of an innovative reading practice in Spain. *Studies in Continuing Education* 38(2):228-242.

Amaize, O., & Buigut, S. (2018). the reading public in United Arab Emirates. *international journal of social economics*, 45(9), 1355-1368.

Anderson et al (1985) *Others Becoming a Nation of Readers: The Report of the Commission on Reading*. Washington, D.C. : Illinois Univ., Urbana. Center for the Study of Reading.; National Academy of Education

Babarinde, E., Babarinde, O., & Dike, V. (2018). reading habit and use of electronic media by junior secondary school students in Nsukka local government of Nigeria. *Journal of children and media*, 12(1,2), 16-32.

Babczonek, J. B. (2015). Global publishing and reading statistics. Retrieved from IPA : https://www.internationalpublishers.org/images/annual-reports/2015_online_statistics.pdf

Bogart, L. (1989). *Press and public: Who reads what, when, where, and why in American newspapers*. Psychology Press.

Chiu, Shao-I, Hong, Fu-Yuan and Hu, Hsiu-yuan (2015). The effects of family cultural capital and reading motivation on reading behaviour in elementary school students. *School Psychology International* 36(1): 3-17

Clark, Christina and Akerman, Rodie (2006) *Social inclusion and reading An exploration*. National Literacy Trust

Critchley, Adam (2018). *How Mexico is Striving to Nurture Booksellers and Promote Reading*. *Publishing Research Quarterly*. published online : 24 October 2018

Cullinan, B.E. (2000). Independent reading and school achievement. *School Library*

- Media Research, 3. Retrieved from <http://www.ala.org/aasVSLMR>
- cultural statistics. (2011). Retrieved from eurostat: www.europa.eu
- Deanne (2007). Who's Reading and Why: Reading Habits of 1st Grade through Graduate Students. *Reading Horizons* 47(3): 251-268
- Fisher, Douglas and Frey, Nancy (2018) Raise Reading Volume Through access, Choice, Discussion and book talks. *The Reading Teacher*. 1-9
- Fractor, Jann Sorrell, Woodruff, Marjorie Ciruti, Martinez, Miriam G and William. (1993). Let's Not Miss Opportunities to Promote Voluntary Reading: Classroom Libraries in the Elementary School. *The Reading Teacher*. 46(6): 476-484
- Go`kbulut, Burak and Yeniasir, Mustafa(2017). Analysis of children's interest in books and their reading levels depending on the education status of family. *Qual Quant*, DOI 10.1007/s11135-017-0608-2
- Gokbulut, B., & Yeniasir, M. (2018). Analysis of children's interest in books and their reading levels depending on the education status of family. *quality and quantity*, 52(1), 235-245.
- Gracy, Karen F(2017). See the Movie, Read the Book! Cleveland Public Library's Bookmarks Programme, 1923-1972. *LIBRARY & INFORMATION HISTORY*. 33(4):236-257
- Guthrie, J. T. & Seifert, M. (1984). *Measuring readership: rationale and technique*. Paris: UNESCO.
- Guthrie, J. T., Seifert, M., Burnham, N. A., & Caplan, R. I. (1974). The maze technique to assess, monitor reading comprehension. *Reading Teacher*, 28(2), 161-168.
- Higgins, Julian PT, and Sally Green. 2011. *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions Version 5.1.0 [updated March 2011]*. Edited by Julian PT Higgins and Sally Green: The Cochrane Collaboration.
- Hughes-Hassell, S., & Lutz, C. (Winter 2006). What do you want to tell us about

Reading? A smvey of the habits and attitudes of urban middle school students toward leisure reading. *Young Adult Library Services*, 39-45.

International Reading Association (2014). *Leisure Reading*. Leisure Reading Board Task Force 2013-2014. Assessed 10 September, 2018 from <http://literacyworldwide.org/docs/default-source/where-we-stand/leisure-reading-position-statement.pdf>

Margaret, M,K and Saiyidi, M, R(2017) The influence of access to eReaders, computers and mobile phones on children's book reading frequency, computer and education

Maynard, S. (2010). the impact of e-books on young children's reading habits. *publishing research quarterly*, 26(4), 236-248.

Merga and Mat Roni(2018) Parents as Social Influences Encouraging Book Reading : Research Directions for Librarians' Literacy Advocacy. *Journal of Library Administration*:1-24

Mlay, S., & Sabi, H. (2019). A structural analysis of ICT-based intervention on reading habits in Uganda. *information society*, 35(1), 26-35.

Morrone, A. (2006, December). Guilelines for measuring cultural participation. Retrieved from UNESCO institute for statistics : <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/guidelines-for-measuring-cultural-participation-2006-en.pdf>

OECD. (2011). *OECD Factbook 2011 : Economic, Environmental and Social Statistics*. OECD publishing. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2011-en>

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (2018). *PISA for Development Reading Framework*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Assessed 10 September, 2018 from <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264305274-4-en>.

پیوست‌ها

پیوست دو: نمونه پرسشنامه‌های استاندارد برای سنجش سرنانه مطالعه

پرسشنامه مطالعه به قصد لذت

<https://www.surveymonkey.com/r/8ZNFQ93>

Reading for Pleasure Questionnaire

New Ripley: Reading for Pleasure Questionnaire

1. Where do you like to read?

In school

At home

Both

Other (please specify)

2. How do you find out about books that interest you? You may choose more than one answer.

- By visiting bookshops
- Recommendations by friends
- Recommendations by teachers
- Other

Other (please specify)

3. Do you have a favourite author?

- Yes
- No

If yes please add below

4. Do you have a favourite book?

- Yes
- No

If yes please add below

5. What influences you to read a book? You may choose more than one answer.

- Front cover
- Blurb
- Title
- Author
- Pictures
- Flicking through
- Reading the first chapter

Other (please specify)

6. Do you prefer Fiction (stories, make believe) or Non-Fiction (facts, true life)?

- Fiction
- Non-Fiction
- Both

7. Do you read books about your hobbies or interests (Dance, Sport, Pets etc)?

- Yes
- No

8. Do you read newspapers or magazines?

- Newspapers
- Magazines
- Both

If you have a favourite, please add below.

9. Are you a member of your local Lancashire County Library?

- Yes
- No

10. Please add your name and any other comments about your reading for pleasure.
Thank you, Mrs Buckland, Librarian.

پیمایش مطالعه به قصد لذت

Pleasure Reading Survey

1. Do you read for pleasure (that is, reading that is not part of your job or school requirements but is for your own enjoyment)...

READ LIST IN ORDER

- 01 - more than you did one year ago SKIP TO Q3
 02 - less than one year ago, or
 03 - about the same? SKIP TO Q3
 VOLUNTEERED
 94 - Do not read for pleasure SKIP TO Q3
 99 - Don't know SKIP TO Q3

ASK Q2 IF READING LESS IN Q1

2. Why are you reading for pleasure less than you used to?
 DO NOT READ - ACCEPT AS MANY AS APPLICABLE

- 01 - watching more T.V.
 02 - spending more time online
 03 - can't find anything to read that interests me
 04 - too busy/less time generally
 05 - costs of materials (books, magazines)
 98 - other PLEASE SPECIFY

3) What formats of reading material do you most prefer?

DO NOT READ LIST - PROMPT IF NECESSARY - ACCEPT UP TO 3

IF RESPONDENT SAYS "BOOKS" PROMPT FOR FICTION OR NON-FICTION

NOTE TO INTERVIEWER: books, magazines, newspapers etc. can include both print and online or Kindle versions

- 01 - books - fiction (INTERVIEWER INCLUDES POETRY)
 02 - books - non-fiction (INTERVIEWER INCLUDES TEXTBOOKS)
 03 - magazines
 04 - newspapers
 05 - social media sites/blogs
 06 - technical reports
 07 - other types of materials
 VOLUNTEERED
 97 - I enjoy reading all types of material
 98 - I don't enjoy reading anything
 99 - Don't know

SKIP OVER Q4 IF DO NOT READ FOR PLEASURE - CODE 04 AT Q1 OR CODE 98 AT Q3

4) How many books did you read for pleasure last year?
 DO NOT INCLUDE BOOKS FOR WORK OR SCHOOL

RECORD NUMBER
 99 - DON'T KNOW

CATEGORIES FOR TABLES:

- no books
 1-5 books
 6-20 books
 21 or more books

ASK ALL

5) Compared to one year ago, has your reading of electronic publications increased?
 READ - ACCEPT ONE ONLY

ROTATE BETWEEN ASKING Q1 AND Q3 FIRST, Q2 IS ALWAYS SECOND

- 01 - not at all
 02 - moderately, or
 03 - significantly
 VOLUNTEERED
 98 - Do not read electronic publication
 99 - DON'T KNOW

6) Have you used library services in the past year?

DO NOT READ - ACCEPT ONE ONLY

IF ASKED THIS INCLUDES USING LIBRARY SERVICES SUCH AS LISTENING TO MUSIC/READING MAGAZINES/ATTENDING PROGRAMS/COMPUTER USERPRINTING DIVS IN ADDITION TO CHECKING OUT OR READING BOOKS AND MAGAZINES

- 01 - yes
 02 - no
 99 - Don't know/not sure

پیمایش مطالعه به قصد لذت

Pleasure Reading Survey

پیوست دو: نمونه پرسشنامه‌های محقق ساخته برای سنجش سرانه مطالعه

پرسشنامه مافیت و وارنلا

Moffitt, M. A. S., & Wartella, E. (۱۹۹۱). Youth and reading: A survey of leisure reading pursuits of female and male adolescents.

As a doctoral candidate in communications at the University of Illinois, I am conducting research into the use of leisure time by teenagers. In particular, I am interested in those high school students who choose to read as a *leisure activity*.

Thank you for your cooperation.

Mary Ann Moffitt
Institute of Communications Research
U of I, Champaign-Urbana

I. First — some personal data.

Your initials please _____ year in school _____
_____ female _____ male high school _____
age _____

what is your approximate grade point average or what grades do you most often receive? _____

occupation of mother _____ mother's level of education _____
occupation of father _____ father's level of education _____

II. Reading habits.

1. Not counting books or textbooks you have to read for school assignments, do you ever read *other kinds of books* just for fun?
YES _____ NO _____

2. If your answer is *NO* but you read, say, magazines or other printed materials, please list below.
 magazines: _____ other? _____

3. If your answer is *NO* and you do not read for pleasure, you do not have to finish this survey.
4. If your answer is *YES*, check your favorite kinds of books to read for pleasure by putting "1" before the most favorite, "2" for next, etc.
 _____ romance _____ detective
 _____ classics _____ non-fiction
 _____ suspense/spy/mystery _____ fantasy, myth
 _____ science fiction _____ adventure, action
 _____ sports
5. How much total time do you spend reading for a typical, *one-day* period (a weekday, not on the weekend)?
 reading books for pleasure: _____ hours OR _____ minutes
6. What are other activities you do for leisure or just to relax? (hobbies, talking on the phone, etc.)

If reading is your favorite leisure activity, underline this sentence.

If one of the activities listed above is your favorite, circle that activity.

7. Check one of the following. The people most important to me (parents, friends) are _____ on what books I read for pleasure.
 extremely influential _____ slightly influential _____
 quite influential _____ not influential _____
8. My choice of what books I read for pleasure is decided by:
 _____ almost everybody I know _____ my parents
 _____ most of my friends _____ my brothers and sisters
 _____ a few of my closest friends _____ only myself
 _____ my best friend _____
9. Those disapproving of my reading my favorite books for pleasure are:
 _____ best friends _____ sister(s)
 _____ other friends and _____ teachers
 acquaintances _____ other people I don't know;
 _____ parents _____ the rest of society
 _____ brother(s)
10. Have you *ever* read a romance novel?
 YES _____ NO _____
11. If you do read romance novels, only occasionally or a lot, and if you would let me interview you this summer (takes an hour), please write your name and phone number below.
 _____ phone: _____
12. Think of all the times you read for pleasure yesterday. For the timetable listed below, indicate in the blanks *any time* during the day when you read for pleasure.
 at home, before school _____
 on the way to school _____

at school, before your first class _____
during your morning classes _____
between classes, during the morning _____
over lunch _____
during your afternoon classes _____
at school, after your classes _____
on the way home _____
at home, during the evening _____
or at your part-time job, a friend's house, or other? (list: _____)

13. How much money do you spend on your pleasure reading for a month?

پرسشنامه رو و چن

Ro, E., & Chen, C. L. A. (2014). Pleasure Reading Behavior and Attitude of Non-Academic ESL Students: A Replication Study. *Reading in a Foreign Language*, 26(1), 49-72.

Instructions: Please answer the following questions and mark the space before the option that applied to you. The questionnaire has 23 items and takes 10-15 minutes to fill out.

Part 1 – GENERAL INFORMATION AND BASELINE DATA

1. Name: _____
2. Gender: _____ M _____ F
3. Nationality: _____
4. Age: _____ 18-25 _____ 26-30 _____ 31-40 _____ over 40
5. How many years have you studied English?
 _____ 2-4 _____ 5-6
 _____ 4-5 _____ more than 6
6. Have you ever attended private or extra-curricular English courses or lessons?
 _____ yes, for more than a year _____ yes, for a few weeks
 _____ yes, for a few months _____ no, never
7. During your previous studies, did you have access to books in English to read for pleasure?
 _____ yes, often _____ rarely
 _____ sometimes _____ no, never
8. In the past, were you ever encouraged to read for pleasure in English by a teacher?
 _____ no, never _____ sometimes
 _____ hardly ever _____ yes, very much
9. In reading for pleasure in English, how would you rate your comprehension level?
 _____ low (wide use of dictionary) _____ good
 _____ average _____ very good (little use of dictionary)
10. If you do *not* know the meaning of all the words when reading in English, are you able to understand the gist of what you read?
 _____ yes, almost always _____ rarely
 _____ sometimes _____ no, I always need to use a dictionary
11. How long have you spent your time in a country where English is the dominant language?
 _____ Less than a month _____ yes, 6-12 months
 _____ yes, 1-6 months _____ yes, more than a year

_____ study _____ business
AND USE THESE PHRASES TO EXPLAIN YOUR CHOICE OF HOW TO SPEND YOUR TIME

12. What was (or is) the purpose of your stay?

- _____ tourism/vacation _____ part-time work
 _____ study _____ business
 _____ other (*write your answer*) _____

Part 2 – PLEASURE READING HABITS: FREQUENCY AND PREFERENCE

13. In your leisure time, how often do you read books in your own language?

- _____ at least once a week (or more often)
 _____ once every 1-2 months
 _____ sometimes (for example, during vacation periods)
 _____ never, I prefer to do other things during my leisure time (*skip to question n.15*)

14. In the last 12 months, how many books have you read for pleasure in your own language?

- _____ 1-2
 _____ 3-5
 _____ 6-8
 _____ more than 8

15. How often do you read something in English for pleasure?

- _____ at least once a week (or more often)
 _____ once every 1-2 months
 _____ sometimes (for example, during vacation periods)
 _____ never (*skip to question n. 18*)

16. What do you usually read in English during your leisure time?

Rank according to what you read most frequently. Write 1 for the type of reading material you read the most frequently, 2 for the second type and 3 for the third.

- _____ lyrics of pop, rock songs
 _____ newspapers
 _____ magazines or comics
 _____ books (novels or non-fictions)

_____ study _____ business

12. What was (or is) the purpose of your stay?

- _____ tourism/vacation _____ part-time work
 _____ study _____ business
 _____ other (*write your answer*) _____

Part 2 – PLEASURE READING HABITS: FREQUENCY AND PREFERENCE

13. In your leisure time, how often do you read books in your own language?

- _____ at least once a week (or more often)
 _____ once every 1-2 months
 _____ sometimes (for example, during vacation periods)
 _____ never, I prefer to do other things during my leisure time (*skip to question n.15*)

14. In the last 12 months, how many books have you read for pleasure in your own language?

- _____ 1-2
 _____ 3-5
 _____ 6-8
 _____ more than 8

15. How often do you read something in English for pleasure?

- _____ at least once a week (or more often)
 _____ once every 1-2 months
 _____ sometimes (for example, during vacation periods)
 _____ never (*skip to question n. 18*)

16. What do you usually read in English during your leisure time?

Rank according to what you read most frequently. Write 1 for the type of reading material you read the most frequently, 2 for the second type and 3 for the third.

- _____ lyrics of pop, rock songs
 _____ newspapers
 _____ magazines or comics
 _____ books (novels or non-fictions)

17. In the last 12 months, how many books in English have you read for pleasure?

- _____ 0
 _____ 1-2
 _____ 3-4
 _____ more than 4

Part 3 – READING FOR PLEASURE *IN ENGLISH*: MOTIVATIONS AND OPINIONS

18. Would you like to read more books in English for pleasure than you do now?

- _____ definitely yes
 _____ probably yes
 _____ not sure
 _____ no, I'm not interested in reading more in English (*skip question n. 19*)

19. Why do you (or would you) read books in English for pleasure?

From the list below, rank at least three reasons in order of importance, Write 1 for the most important reason, 2 for the second 3 for the third.

- a. _____ I have confidence in reading English books
 b. _____ I find reading in English personally rewarding
 c. _____ I find reading in English fun
 d. _____ I find reading in English useful
 e. _____ I have easy access to English books
 f. _____ Other reason (*write here*)

20. Why don't you read more books in English for pleasure?

From the list below, rank at least three reasons in order of importance, Write 1 for the most important reason, 2 for the second 3 for the third.

- a. _____ it's too difficult because of my limited level of comprehension
 b. _____ lack of time due to university studies
 c. _____ I don't know which books to read
 d. _____ lack of time (work, family commitments, etc.)
 e. _____ I don't have access to books in English
 f. _____ I don't want to read in English during leisure time
 g. _____ other reason (*write here*)

21. If you had access to interesting books that were suitable to your comprehension level, how many hours per week would you be willing to dedicate to reading in English?

- _____ 0
 _____ 1-2
 _____ 2-3
 _____ more than 3

22. Do you think reading books for pleasure in English is important?

- _____ yes, very important
 _____ fairly important
 _____ not sure (*skip question n. 23*)
 _____ no (*skip question n. 23*)

23. Why do you think reading books for pleasure in English is important?

From the list below, rank at least three reasons in order of importance. Write 1 for the most important reason, 2 for the second and 3 for the third.

- a. _____ could be useful also in other academic subjects
- b. _____ to acquire a wider range of vocabulary
- c. _____ could be useful for the English course
- d. _____ to learn more about other cultures
- e. _____ could be useful for my career
- f. _____ to enhance my knowledge and literacy on a general level
- g. _____ other reason (*write here*)

Appendix B

Contributing factors for ER motivation

I. de Burgh-Hirabe and Feryok's (2013) ten major factors affecting nine JFL learners' motivation for ER:

1. Goal to improve their Japanese
2. Instrumental benefits
3. Perceived progress and feeling of success
4. Intrinsic values
5. ER books
6. Beliefs about L2 learning
7. Autonomy
8. External demands
9. Distractions
10. Self-regulation

II. Ro's (2013) five contributing factors that changed an unmotivated reader to do ER:

1. Convenience or Accessibility
2. Satisfaction
3. Comfort or ease
4. Enjoyment
5. Usefulness

پرسشنامه لین

Lane, B. A. (۱۹۸۵). A survey of the leisure reading of junior high school students in the province of Newfoundland (Doctoral dissertation, Memorial University of Newfoundland).

Leisure Reading Questionnaire
for Students in
Grade Seven and Eight.

Name of School _____

Number of Classrooms _____

Your Age _____ Sex _____ Grade _____

This questionnaire deals with your leisure reading interests and habits; it is not asking about reading you are required to do in connection with class assignments. Please answer every question as accurately as you can. So that it will be impossible to identify any individual's work, you are not asked to place your name anywhere on the questionnaire. You should feel free to give your own opinion frankly. Your answers are important and will help in research in education.

Section A

1. (a) Do you enjoy reading in your leisure time? Check (✓) one.

1. _____ Yes 2. _____ No

(b) If you enjoy leisure reading what are the chief reasons? From the list below choose three, labelling them 1, 2, 3, in order of importance.

- (1) _____ teachers have encouraged me to read.
- (2) _____ there is much reading in my home.
- (3) _____ reading is my hobby.
- (4) _____ I like to use my imagination.
- (5) _____ I like to read for information.
- (6) _____ I have formed the habit of getting books from the library.
- (7) _____ I have a book collection of my own.
- (8) _____ it is a quiet pastime.

2. Apart from the reading that you do for your school courses and assignments, what are your reading habits? Choose three, labelling them 1, 2, 3, in order of importance.

- (1) ___ at every opportunity
(2) ___ in preference to other forms of recreation
(3) ___ when I am required to read
(4) ___ when there is nothing else to do
(5) ___ often when I should be doing home assignments
(6) ___ in my free time at school

3. (a) Do you find in your classroom any books you like to read in your leisure time? Check () one.

(1) ___ Yes (2) ___ No

- (b) Do you find in your school library any books you like to read in your leisure time?

(1) ___ Yes (2) ___ No

4. About how many books have you read:

- (1) ___ in the last month?
(2) ___ in the last four months?
(3) ___ in the last year?

5. Name two of the books you have read and enjoyed within the last year.

(1) _____
(2) _____

6. Of all the books you have ever read, which one do you remember most?

7. Non-fiction refers to writing that is factual. The setting, characters and events in non-fiction are real. Choose any of the following types of non-fictional books in which you are interested. Number them 1, 2, 3, etc. in order of your preference. (You are not asked to number them all. Number only those in which you are interested.)

- (1) ___ life stories of interesting people
- (2) ___ development and description of games and activities.
- (3) ___ exploring new and strange lands
- (4) ___ inventions and scientific discoveries
- (5) ___ hobbies and handicrafts
- (6) ___ accounts of wars and conquest
- (7) ___ self-improvement, dress, manners, grooming
- (8) ___ nature books, the sea, animals, birds
- (9) ___ occupations and careers
- (10) ___ others. Please specify. _____

8. Fiction is imaginative writing. It refers to any story in which characters, setting, or events are imaginatively created. Choose any of the following types of fiction which you like to read in your leisure time. Number them 1, 2, 3, etc. in order of your preference. (Number only those you really like to read.)

- (1) ___ stories about real animals
- (2) ___ stories about animals that talk
- (3) ___ adventure stories about young people
- (4) ___ adventure stories about adults
- (5) ___ stories about life in the past
- (6) ___ love stories
- (7) ___ fantasy - stories of the strange and unusual

(#8 continued)

- (8) mystery and detective stories
- (9) science fiction, including space travel
- (10) stories of careers or personal achievement
- (11) sports stories
- (12) travel stories
- (13) humorous stories
- (14) 'western' stories, cowboys, pioneer days
- (15) myths and legends
- (16) others? Please specify. _____
9. Check (✓) any of the following which you occasionally choose to read (or would choose to read if they were available) in your leisure time.
- (1) plays
- (2) poetry
- (3) short stories
- (4) novels
10. (a) How often do you read newspapers? Check (✓) one.
- (1) daily
- (2) weekly
- (3) occasionally but not regularly
- (4) not at all
11. (a) How often do you read magazines? Check (✓) one.
- (1) daily
- (2) weekly
- (3) occasionally but not regularly
- (4) not at all

11. (b) What type of magazine do you like most? Choose three, numbering them 1, 2, 3, in order of preference. (If you read a magazine which does not seem to fit one of the listed types, name it in number 10.)

- (1) ___ hobbies and handicrafts
- (2) ___ news, current events
- (3) ___ movie life, film stars, Hollywood, etc.
- (4) ___ love
- (5) ___ science fiction, space travel
- (6) ___ nature, the out-of-doors, animals, birds, and the like
- (7) ___ teen magazines
- (8) ___ sport
- (9) ___ comics
- (10) ___ others. Please name. _____

(c) Choose any of the following magazines which you like to read. Number them 1, 2, 3, etc. in order of your preference. (You are not asked to number them all. Number only those which you read and enjoy.) If you read a magazine that is not listed, name it in number 13.

- (1) ___ Maclean's Magazine
- (2) ___ Miss Chatelaine

- (3) ___ National Geographic
- (4) ___ Newsweek
- (5) ___ Owl
- (6) ___ Popular Mechanics
- (7) ___ Popular Science
- (8) ___ Reader's Digest
- (9) ___ Seventeen

(#11c, continued)

- (10) Sports Illustrated
- (11) Hot Rod
- (12) Time
- (13) Other. Please specify. _____

12. In each of the following groups check (✓) the type of reading material you prefer.

- (1) fact () or fiction ()
- (2) poetry () or prose ()
- (3) plays () or essays ()
- (4) newspapers () or magazines ()

13. When you are selecting a book to read in your leisure time, what helps you most in making your choice? Check (✓) up to three.

- (1) the title of the book
- (2) the teacher's or librarian's suggestion
- (3) the illustration on the cover
- (4) the number of pages
- (5) a friend's recommendation
- (6) readability - size of print, length of paragraphs, etc.
- (7) discussion of the book in class
- (8) authorship (the writer)
- (9) relation of book to work being done in school
- (10) influence of movie or television
- (11) others. Please specify. _____
- _____
- _____

14. List the titles of two books you think should be available for leisure reading in your school.

(1) _____

(2) _____

15. Name any two books you have read because you have seen the movies of them (or on T.V.).

(1) _____

(2) _____

16. What are your three favourite T.V. programs?

(1) _____

(2) _____

(3) _____

17. Do you think that you read _____ more books or _____ fewer books because of watching T.V.?

18. Do you have difficulty finding books to suit your interests? Check (✓) one.

(1) always

(2) often

(3) sometimes

(4) rarely

(5) never

19. (a) Is time set aside in your time-table for periods in which you can go to the library and do leisure reading? Check (✓) one.
- (1) Yes
- (2) No
- (b) If provision is made, how many periods a week are leisure reading periods in the library? _____
20. (a) Is there class time set aside for leisure reading in the classroom?
- (1) Yes
- (2) No
- (b) If there is class time set aside for leisure reading, how many periods a week? _____
21. If there is no time set aside for leisure reading (in the library or the classroom), do you think there should be?
- (1) Yes
- (2) No
22. (a) Do you enjoy discussing books you have read? Check (✓) one.
- (1) Yes
- (2) No
- (b) Is any class time set aside for discussing books you have read that you are not required to read? Check (✓) one.
- (1) Yes
- (2) No

23. (a) Are you ever required to write book reports on books you read on your own? Check (✓) one.
- (1) Yes
- (2) No
- (b) Do you like to write book reports about books you have read? Check (✓) one.
- (1) always
- (2) sometimes
- (3) never
24. You may find it difficult to read as many books as you would like. If this is so, what are the reasons? From the list below choose five, numbering them 1, 2, 3, 4, 5, in order of importance. If other things (not listed) keep you from reading, name them in #12.
- (1) lack of suitable books at school
- (2) lack of reading skill
- (3) lack of suitable books at home
- (4) lack of public library facilities
- (5) lack of reading time because of hobbies
- (6) lack of reading time because of home duties
- (7) spare time is occupied with T.V. or movies
- (8) preference for magazines
- (9) preference for comic books
- (10) too much time spent travelling to and from school
- (11) lack of time because of homework assignments
- (12) others _____

25. What would help you most in your leisure reading? From the list below, choose five, numbering them 1, 2, 3, 4, 5, in order of importance.

- (1) ___ more teacher help in learning to understand books
- (2) ___ more class discussion of certain books
- (3) ___ more direction in choosing books
- (4) ___ more reading by teacher or student from favourite books
- (5) ___ more free time to spend in library
- (6) ___ more books available in classroom and/or school
- (7) ___ more direction and supervision in using the library
- (8) ___ more books of interest to me
- (9) ___ more required reading
- (10) ___ more talks by librarians, authors or other experts on books
- (11) ___ more oral reporting to the class on favourite books

خلاصه برای مدیران

سرانۀ مطالعه یکی از شاخص‌های فرهنگی به شمار می‌رود که کشورهای گوناگون و سیاست‌گذاران فرهنگی توجه خاصی به آن دارند. بالا بودن سرانۀ مطالعه نشانه‌ای از فرهنگی بودن مردم یک کشور دارد. به گفته دیگر، پیشرفت و ترقی هر جامعه (از فرهنگ گرفته تا لایه‌های دیگر، همانند اقتصاد و سیاست)، به مهارت خواندن بستگی بسیاری دارد. اصولاً هر چه سرانۀ مطالعه یک جامعه بالاتر باشد، آن جامعه باسوادتر است زیرا پیشرفت و رشد هر جامعه در گرو رشد دانش و اطلاعات آن است و این امر شدنی نیست مگر با خواندن. پایین بودن سرانۀ مطالعه نیز، در مقابل، می‌تواند به عنوان چالشی جدی برای سیاست‌گذاران فرهنگی باشد و برخی از آن با عنوان «فاجعه فرهنگی» یاد می‌کنند. آمارهای گوناگون و گاه متناقضی از سرانۀ مطالعه در ایران وجود دارد. برخی معتقدند که سرانۀ مطالعه در کشور بسیار پایین و حتی کمتر از یک دقیقه است و برخی نیز معتقدند که سرانۀ مطالعه در کشور مناسب و پیرامون دو ساعت در روز است. این ناآگاهی و عدم اعتماد کار سیاست‌گذاری را نیز دشوار ساخته است. هدف از این پژوهش، نگاهی فراگیر به آمارها، روش‌شناسی‌ها، و گزارش‌های مرتبط با سرانۀ مطالعه در کشور است. این پژوهش نخستین بخش از یک پروژه دو مرحله‌ای برای سنجش سرانۀ مطالعه در کشور است. در بخش دوم این پروژه بناست که سرانۀ مطالعه ایرانیان با بهره‌برداری از یافته‌های بخش نخست در عمل سنجیده شود و معیاری برای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری فرهنگی شود.

برای دستیابی به هدف پژوهش مروری نظام‌مند روی آثار و نوشته‌های در پیوند با سرانۀ

مطالعه انجام شد. این پژوهش بر اساس رویکرد هشت مرحله‌ای کوکران (انتخاب موضوع، معیارهای ورود و خروج، تعیین استراتژی جستجو، تعیین مکان مطالعه، انتخاب مطالعات، ارزیابی کیفیت، استخراج داده‌ها، و تحلیل و ارائه نتایج)، انجام شد. پس از کاوش کلیدی‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی، روی هم‌رفته، ۲۸۶۱ رکورد انگلیسی و ۳۱۵ رکورد فارسی در پیوند با سرائه مطالعه بازیابی شدند. پس از مطالعه چکیده و تمام متن این آثار، سرانجام، ۸۱ رکورد انگلیسی و ۶۲ رکورد فارسی برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش شناسایی شدند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که مناسب‌ترین تعریف از «مطالعه» در مفهوم «سرائه مطالعه» تعریفی است که توسط انجمن بین‌المللی خواندن در سال ۲۰۱۴ ارائه شده است: «مطالعه آزاد گونه‌ای از خواندن به شمار می‌رود که مستقل، بر پایه گزینش فردی، و داوطلبانه است. مطالعه آزاد خواندن متنی ادامه‌دار به منظور اهداف گوناگون فردی و اجتماعی است. اینگونه مطالعه هم می‌تواند در مدرسه/دانشگاه رخ دهد یا خارج از این محیط‌ها. خوانندگان می‌توانند آثار مورد علاقه خود را از میان گستره وسیعی از مواد خواندنی، همانند رمان، قصه و داستان، آثار غیرداستانی، کتاب‌های مصور، کتاب‌های الکترونیکی، مجله و نشریه، شبکه‌های اجتماعی، بلاگ‌ها، وبسایت‌ها، روزنامه‌ها، کتاب‌های کامیک، و رمان‌های گرافیکی گزینش کنند. مطالعه آزاد اغلب عملی ذاتی و اجتماعی است». بر پایه این تعریف، باید به چند مسئله در مفهوم مطالعه توجه کرد. پیش از هر چیز، هدف از مطالعه آزاد بیشتر فردی و اجتماعی، نه پیشرفت حرفه‌ای یا آموزشی. در این گونه مطالعه فردی که کتابی را مطالعه می‌کند کاملاً از روی علاقه شخصی است و کسی او را مجبور نساخته است. مطالعه آزاد خودجوش است. خودجوش بودن به معنای آن است که انگیزه برای مطالعه از درون خود فرد بر می‌خیزد نه از یک منبع بیرونی. همچنین، مطالعه باید روی یک متن/محتوای ادامه‌دار انجام شود. متن ادامه‌دار دربردارنده جملاتی است که یک پاراگراف، بخش، فصل، و/یا یک کتاب را می‌سازند. نمودار، گراف، جدول، دیاگرام، نقشه، فرم، تبلیغات، ووچر، و چیزهایی از این دست در شمار متن‌هایی دسته‌بندی می‌شوند که ادامه‌دار به شمار نمی‌روند. مطالعه آزاد، آنگونه که از نامش برمی‌آید، باید روی موضوع‌ها و منابعی انجام شود که در کانون علاقه خواننده باشند. خواننده خود باید موضوع مورد مطالعه را برگزیده باشد و هر منبعی را که دلخواه اوست بخواند.

روش‌شناسی سنجش میزان سرانه مطالعه نیز اهمیتش کمتر از تعریف سرانه مطالعه نیست. اینکه چه روشی برای سنجش سرانه مطالعه استفاده کنیم به شکلی مستقیم بر یافته‌های ما تأثیرگذار خواهد بود. مسائل مهمی هستند که در سنجش سرانه مطالعه باید در کانون توجه باشند. نخست واحد سنجش در سرانه مطالعه است. مراد از واحد سنجش، زمان یا حجم مطلب خوانده شده است. اگرچه حجم مطالعه در برخی از گزارش‌ها مورد استناد قرار گرفته است، ولی بیشتر سنجش‌ها از زمان مطالعه بهره برده و سرانه مطالعه را در قالب دقیقه اعلام کرده‌اند. مسئله دیگر مشارکت کنندگان در پژوهش هستند. مراد از مشارکت کنندگان آنهایی هستند که قرار است در پژوهش سنجش سرانه مطالعه مشارکت کنند و سرانه مطالعه آنها روشن شود. از جوامع گوناگونی می‌توان نمونه‌هایی برگزید که سرانه مطالعه آنها سنجش شود، ولی در بیشتر پژوهش‌ها برای سنجش سرانه مطالعه از افراد ۱۵ ساله و بیشتر کمک گرفته می‌شود. از این رو، زمانی که سرانه مطالعه در یک جامعه سنجش می‌شود منظور سرانه مطالعه همان افراد ۱۵ ساله و بیشتر هستند. سوم، روش‌های سنجش هستند. پژوهش‌های اندکی درباره اینکه چه روشی برای سنجش سرانه مطالعه بهتر است در دسترس هستند. به شکل کلی چهار روش کلیدی برای سنجش سرانه مطالعه به کار گرفته می‌شوند. این روش‌ها بسته به بافتی که در آن به کار گرفته می‌شوند متفاوت هستند. روش روزنگاری، روش پیمایش خوداظهاری، روش مطالعات اسنادی، و روش سنجش ترکیبی چهار روش کلیدی در این زمینه به شمار می‌آیند. در حالی که روش ترکیبی مناسب‌ترین روش برای سنجش سرانه مطالعه به شمار می‌رود و پاسخ دقیق‌ترین در این زمینه فراهم می‌سازد، بیشتر پژوهش‌ها از روش‌های دیگری همانند روزنگاری و پیمایش استفاده کرده‌اند. هرچند دقت روزنگاری نیز از روش پیمایشی بیشتر است.

پس از گزینش روش، ابزار گردآوری داده نیز مهم است. ابزارهای بسیاری برای سنجش سرانه مطالعه در جهان هستند که در کشورهای گوناگون از آنها به شکل‌های متفاوت بهره‌برداری می‌شود. بسته به اینکه در یک کشور به مطالعه چه میزان اهمیت داده شود، بهره‌برداری از ابزارهای دقیق‌تر در دستور کار قرار دارد. برای سنجش سرانه مطالعه در سطح ملی سه ابزار کلیدی در دست هستند: صرف زمان روزانه، صرف زمان برای مصرف کالاهای فرهنگی، و صرف زمان برای مطالعه. در این میان صرف زمان برای مطالعه ابزار دقیق‌تری است که تحلیل‌های مفصل‌تری از آن می‌توان استخراج کرد.

سرانجام، اینکه مطالعه چه محتوایی را در سنجش سرائه مطالعه درگیر کنیم امری کلیدی است، چون افراد در طول روز شاید به منابع گوناگونی دسترسی داشته باشند که نتوان همه آنها را در سنجش سرائه مطالعه به شمار آورد. علاوه بر مطالعه انواع منابع چاپی، جزوه، بروشور، اعلامیه، نقشه، سند (چاپی، خطی و...)، بریده جراید، اسلاید، شفافبرگه، ریز فیلم، ریز برگه، کره جغرافیایی، بازدید از وبگاه اطلاعاتی، بازدید از وبگاه خبری، بازدید از وبگاه شخصی، بازدید از وبگاه سیاسی، بازدید از وبگاه ویکی، بازدید از وینوشت (وبلاگ)، قصهگویی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای کودک، داستانخوانی (عضوی از خانواده - پرستار - مربی) برای کودک، کتابخوانی گروهی (قرآنخوانی، شاهنامهخوانی و...)، رجوع موردی به لغتنامهها و بهطور کلی منابع مرجع، کتابهای الکترونیکی (EBook) در قالب لوح فشرده (CD)، لوح ویدیویی دیجیتال (DVD)، فایل‌های اینترنتی و فایل‌های تلفن همراه، چک کردن پستهای الکترونیکی (Email) با محتوای نوشتاری علمی، ادبی، هنری، فرهنگی، گوش دادن به برنامه‌های مستند رادیو/فایل‌های صوتی (به جز تفریحی و سرگرمی)، تماشای برنامه‌های مستند تلویزیون/ماهواره و فایل‌های صوتی - تصویری (به جز تفریحی و سرگرمی) می‌توانند به عنوان مؤلفه‌های سنجش سرائه مطالعه قرار گیرند.

بر پایه یافته‌های پژوهش، با آنکه به نظر می‌رسد در سطح ملی تنها باید یک نهاد مشخص و مرتبط سنجش میزان سرائه مطالعه در کشور را بر عهده داشته باشد، ولی بررسی نوشته‌ها نشان می‌دهد که تا کنون چندین نهاد در این زمینه اقداماتی انجام داده‌اند. آمارهایی که این توسط این نهادها ارائه شده‌اند از کمتر از یک دقیقه تا ۱۲۰ دقیقه در روز را شامل می‌شوند. برای سرائه مطالعه یک دقیقه‌ای و ۱۲۰ دقیقه‌ای شواهد تجربی پیدا نشد و این آمارها تنها در رسانه‌های خبری مورد استناد قرار گرفته‌اند. در جدول یک، شماری از آمارهایی که توسط نهادهای گوناگون ارائه شده آمده است.

جدول ۱. روند میزان سرانۀ مطالعه ایرانیان بر پایه آمارهای نهادهای گوناگون (دقیقه در روز)

۹۶	۹۴	۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۲	۷۸	۷۵	۷۰	۵۸	۵۳	نهاد
											-	۲	مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون
										-			دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی
									۱۵				سازمان ملی جوانان
	۱۳						-	۷					دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
						۲							سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
		۷۴	۷۵	۷۹	۷۶	۷۱							شورای فرهنگ عمومی کشور با همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
۱۶													شورای عالی انقلاب فرهنگی با همکاری مرکز آمار ایران

با این همه، اگر قرار باشد به یک جمع‌بندی دربارهٔ میزان سرانۀ مطالعه ایرانیان برسیم، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که احتمالاً میزان سرانۀ مطالعه ایرانیان عددی بین ۱۲ تا ۱۵ دقیقه در روز است. نگاهی به پژوهش‌های انجام شده در این زمینه نیز نشان می‌دهد که فراوانی این عددها بیش از اعداد دیگر است.

آمار میزان سرانۀ مطالعه در کشور با دو چالش جدی مواجه است. نخست آنکه روش‌شناسی واحدی در نهادهای گوناگونی که این آمارها را اعلام کرده‌اند در پیش گرفته نشده است و به همین دلیل آگاهی از یک میزان واقعی همیشه دشوار بوده است. روش‌شناسی درست پایهٔ سنجش آمار است و باید پیش از هر چیز به آن توجه شود. مسئلهٔ دوم به تداوم سنجش آمار باز می‌گردد. بررسی آمارهای مرتبط با سرانۀ مطالعه نشان‌دهندهٔ آن است که هیچ‌گاه یک نهاد واحد به شکل مداوم به سنجش سرانۀ مطالعه نپرداخته است. برای نمونه، نهاد کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور کمیته‌ای تشکیل داد به نام «کمیته سنجش میزان مطالعه» که بنا بود این وظیفه را انجام دهد و به پایش سرانۀ مطالعه در کشور پردازد. ولی این کمیته نیز چند سال بیشتر این کار را انجام نداد.

این کمیته قرار بود نوع، موضوع و قالب‌های مطالعه در ایران را بررسی کند و برای این کار پرسشنامه‌هایی را بین مردم پخش کرد. عدم تداوم سنجش سرانه مطالعه این چالش جدی را به همراه خواهد داشت که دستیابی به روند میزان سرانه مطالعه در کشور شدنی نیست و برنامه‌ریزی هم در این زمینه دشوار می‌شود.

بر پایه یافته‌های پژوهش، عوامل مانع افزایش سرانه مطالعه در ایران را می‌توان در گروه‌های کتابخانه، جامعه، دولت، خانواده، آموزش و پرورش، و سازمان صدا و سیما دسته‌بندی کرد. هر یک از این گروه‌ها خود عواملی را پوشش داده‌اند. در مقابل، راهکارهای افزایش سرانه مطالعه در کشور بسیارند. در بیشتر کشورها این مسئله از دغدغه‌های کلیدی سیاست‌گذاران است و به همین دلیل درباره آن بیشتر پژوهش شده است. احتمالاً می‌توان گفت که بیشترین موضوعی که پژوهش‌های دانشگاهی و گزارش‌های حرفه‌ای روی آن تمرکز کرده‌اند همین راهکارهای افزایش سرانه مطالعه است. به هر شکل، یافته‌های پژوهش نشان داد که برای افزایش سرانه مطالعه در کشور راه‌های گوناگونی هستند و نهادهای گوناگون می‌توانند در این زمینه نقشی کلیدی داشته باشند. نخستین نهاد خانواده است که باید از همان نوزادی و کودکی فرزندان خود را به مطالعه عادت دهند. امروزه در علم روانشناسی روشن شده است مطالعه باید به شکل یک عادت در آید و عادت به مطالعه از نوزادی و کودکی باید آغاز شود. به همین ترتیب است که بسیاری از نهادهای حامی مطالعه طرح‌های خود را از همان دوران نوزادی آغاز می‌کنند. نهاد خانواده باید به شکلی فعال در برنامه‌های کتابخوانی فعالیت کند تا فرزندان‌شان به مطالعه عادت کنند.

پس از خانواده، نقش مدرسه و آموزشگاه‌هایی که از دوران کودکی با افراد سروکار دارند کلیدی به نظر می‌آید. از آنجا که بسیاری از خانواده اهمیت کمتری به مطالعه می‌دهند، مدرسه و این آموزشگاه‌ها می‌توانند این امر را پیش برند و به کودکان در عادت کردن به مطالعه یاری رسانند. مدارس باید برنامه‌های ویژه‌ای برای کودکان داشته باشند. برای نمونه، زنگ مطالعه آزاد از نمونه این برنامه‌ها است که باید جدی گرفته شود. همچنین، معلمان نیز باید چنین عاداتی را به دانش‌آموزان یاد دهند و این مسئله را ترویج کنند. «کتابخانه آموزشگاهی واحدی خدماتی در مدارس ابتدایی و متوسطه است که به‌منظور حمایت از برنامه‌های آموزشی ایجاد می‌شود و باید

بتواند از راه تأمین مواد، تسهیلات، و خدمات پاسخگوی نیازهای آموزشی، اطلاعاتی، تحقیقاتی، فردی، و اوقات فراغت دانش آموزان و معلمان باشد. این کتابخانه‌ها را با نام‌هایی نظیر مرکز منابع کتابخانه مدرسه، مرکز رسانه‌ها، مرکز مواد آموزشی یا آزمایشگاه یادگیری نیز می‌خوانند.» (دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۹۸). کتابخانه‌های آموزشگاهی نیز در مدارس باید یکی از مأموریت‌های مهم‌شان را ترویج مطالعه و آموزش مطالعه آزاد تعریف کنند.

کتابداران در این مراکز نیز باید از مهارت ترویج مطالعه برخوردار باشند و در این زمینه کتابخانه خود را فعال سازند. متأسفانه پیرامون یک دهه است که در ایران این پست حذف شده است که تهدیدی جدی برای پیشبرد اهداف مطالعه آزاد در کشور است. علاوه بر کتابدار ماهر، باید منابع مناسبی هم در کتابخانه‌های آموزشگاهی گردآوری شوند. دسترسی به منابع خوب از الزامات ترویج مطالعه در کشور است. از این رو، این نهادها باید با انتخاب دقیق به گردآوری منابعی بپردازند که بتوانند دانش آموزان به سمت کتابخانه هدایت کنند و در این زمینه مؤثر واقع شوند. پس از دوران مدرسه و آموزشگاهی نوبت به دوران دانشگاه و نظام آموزش عالی کشور می‌رسد. دانشگاه‌ها می‌توانند هم در زمینه ترویج و اطلاع‌رسانی فعالیت داشته باشند و به دانشجویان‌شان این مهارت را بیاموزند و هم می‌توانند به پژوهش در این زمینه بپردازند. نگاهی به پیشینه‌های پژوهش نشان می‌دهد که سرانه مطالعه بیش از آنکه موضوعی پژوهشی باشد که روی آن کار پژوهشی انجام شود، مسئله‌ای تبلیغاتی است. آمار نوشته‌های مرتبط با سرانه مطالعه نشان می‌دهد که بیش از ۲۰۰۰ خبر در زمینه سرانه مطالعه در پایگاه‌های خبری منتشر شده است، در حالی که کمتر از ۱۰۰ اثر پژوهشی در این زمینه در دسترس هستند. از این رو، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی باید نقش مهم‌تری در این زمینه ایفا کنند و پژوهش‌های بیشتری برای بهبود سرانه مطالعه در کشور و مطالعه جوانب گوناگون آن بر عهده گیرند.

اما بسیاری از افراد شاید به نظام آموزشگاهی و دانشگاهی دسترسی نداشته باشند، به ویژه آنها که از سن مدرسه می‌گذرند و وارد دانشگاه نمی‌شوند احتمالاً از بسیاری از منابع محروم خواهند شد. اینجاست که نقش نهاد دیگری به نام کتابخانه عمومی اهمیت پیدا می‌کند و حلقه دیگری از زنجیره بهبود سرانه مطالعه در کشور است. کتابخانه‌های

عمومی به عنوان دانشگاه مردم معرفی شده‌اند که می‌توانند فضایی برای بهبود سرانه مطالعه در کشور باشند. تولیدکنندگان محتوای دیگر نهادهای کلیدی برای پیشبرد اهداف توسعه و بهبود سرانه مطالعه در کشور هستند. محتوای مناسب، بی‌تردید، یکی از زوایای مهم نظام مطالعه در کنار خواننده و انگیزه خواندن است. سلیقه‌های مخاطبان باید به درستی توسط ناشران و پدیدآوران - به عنوان مهم‌ترین تولیدکنندگان محتوا - شناسایی شوند و پاسخ مناسبی به آنها داده شود. محتوای نامناسب از مسائلی بوده است که همیشه به عنوان یکی از موانع مطالعه شناسایی شده است. پس از تولید محتوای مناسب یک حلقه توزیع کارآمد باید این محتوا را به دست مخاطبان و خوانندگان برساند، که این مسئله هنوز هم با چالش‌های جدی در کشور مواجه است.

رسانه‌های گروهی از دیگر نهادهای کلیدی در حوزه افزایش سرانه مطالعه هستند. رسانه‌های گوناگون، همانند تلویزیون، رادیو، و دیگر رسانه‌ها می‌توانند با ترویج و اطلاع‌رسانی درست می‌توانند به افزایش سرانه مطالعه کمک کنند. برخی معتقد هستند که خود تماشای تلویزیون یا گوش دادن به رایو نیز مطالعه به شمار می‌آید، اما در بسیاری از روش‌شناسی‌ها اینگونه نیست و این دو مسئله مطالعه به شمار نمی‌آیند. برنامه‌های گوناگون کتابخوانی، معرفی کتاب‌های مختلف، تبلیغات درباره کتابخوانی، و اطلاع‌رسانی پیرامون کتابخوانی می‌تواند در دستور کار این نهادها جای گیرد و در این زمینه فعالیت داشته باشند. سرانجام، این نهادهای دولتی گوناگون هستند که با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی درست می‌توانند به بهبود سرانه مطالعه در کشور یاری رسانند. نهادهای دولتی، در رأس آنها وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، باید به تلاش‌های مرتبط با سرانه مطالعه جهت دهند و در این زمینه برنامه‌های گوناگون طراحی کنند. این نهادها به جهت نقش حاکمیتی که دارند، می‌توانند سیاست‌های همگرایی طرح کنند و نقش هر یک از نهادهای دیگر را در این زمینه روشن سازند. یافته‌های پژوهش نشان داد که شاید بتوان مطالعه و سرانه مطالعه را در قالب یک نظام دید و نهادهای درون این نظام را دسته‌بندی کرد و برای هر یک از آنها نقشی متصور شد. اگر چنین شود و در کشور یک «نظام مطالعه» وجود داشته باشد، ننگاشت نهادی از الزامات آن خواهد بود. به هر شکل، مطالعه پژوهش‌ها، گزارش‌ها، خبرها، و نوشته‌های مرتبط با سرانه مطالعه نشان داد که دست کم ۲۰ نهاد در زمینه سرانه مطالعه

می توانند نقش ایفا کنند. در جدول دو، نام نهادهای گوناگون در پیوند با سرانه مطالعه آمده و نقشی برای آن نهاد در نظر گرفته شده است.

جدول ۲. نقش نهادهای گوناگون در نظام مطالعه

قانون گذاری	سیاست گذاری و برنامه ریزی	تبلیغات و اطلاع رسانی	گزارش	پایش	سنجش و پیمایش	ترویج	انگیزش	آفرینش	پژوهش	آموزش	پرورش	نهاد
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
		x	x			x	x	x	x	x	x	سازمان صدا و سیما
	x	x				x	x			x	x	شهرداری
x	x		x	x								شورای عالی انقلاب فرهنگی
x				x								مجلس شورای اسلامی
				x								بیت رهبری
x	x			x	x							شورای فرهنگ عمومی
					x							مرکز آمار ایران
						x	x	x		x	x	ناشران
									x			مؤسسه های پژوهشی
	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	نهاد کتابخانه های عمومی کشور
		x		x		x	x			x	x	وزارت آموزش و پرورش
								x				پدیده آوران
		x				x	x			x	x	کتابخانه های دانشگاهی
		x				x	x			x	x	کتابخانه های تخصصی
	x	x		x		x	x			x	x	کتابخانه ملی
	x	x		x		x	x			x	x	وزارت ورزش و جوانان

						x	x			x	x	خانواده‌ها
		x				x	x			x	x	سازمان‌های مردم‌نهاد
			x	x								رسانه‌های خبری

درباره طرح

این طرح با پشتیبانی دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی وابسته به معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نظارت ابراهیم حیدری (مدیر کل دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی) در سال ۱۳۹۷ انجام شده است. در این طرح از همکاری و کمک فکری آقایان ابراهیم حیدری، عبدالرضا گرشاسبی، مجید نبوی، مرتضی نبی‌مبیدی، سیامک محبوب، داود حاصلی، و سیامک سلیمی و خانم‌ها المیرا کریمی و ندا جمشیدی استفاده شده است.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
معاونت امور فرهنگی
دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

